
3 1761 05948764 5

LÁZÁR BÉLA

ÓK ÉS MŰVÉSZEK KÖZÖTT

SZÁZ VIDÁM HISTÓRIA

KÉPEKKEL

BUDAPEST
PALLAS IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1918.

Előljáró beszéd.

Hogy sorsom írók és művészek közé vezetett, harminc év óta vezetek naplót, beleírva mindazt, mit látnom, hallanom, átélnem adatott.

Most, ezekben az idegtépő napokban, kiírtam belőle vagy száz művész-históriát, azzal a célzattal, hogy e tükördarabok, melyekben emberek és viszonyok láthatók, lehetőleg csak derűt sugározzanak. Szinte ösztönszerű védekezés ez: menekülni a jelen borzalmaiból a múlt napsugaras virányaiba, szinte újra átélni a mosolyt, az ifjuság gondtalan felületességét...

Nem kerültem az ösztövér igazságot, de arra törekedtem, hogy elmondhasd olvasóm: *Si non è vero, è ben trovato.*

Budapest, 1918. február hava.

A szerző.

Egyetemi évek.

1.

Érettségi után a pályaválasztás problemája előtt állottam. Ideálom egy könyv volt, melyet szinte betéve tudtam: Gyulai Pál *Katona József Bánk bánja.* Ime a kritikus, amilyennek álmaimban élt. Egy ösmeretlen írót kiemelni a névtelenség homályából és a legnagyobbak közé felemelni, rámutatva alkotása rejtett szépségeire. Ah, ha én ilyet írhatnék valaha!

De fogok-e? Van-e bennem erre való tehetség? Kihez forduljak? Kihez máshoz, mint magához Gyulaihoz. Elküldtem neki egy önképzőköri kitüntetéssel ékes dolgozatomat és vártam — az isten-ítéletet.

Hetek mulva hozta a posta a választ:

Tisztelt uram!

Ön egy kis tanulmányt küldött hozzám, arra kérve, hogy mondjak véleményt arról: vajjon tanácsos-e önnek komolyan, életileg az irói pályára lépni

Elolvastam rövid tanulmányát, a mely minden esetre derék szándékú és gondolkodó ifjúra mutat, de ebből magából még nem jósolhatom sem jeles tanárt, sem pedig jeles irót. Ebben kellene ismernem önt, hogy erről határozottan nyilatkozhassam, akkor is könnyen tévedhetnék, mert ön most lépett ki az iskolából, s igazában meg csak ezután fog fejlődni. Különben a jeles tanár és jeles iró nem egy fogalom. Az ember lehet jeles iró a nélkül, hogy jeles tanár lenne s megfordítva.

A tanulmányt ide zárva visszaküldöm, s maradok

Buda-Pest aug. 27 1886

teljes tisztelettel
Gyulai Pál

Nem valami nagy biztatás, — annyit tudtam, mint azelőtt. De azért határoztam. Felmentem Budapestre, jelentkeztem Gyulainál, aki igen szivesen fogadott és tanítványa lettem. Mihamar bevont belső körébe, nagy figyelemmel hallgatta terveimet és dolgozataimat, előzőleg és utólag megjegyzésekkel kisérte. bemutatott Vadnai Károlynak, aki azután a *Fővárosi Lapok*-ban közölni kezdte irásaimat.

Gyulai az irodalompolitikus mintaképe volt. A maga ízlése szerint akarta átformálni az irodalmat, a maga kritikai szempontjait tartotta az egyedül üdvözítőnek. Mikor aztán, harmadéves korombam, Berlinbe és Münchenbe mentem, s ott Ibsent, Zolát, Jakobsent, Dosztojevszkit megösmertem, szakadás állott be a lelkemben. A Gyulai-elvek és az új megösmerések ellentétbe kerültek. Visszajövet

Gyulai mindenáron ki akart józanítani. Emlékezem mily hevesen tiltakozott az ellen, hogy Ibsent elvigyem hozzá, «ezt a kellemetlen írót ne hozza a nyakamra». Mégis ő vitt be, Kozma Andor révén, a *Nemzet*-hez s párisi tartózkodásom után is sokáig érdeklődött fejlődésem iránt. A főbaj az volt, hogy teljes meghódolást kívánt, melyre én, minél jobban belemerültem az életbe, annál kevésbbé voltam kapható.

Irodalmi elveinek egyik sarkalatos pontja volt, hogy az író következetesen alakítsa jellemeit. Ebből a szempontból sok kivetni valót talált Jókaiban és sokra becsülte Pálffy Albertet. Mikor ez 1897. decemberében meghalt, a hirt Gyulai hozta meg a *Nemzet*-nek, melynek Jókai főszerkesztője volt. Szokolay Kornél, segédszerkesztőnk, arra kérte Gyulait, beszélne nekem el egyetmást Pálffyról, akit jól ösmert. Gyulai leült az íróasztalom elé és valósággal előadást tartott Pálffyról, — én jegyeztem, s Gyulai távoztával tárcát írtam Pálffyról. Gyulai csak azt kötötte ki, hogy a nevem aláírásával lássam el a tárcát, — hogy tehát Jókai lapja vállalja a Pálffy-dicsériádát.

Mialatt beszélt, egyre a nyelvemen volt a kérdés :

— De méltóságos uram, csakugyan külömb írónak tartja Pálffyt Jókai Mórnál ?

Gyulai, mint Pálffy zsenialitásának jelét beszélte el, hogy mikor Pálffynak *Egy mérnök regénye* c. könyve megjelent, ahol a becsületes mérnök nőül veszi ideálját, a bárókisasszonyt, később pedig kide-

rül a mérnökről, hogy apja gróf volt, egyik bírálója kifogásolta, hogy végül grófnak teszi meg a hősét, sokkal demokratikusabb felfogást árult volna el, ha meghagyja egyszerű embernek.

— Én, beszélte Gyulai, mivel a kritikában volt valami, elvittem a cikket Pálffynak, aki figyelmesen elolvasta, s ekkor a kritikára ezt az igen tanulságos választ kaptam:

— Ha a kritikusnak ez a megoldás jobban tetszik, írja így meg ő, én csak azt írhatom meg, ami nekem tetszik.

Mikor Gyulait hetvenéves születésnapján király, akadémia, irodalom ünnepelte, cikket írtam róla a *Nemzet*-ben aznap reggelre s elmentem az Akadémiába a Gyulai-ünnepre. A miniszter a király rendjelével díszítette, az egyes irodalmi társaságok pompázó beszédben ünnepelték, Gyulai állta.

Mikor oszladozni kezdett a közönség, Gyulai felfedez. Odarohan hozzám és rámkiált:

— Ezt a sok szalmacséplést még csak nyugodtan elviseltem, — de a maga tárcája már sok a jóból.

A népszerűség nagy szatirikusa gyanuperrel élt minden népszerűséggel szemben. Még hetvenéves korában is attól félt, hogy népszerű lesz. Gyakran mondotta:

— Mindig baj van ott, ahová omlik a nép...

2.

Egy nap Gyulai Pált kisértem az Akadémiáig, miközben egy boltban valami vásárolni valója akadt.

A csomagot kissé nagynak találja s azt mondja a segédnek, hogy nem küldenék-e haza?

— Dehogy nem, egy óra mulva otthon lesz.

— Hát akkor hadd diktáljam be a címemet.

— Fölösleges, Méltóságos uram.

— Fölösleges, hát honnét ösmer maga engem?

A boltoslegény zavartan feleli:

— A Borsszem Jankóból, Méltóságos uram...

— Nos atyafi, — fordult felém, — látja mire jó az, ha az embernek sok az ellensége...

3.

Alapvizsga előtt állottam. Budencz és Gyulai közt hallgatólagos megegyezés állott fenn, hogy tanítványaikat kölcsönösen kimélik. Aki főleg nyelvész, azt Gyulai nem faggatja, aki főleg irodalomtörténész, azt meg Budencz.

Mondtam is Gyulainak, hogy ajánljon Budencz figyelmébe. Másnap jön az egyetemre Gyulai, kopog a botjával és kiabál:

— Mit hazudik az a fiú? Hol van Lázár? Nem szégyeli magát?

Futok hozzá.

— Hiszen Budencz azt mondja, hogy kitünően tud finnül. Adott magának egy finn könyvet, elolvasta, megköszönte.

Hopp, ez baj! Itt vallani kell. Elmondom aztán, hogy igaz, a Fortunatus meséről adott ő egy finn könyvet, de nem vehettem hasznát, — amikor vissza akartam adni, az ajtóban vettem észre, hogy nincs

felvágva. Az utolsó pillanatban vágtam fel, de persze bele sem néztem.

— No ez baj, Budencz nem fogja elhinni. De majd csak eligazítom.

A vizsgán Budencz igen könnyű kérdéseket tesz. De én azokra se tudok válaszolni. Ellenben pokoli lélekjelenléttel hadarok, hadarok, ami eszembe jut, — ragozok, fordítok, — a hallgatóság szemeszája eláll a vakmerőségtől. Budencz belésápad.

Vége a vizsgának.

Mint a halálraitélt, megyek ki a folyosóra. Társaim vigasztalnak, az egyik felajánlja, hogy a pótvizsgára megtanít finnül ingyen, a másik dicséri vakmerőségemet, — de benn a tanári bizottság egyre hangosabb lesz, az idő mulik, ítélethirdetésre nem hívnak be, egy negyedóra, egy félóra, háromnegyed is elmulik, Gyulai hangja ki-kihangzik, végre — csengetnek. Bemegyünk.

Hogy dobogott a szívem!

Heinrich Gusztáv — a dékán — felolvassa az eredményt: mindenből jeles, finnből elégséges. No hál' Isten!

A folyosón megyek megköszönni Gyulainak a segítséget, bizonyára ő kunyerálta ki. Gyulai hangosan zsörtölődik:

— Ilyen makacs embert se láttam még, mint ez a Budencz. De majd visszaadom a kölcsönt. Minden kérdésére megfelelt és nem akart még jót sem adni.

4.

A *Fővárosi Lapok*-nak éveken át dolgoztam egyetemi hallgató koromban. Természetesen sohasem kaptam honoráriumot. Egy nap nekimerészkedtem és levelet írtam Vadnai Károly szerkesztőnek, kérve, hogy ezentúl fizessen valamit.

Egy cédulkán ezt a választ kaptam:

«Kétféle cikkeket közlök, olyanokat, melyeknek a Fővárosi Lapokra van szükségük és olyanokat, melyekre a Fővárosi Lapoknak van szükségük. Mikor ily utóbbit ír, honorálni fogom.»

Persze jó sokáig vártam, míg Vadnai elösmerte, hogy az utóbbi kategoriába tartozó cikkeket írok. Akkor is 5 forint volt a maximális fizetség.

Panaszkodtam egyszer Gyulainak.

— Mit akar, amice, — kegyed még fiatal ember és 5 frtot kevesel? Én már neves kritikus voltam, de Kemény Zsigmond szerkesztő 4 frtra taksált. Nagy feltűnést keltett, mikor Arany János a Koszorunál 10 frtokat fizetett. De már annak aztán cikkelynek kellett ám lenni!

5.

Egy napon, még 1888 őszén történt, a berlini Friedrich-Strassén hangos szóval árulták Harden «Berlin als Theaterhaupstadt» c. röpiratát. Harden különösen azt kifogásolta, hogy Berlin nem akar tudni a kor legnagyobb drámaírójáról Ibsenről. Ibsen Henrik? Ki ő, s merre van hazája?

Befordultam a legelső könyvkereskedésbe és

összevásároltam Ibsen minden művét s egyenesen haza, belemerülni a nagynak hirdetett költő műveibe. Valóban egy új világ tárult elém, egy ismeretlen világ, sajátos emberekkel, de főleg egy nagy gondolkozó, nagyszabású életfelfogással, szabad gondolatokkal, melyek felrázták egész lényemet.

Ez időben a berlini magyar egylet titkára voltam, az elnökség, — Mirkovszky festő, elnökünkkel, Aggházy zeneakadémiai tanár, alelnökünkkel és Schmitt Jenő filozófus, jegyzőnkkel az élén, — a *Kafé Keckben* naponként összeült. Természetesen szóba hoztam Ibsent és minél több művét olvastam, annál nagyobb volt az elragadtatásom. Nemsokkal utóbb jelentkeztem az egyetemen a norvég lektornál, Hofforynál és kezdtem norvégül tanulni, mert elhatároztam, hogy lefordítom Ibsent. Egész télen ez volt a főfoglalkozásom. Közben Schmitt Jenő elmaradt a kávéházból s mikor végre megjelent, titokzatos arccal jelentette, hogy lefeküdt egy hétre, hogy olvashassa Ibsent. Ágyban fekve szeretett olvasni, így egészen elmerülhetett gondolataiba. Örvendtem, hogy Schmitt Jenőt megnyertem Ibsennek és mikor tavaszszal Münchenbe igyekeztem, hogy a második félévet az ottani egyetemen töltsem, Hoffory — búcsúzáskor — figyelmeztetett, hogy Ibsen Münchenben lakik és látogassam meg. Legjobb, ha este hat órakor a Café Maxmilian-ban keresem fel.

Mikor Münchenben elhelyezkedtem, siettem a Café Maxmilianba.

Esős tavaszi nap volt, magammal vittem a

Fővárosi Lapok-nak azokat a számait, melyekben ismertető tárcákat írtam Ibsennek Berlinben színre került darabjairól s belépve a kávéházba, a főpincértől tudakozódtam Ibsen után.

— Ibsen még nincs itt, de öt perc mulva itt lesz. Annál a középasztalnál foglal helyet.

Odaültem és vártam.

Kisvártatva egy öreg, hosszú őszhajú, fekete kabátos, pápaszemes, cilinderes úr jött be, egyenesen az asztalnak tart, de mikor ott meglát, megáll és merően rám néz. Arcképe után azonnal felösmertem a költőt, hozzámegyek, bemutatkozom és átadom Hoffory üdvözletét.

Int, hogy üljek le.

Aztán ő is leül, hozzák a sörét, egy nagy norvég lapot, kibontja és olvasni kezd. Hozzám egy szót sem szól. Olvas rendíthetetlenül. Iszik a söréből és olvas. Rám sem néz. Közben fésüli a haját. Csak olvas tovább. Kezdi a vezércikknél és befejezi a hirdetéseknél. Csak néha hörpint egyet. Jó egy óra mulva végre leteszi az ujságot, feláll, fizet és int, hogy kövessem.

Szótlanul megyünk egymás mellett, ki a rétre, át a mezőkön. Végre megszólal. Kérdi, ki vagyok? Nos végre beszélhetek. Elmondom, hogy mi járatban vagyok, tanulok norvégül, hogy fordíthassam. Közben kérdéseket tesz, melyek darabjaira vonatkoznak. Mit szólok Rebekához? Mit gondolok Nóra távozásáról? S aztán rövid, de igen tartalmas mondatokban összefoglalja a maga nézetét. Feledhetetlen séta!

Mikor elválunk, kijelenti, hogy szívesen veszi, ha máskor is felkeresem a kávéházban, de mindég csak az ujságok kiolvasása után áll rendelkezésemre. Úgy is volt. Sétáinak rendes kisérője lettem, rájöttem szokásaira s alkalmazkodtam hozzájuk. Sokszor órákon át mentünk szótlanul, máskor szinte bőbeszédű volt és egyszer azzal lepett meg, hogy elbeszélte «A magyarokhoz» c. versének történetét. A szabadságharcunktól nyert ihletet ódájához. Egy bergeni lapban jelent meg. Híre persze nem jutott el hozzánk. Nem tudta senki, hogy egy fiatal norvég költő szíve hangosan vert a magyar szabadságért. Kiváncsi voltam a versre, meg is igérte, hogy kikeresteti, hogy írni fog életrajzírójának, Jaeger Henriknek a vers lemásoltatásáért. Később, mikor már hazamentem Budapestre, meg is kaptam Jaegertől a verset, melyet lefordítottam s egy egyetemi matinén elszavaltam. A vers így hangzik:

Nem zug már csatazaj magyaroknak földén,
Haldoklók sóhaja zord zajba merülvén,
Megtört ajkaikról panasz hat az éjbe:
«Magyarok harcának vége immár, vége!»

Szabadság hősein győztes lett az erő,
De szabadsággyilkos zsarnok lett a nyerő!
Vérbiboros zsarnok, nosza ülj ünnepet
A levert szabadság holtteteme felett!

Szegény föld! Hogy omlék néped szíve-vére,
Nemes küzdelmidnek mártirság a bére,
Elszánt hőseidben bizott Európa,
S lengyel sorsra jutsz tán, korán elpusztulva...

De ragyogó hajnal lesz majdan az éjből;
Ölni, bosszut állni hősi tábor kél föl;
És majd egyesülnek szent ügyért küzdőkkel,
Német földön akik áldoztak éltökkel.

Ha egykor lángra gyúl az ifjú nemzedék,
Hogy a zsarnokságot szélvészként szórja szét,
A hősi magyar név írva zászlajára,
Tör elő győzelmes diadalútjára!

Egyik sétánkon történt. Naplemente volt és kikerültünk a rétre. Egy útszéli parasztház előtt ült egy paraszt és olvasott. Ibsen megállott és nézte.

— Szeretném tudni, hogy mit olvas az az ember?

A paraszthoz léptem.

— Mit olvas bácsi?

Megmutatja a könyvet. Megnézem: Schiller művei füzetes kiadásban.

— A Räubert olvassa, — mondom Ibsennek.

— Schillert? És megy tovább, szótlanul.

Mikor elválunk azt mondja:

— Nagy jövője van annak a népnek, melynek parasztsága Schillert olvassa. Hol van még ettől a norvég paraszt!

Hát még a magyar? gondoltam magamban. Ibsen fejet csóválva vált meg tőlem. De mit tegyünk mi? Ahol a művelt ember is fél a betűtől?!

6.

Egy nap két füzetet és egy levelet kapok Berlinből Schmitt Jenőtől. A füzet címe: *Ibsen als*

Sophist, s a levélben arra kér, adnám át az egyik példányt magának Ibsennek, kiváncsi a véleményére.

Schmittre tehát olyan erős hatással volt Ibsen, hogy röpiratban megtámadta. Azt fejti ki, hogy Ibsen egyes alakjai szofizmákban okoskodnak. De Ibsent és alakjait csak nem lehet azonosítani?

Nézeteiben nem osztozkodva, odaadtam ugyan Ibsennek a füzetet, de magam levelet írtam Schmittnek, melyben ellentmondok állításainak. Levelemre Schmitt hosszasan védte álláspontját. Közben Ibsen elolvasta Schmitt füzetét.

— Nos mit szól hozzá, mester?

— Csak azt, hogy Schmitt nem drámaíró.

Egyéb semmit.

Mgírtam ezt is Schmittnek és ő is elhallgat. Néhány hónappal később újra levelet kapok a filozofustól, s egyszersmind egy kis könyvet. Egy *Tigellinus* c. Nerodráma a könyv. Schmitt titkos drámaíró volt úgylátszik, akit Ibsen szava szíven talált. Sietve kinyomatta tehát drámáját, válaszképen. Diadalmasan vittem a drámát Ibsenhez. Egy hét múlva visszaadta.

— Mondja meg Schmitt úrnak, hogy elolvastam a munkáját.

— És?

— Föntartom állításomat: Schmitt úr nem drámaíró.

Sietve tudattam ezt Schmitt Jenővel.

Nem tudom, hogy fogadta, de jelentette, hogy

művét több dramaturg olvassa és fellebbez Ibsen ítéletével szemben a közönséghez.

Felebbezése nem sikerült. Művét mindenhol visszautasították. Sohasem került színre

Teltek az évek. Schmitt egyre jobban távolodik Hegeltől, s annál jobban közeledik Tolsztojhoz, aztán — Ibsenhez. Egy napon megjelenik egy új Ibsen-könyve. Címe: *Ibsen als Prophet.*

Megtért. Most már föltétlen híve lett Ibsennek. Vajjon azt is belátta-e, hogy nem született drámaírónak?

Aligha. Schmitt Jenő nem azt látta be, hogy drámája csupa filozoféma, hogy alakjai abstrakciók, s nem hús és vérből való alakok. Hanem:

Tigellinus czímű drámámat beküldtem néhány színpadnak, – el is dobták, – de egyes igen lelkesedve – radikalizmusa épen ott állja útját a hol [illegible] a komolyan tárgynál fogva helye volna az udvari színpadoknál. Egyik ilyen színpad írja hogy habozott, kétszer is áttanulmányozta a dolgot, de végre is – „tradíció" mint „udvari színház" útban állanak.;

Nos, nincs-e igaza Ibsennek azzal a bizonyos *Lebenslügé*-vel, amelyről a Vadkacsában ír, amelyet az emberek felállítanak, hogy megnyugtassák magukat vele?

7.

Mikor Berlinből Münchenbe érkeztem, — egy esős tavaszi napon — siettem az első kávéházba, mely újonnan felfogadott lakásom mellett volt. Café Lohengrin volt a hangzatos neve, — sötét piszkos helyiség volt, de legnagyobb meglepetésemre egy úr kezében a *Pesti Hirlap.* Nos, ide magyarok is járnak, — jó hely. Maradok. A pincérnőnek szólottam, hogyha az az úr kiolvasta a lapot, hozza el nekem. A pincérnő szólott az úrnak, mire az felugrik, egyenesen felém tart, bemutatkozik és arra kér, hogy üljek közéjük.

Mind magyar festőnövendék volt, ki az Akadémiára járt, ki Hollóssy-iskolájába, nehány technikus is volt köztük. Az volt az első kérdésük:

— Van az úrnak frakkja?

Igenlő válaszomnak nagyon megörültek. Mert aznap este az osztrák-magyar bál volt s az egyik ifjú hölgynek hiányzott a táncosa, nem szerették volna, ha idegen kerül a kompániába és az én megérkezésem megmentette őket a lovag-kerítéstől. Münchenben azelőtt, mint a bálon megtudtam, az volt ugyanis a szokás, hogy mindenki csak a maga hölgyével táncol egész este.

A Lohengrin-kávéház kompániája mindmáig összetart. Lett belőle Royal-, Abbazia-, Menton-, Japán-asztaltársaság, egypáran elköltöztek ez árnyékvilágból, de akik élnek s Pesten vannak, hűen eljárnak napról-napra a régi asztalhoz s ilyenkor úgy érezzük, ifjak vagyunk, mint egykor régen, mikor

még a *Panorámában* ebédeltünk, a *Lohengrinben* vacsoráltunk és az irodalom és művészet ideáljainak éltünk.

8.

Münchenben, a Luitpoldkávéházban egy darabig naponként együtt billiárdozott Ferenczy és Halmi. Ferenczy Károly nagy szenvedéllyel, de igen elegánsan, l'art pour l'art játszott. Kereste a nehéz helyzeteket, imádta a szép lökést, utálta a zicert. Halmi ellenkezőleg, nyerni akart, nyerni minden áron. Egy napon Ferenczy megunta a dolgot s nem ment többé játszani. Halmi kérdezi tőle, hogy mi lesz? Miért nem jön a kávéházba?

Halmi. Rajz. Márk.

— Hát tudja kérem, önnel nem játszom. Ön antimorálisan játszik. Önt nem a játék érdekli. Ön nyerni akar.

Benne volt már ebben a mondásban az egész ember.

9.

Jókai Mór, főszerkesztőm a *Nemzet*-nél, künn járt a brüsszeli internacionális parlamenti konferencián és hazajövet feljött a szerkesztőségbe és jókedvvel beszélte el a kalandját.

— Pázmándy csábított ki a nagy útra, mert nekem nem volt hozzá sok kedvem. De úgy mondta, hogy okvetlenül menjek, nagyon számítanak a jö-

vetelemre. Annyi ott a tisztelőm, mint regényírót, nagyon becsülnek és a személyes ösmeretségre igen vágyódnak. Hát megigértem. Egész úton mind csak erről beszélt Pázmándy barátunk, úgy, hogy már magam is kíváncsi kezdtem lenni.

Reggel, hogy a brüsszeli szállóban felébredek, sietek az öltözködéssel, mert a hallban adtunk egymásnak találkozót. A hallban azonban az ipse nincs sehol. Kérdezősködök utána, hallom, hogy már rég elment, egész társasággal, női társasággal. Nahát ha Pázmándy női társaságban van, nem lehet őt bevárni. Indulok egyedül s meg is érkezem a tanácskozóterembe, mely félig már meg is telt.

Ott az első embernek, ki utamba akad, bemutatkozom. Mormogja a nevét és — megy útjára. Bemutatkozom egy másiknak — megint néma közöny. Egy harmadiknak — rám néz, egy negyediknek — szalad előlem. Na, de most már elég volt. Ezek várnak engem? Ájnye, azt a Pázmándy-istenedet, kerülj csak elém, hogy üstöknél ragadlak, meglásd!

Egyszer csak lohol elém az ipse, már messziről kiabálja:

— Móric bátyám, hol vagy? Mind csak téged keresünk, hát mért nem vártál rám a hallban? Hiszen az urak már égnek a türelmetlenségtől, hogy megismerhessenek.

De már erre elhagyott a béketűrésem. Azt mondják, nincs epém, de erre már felfortyantam. Egyenesen neki, hogy így, hogy úgy, tegye bolonddá az öregapját — hát minek néz engem?

— Mi baj van, Móric bátyám? — vág ártatlan képet az emberem.

— Mi baj? Te istentől elrugaszkodott széltoló te, mi baj? Hiszen már a negyedik embernek mutatkozom be, hogy ezek várnak rám? Egy se hallotta az öregapám hírét se, te, te, hogy minek is mondjalak, te emberfajzat!

Pázmándy végig hallgat, aztán nyugodtan, inkvizitori pofával így kérdez ki:

— Hát hogy mutatkoztál be be nekik, Móric bátyám.

— Hát a nevemen.

— Mit mondtál, hogy hívnak?

— Ahogy hívnak: Jókai Mórnak.

— Hja, Jókainak, az más, akkor értem. Ide nézz, Móric bátyám!

Erre a terem közepén felugrik egy székre és elkezd kiabálni, hangosan, ahogy csak a torkán bírta:

— Uraim, van szerencsém bemutatni önöknek a magyar regényírót, Zsoké Móricot.

Volt erre nagy hadd el hadd. Zsoké, Zsoké, éljen Zsoké! — kiáltotta száz torok, visznek az elnöki emelvényre, ölelnek, szorongatnak, hát persze, mert most már tudták, hogy ki vagyok? Csak én nem tudtam, hogy Zsoké vagyok.

10.

Ibsennek eközben sikerei voltak Magyarországon is, előbb a *Nórá*-t adják, aztán a *Társadalom*

támaszai-t, sok követője is akadt, legalább Kabos Ede egyetlen (egyszer szinre is került) darabja Ibsen szellemében fogant.

Egy nap híre jön, hogy Ibsen Bécsbe megy. Felkerestem Paulay Edét és megkérdeztem, ne hívjam-e Pestre? Paulay kapva kapott a gondolaton, azonnal sürgönyöztünk és Ibsen azt válaszolta, hogy jön. Kitűzték a *Nórá*-t s az új havi szemle, az «*Élet*» szerkesztőségének segítségével hathatós propagandát csináltunk Ibsen méltó fogadtatására.

A «Nóra»-előadást sohasem feledte el. A bécsiek hűvös tapsa után a magyar tapsorkán meglepte. Tetőpontra hágott azonban meglepetése, mikor előadás után beszállottunk egy zárt fiakkerbe és a fiatalság kifogta a lovakat és az *Angol királynő*-ig vonta.

Az első pillanatra Ibsen megdöbbent. Belém kapaszkodott és remegő hangon kérdezte:

— De az Isten szerelméért, mi lesz? Mit csinálnak ezek az emberek?

— Semmit, nyugodjék meg, doktor, kifogják a lovakat és a fiatalság vonja a kocsit a szállodáig.

A nép éljenzett, kendőket lobogtatott és Ibsen megnyugodott, kihajolt a kocsin és köszöntötte a közönséget.

Mikor a szálló halljába értünk, megszorította a kezemet.

— De azért tulajdonképen örvendek, hogy megérkeztünk — mondotta.

11.

Budapesti időzése alatt Ibsen egy érdekes önvallomásféle történetet beszélt el. A *Solness mester*ről volt szó s annak egyik alakjáról, Hildéről, akiben van valami a ragadozó madárból.

— Ezt az alakomat tulajdonképen egy magyar asszonynak köszönhetem. Nyáron Gossensass, a kies tiroli fürdőt keresem fel és ott ösmerkedtem meg egy szellemes szép magyar asszonnyal. Egy délután ott ültünk a szálló előtt, mikor elhalad előttünk egy gyönyörű ifjú pár, kar a karban, a nő majd belebújik a férfiba.

— Óh, hogy szeretném ezt a férfit elcsábítani — kiált fel az én magyar asszonyom.

— Elcsábítani? De miért? Szerelmes belé?

— Dehogy, nem is ösmerem. De nézze, milyen szerelmes a férfiba. Hát van annál nagyobb élvezet, mint elragadni valakit a — másiktól. Én tulajdonkép sohasem tudnék beleszeretni egy legényemberbe.

— Ez, Hilde, — feleltem — szinte szóról-szóra benne van a darabban — amikor Hilde azt mondja Solnessnak, hogy olyan, mint egy ragadozó madár — miért ne csapjon le a zsákmányra? Ha kedve van hozzá? Ha van karma, mellyel tud elragadni? S fölényét megtarthatja? . . .

— Igen, ez az! — mormogta Ibsen . . . S Gossensassról szólva, ki tudja, mily emlékei ébredtek? Brandes György indiskréciójából halála után megjelentek szerelmes levelei, melyeket az idős költő egy ifjú bécsi hölgyhöz intézett, mely viszonyt azon-

ban, mielőtt tragikus katasztrófához vezetett volna gyors kettészakítással elfojtott. Kis József halhatatlan sorai fejezték ki legszebben ezt az érzést: *Mért oly késõn, levelek hullása, daru távozása idején*...

Párisban.

12.

Először Párisban!

Teli tüdővel szívtam magamba a francia főváros csodás illatát. Az ifjúság mohó vágyával dobtam magam bele a nagy életbe. Feledhetetlen nagy napok voltak ezek. A Panama-pör lázas napjai. A szenzációk egymást hajszolták és mint külföldi levelezőnek, mindenüvé szabad bejárásom volt. Csak egy hiányzott: Murger Mimije. Jártam a táncteremeket, az esti Szajnapartot, az Opera folyosóit, a *Thèâtre français* íróktermét — Mimi nem jelentkezett.

Lemondva ültem napról-napra a Souflet-kávéházban s néztem a szerencsés halandókat, a gazdag idegen deákokat Mimijük oldalán. Különösen tetszett egy kékszemű lány, de annak ott volt a barátja, egy bolgár zenész, ott egészen kilátástalan volt a helyzet. Egy napon hozzám jön a pincér és elbeszéli, hogy a bolgár úr haza megy és Mártha kisasszonyról gondoskodni erkölcsi kötelessége. Azt kérdezteti, volnék-e hajlandó átvenni Márthát?

Átvenni Márthát? Lelkem álmát? Siettem bemutatkozni s másnap kikísértem a vasúthoz a bol-

gár urat és onnét egyenesen átköltöztettem magamhoz Márthát.

Ez volt a szokás azidétt Párisban . . .

13.

Párisban volt, egy tavaszi délután. A Grand Hotel terraszán ültünk és élveztük a fiatalságunkat. Oly csodás érzés ez!

Előttünk az élet, a nagy Ismeretlen, minden nap egy új csoda vár ránk, amit érezni, amit gondolni fogunk, a nő, aki felénk nyujtja majd az ajakát, sejtjük a közellétét és nem tudjuk, milyen, szőke, barna vagy vörös, — hogy cseng a kacaja — ah, mindez olyan izgatóan édes!

Szép a fiatalság Párisban! Úgy éreztük, hogy hódítani fogunk, szinte hallottuk az eljövendő tapsokat — Párisban zseninek érzi magát mindenki, ki fiatal. Nem mondotta ki ezt egyikünk sem, a nagy asztalnál csak hallgattunk, de ezt gondolta mindenikünk. Egyszerre a *Times* szemközti szerkesztőségének palotájából egy társaság, tíz-húsz úr, csoportosan, egymás mellett jön ki a boulevardra. Meglepetéssel látjuk, csupa ösmert író, a nemzet jelesei, s mennek vidáman, hangosan társalogva asztalunk előtt.

— A Goncourt-akadémia tarthatott ülést, — találgattuk.

— Nini, csupa nagynevű ember — szólal meg az egyik társunk; ez itt Zola, ez France, meg Rosny, Mirbeau — s sorra megnevezte őket.

— Látjátok — kiáltottam fel — ez Páris! Itt a zsenik csak úgy futkosnak az utcán . . .

14.

Párisban az Oeuvre-társaság szinre hozta Ibsen «A tenger asszonya» c. darabját, persze csak zárt körben, meghívottak jelenlétében s én, mint Ibsen fordítója, meghívót kértem és kaptam.

A mellettem levő két szék üres volt és mármár elkezdték a darabot, mikor odagurul egy kövér úr, hatalmas esernyővel a kezében, annak bizony két szék is alig hogy elég volt. Szuszogva hallgatta a darabot, közben egyre izgett-mozgott s türelmetlenül várta a felvonás végét.

Ekkor hátraszólt:

— Nos, igazán jó volt, hogy felgyúlt a lámpa, mert eddig csakugyan homályban botorkáltunk.

— Ugyan, kérem, — szólok neki — hagyjon fel ezzel az önök örökös világosság-keresésével. Az a clarté, clarté! Ami világos, rendesen üres . . .

Szó szót követett és az én kövér uram megkérdezi, hogy hát csakugyan értettem-e én Ibsen e darabját és ha megértettem, magyaráznám meg neki, mert ő istenuccse nem érti. Erre szavát adja.

Mire kezdem neki az első felvonást rövid szavakkal elemezni. Rázza a fejét.

— Hogyan, ez mind benne van? Én egész délután mind csak a darabot olvastam, de sehogy se tudtam kiokoskodni. Ön bizonyára norvég?

Megmondtam, ki vagyok.

— Úgy, a magyar fordító. Gratulálok — mi franciák ezt a germán-norvég észjárást nem veszszük be.

Megkezdődött a második felvonás. Annak a végén az én kövér bácsim diadalmasan nézett rám.

— Látja, hiszen ez még zavarosabb, mint az első felvonás, nézzen körül, — senki sem tapsol — meg vannak az emberek zavarodva tőle.

— Az ő bajuk — mondom.

De erre már nem szól az én emberem semmit. Szó nélkül a faképnél hagy.

Mikor elmegy, odafordulok a szomszédomhoz:

— Ugyan, kérem, ki ez az úr?

— Hát nem tudja? Ez Sarcey.

Ugyancsak meg voltam lepve. Na, képzelem, mit fog ez Ibsenről írni! Már a felvonást elkezdték, mikor Sarcey visszajött s nem tudtam többé hozzájutni, úgy lefoglalták az ösmerősei.

Alig vártam a vasárnap estét, a *Temps* szinházi tárcája ekkor jelenik meg s a párisi ember Sarcey kritikájáról azt tartja, hogy «a vasárnap egyik öröme».

Sarcey csakugyan neki szegezte Ibsennek a francia esprit-t. A halhatatlan Clarté szempontjából támadta a ködös norvégot; a darab meséjéből folyton annak zavarosságát emelte ki, de az egyes felvonások végén mindig odatette: ezt persze csak mi szegény franciák képzeljük így. A szomszédom, a magyar fordító, megértette Ibsent és elmondta a a darab tárgyát, nekem tulajdonított formában, ami-

ből Ibsen sületlensége még jobban kiderült. De mindez mellékes volt, a francia olvasó mulatott rajta és Sarcey célt ért. Mert mit törődik a francia esprit az igazsággal, az igazság az, hogy fel kell áldozni az igazságot, ha annak árán szellemesek lehetünk.

«Minden műfaj jó, kivéve az unalmast».

Ezt is egy francia mondta.

15.

Ülünk a párisi *Grand Café*-ban egy este és megjön a *Pesti Hirlap*, hozza a hírt, hogy három nap mulva lejár a *Nemzeti Szinház* vígjáték-pályázatának a határideje. Valaki kérdi Szomory Dezsőtől:

— Remélem, pályáztál?

— Eszemágába se volt. Ki pályázik?

Felkapom a szót:

— Pályázzunk együtt.

A gondolat megtetszett, de hogy lehetünk kész három nap alatt egy vígjátékkal? Hiszen még lemásolni is kevés az idő. De az asztal nem hátrál. Mindenki felajánlja szolgálatait. Mi csak írjuk a darabot, ők azalatt lemásolják.

Az más. Akkor gyerünk.

Felkaptunk egy omnibusz tetejére, hatan-heten magyarok és mentünk haza Szomoryhoz. Megkezdődött életünk legfárasztóbb, de legmulatságosabb három napja. Éjjel-nappal dolgoztunk. Előbb meghánytuk-vetettük a témát — egy magyar képviselőválasztás komédiáját — s jelenetről-jelenetre írtuk.

A másolók az egyik szobában, mi pedig a másikban. Ha kész volt egy jelenet, hívtuk be a közönséget. Ha a közönség kacagott, a jelenet maradt, azonnal másolták, ha nem ütött be, átdolgoztuk. Igy azután két és fél nap alatt kész lett a «Képviselők» és ünnepélyesen küldtük express Budapestre.

Teltek a hetek, vártuk az eredményt. Végre híre jön, hogy a jövő hét keddjén publikálják a döntést. Megkértük Szomory öccsét, Emilt, hogy siker esetén sürgönyileg tudassa s feltételesen asztalt rendeltünk a *Maison d'or*-ban.

Felvirradt végre a dicső nap hajnala, sőt este lett s mi frakkba vágva magunkat, ültünk a *Grand Café*-ban, várva Emil sürgönyét, mely el fogja dönteni: a *Maison d'or*-ban vagy egy *Duval*-ban ebédelünk-e?

Hét óra, nyolc óra, fél kilenc — sürgönyhordó nem jön. Végre kilenc órakor jön s bizonytalanul néz körül. Diadalkiáltásban törtünk ki. Rohantunk hozzá, de a sürgöny nem nekünk szólt.

Vártunk még egy darabig. Hasztalan. Végre mégis csak átmentünk a *Duval*-ba, szidtuk Pestet, mint a bokrot, mely ennyi zseniálitást nem érdemel meg.

Harmadnap megjött a *Pesti Hirlap*, benne a bíráló bizottság jelentése, de a «Képviselők»-ről szó sincs. Paulay Ede írta a jelentést, aki az utóiratban azt veti oda:

«A Képviselők szerzője ezt gondolta magában: gyerünk a Dunapartra sétálni, hátha találok száz aranyat».

Mikor hazajöttem Pestre, gratuláltam Paulay Edének zseniális kritikájához. Ennek a darabnak ugyan a veséjébe látott!

16.

A Julien-iskola egyik nagy rajztermében már belemelegedtek a munkába. Künn lázas szenvedélylyel folyt az élet-halál harc, izzottak az ellentétek a Dreyfus-pör izgalmaiban — testvér-testvér ellen fordult, a rikkancsok óránként hangzatos címekkel verték fel a szenvedélyeket. De benn, a Julien-iskola nagy rajztermében vidám énekszó mellett folyt a munka.

A modell mozdulata érdekes volt. A fiúk egészen beléje fúrták tekintetüket. Senki se dobálta a kenyérbélgolyócskákat, szenvedéllyel fújták a vidám nótákat, főleg az angolok, lábukkal verve a taktust. Csak a terem közepén, ingre vetkőzve, kemény nyakát hátraszegezve, állott egy mokány magyar, Csók Pista, ifjúsága virágában. Állott és mércegélt a széndarabjával, némán, magába mélyedten. Nem hallotta a dalt, nem énekelt a többivel, csak nézte a modellt, izgett-mozgott, törült és rajzolt s időnként ingével simította végig a homlokát. Szemei kidülledtek, egészen szem volt a fiú.

A szomszédja meghökkenve nézte vad, elkeseredett munkáját, amely egyre szélesebben bontakozott ki a papirról s figyelmeztette rá a társát.

— Micsoda energia — súgta a szomszédja fülébe.

— Még belebolondul a nagy igyekezetbe.

Nevettek, amit a többiek is észrevettek s figyelni kezdték a magyart. A teremben meg-megakadt a ritmus, a figyelem középpontja lett a keménynyakú kálomista gyerek.

— Hogy akar! — mondogatták — se nem hall, se nem lát!

A hátullevők integettek.

— Ez gólya, — mondotta a *massier*, a tanár megbízottja, a nagybotos, — magyar gólya a javából. Ki ne kezdjetek vele.

— Micsoda, talán félsz tőle?

Hát elibé állott egy legény. Az élet elhangzott.

— Uram, most önön a sor. Kezdjen el egy új dalt.

— Nem tudok francia nótát.

— Hát milyet?

— Én magyar vagyok.

— Hát halljunk egy bús magyar nótát.

— El vagyok foglalva a munkámmal. Nincs kedvem énekelni.

— De itt énekelni kell, mert mi akarjuk.

— Akarják?

— Igen, akarjuk.

— A-kar-ják? Nem énekelek.

— Uram, figyelmeztetem, ez a gólya kötelessége. Szépen kérjem, énekeljen valamit.

— Nem énekelek.

Hát akkor mindenki abbahagyta a munkát s egy raj lett a terem.

Többen kérlelni kezdték.

— Énekeljen, — ez itt szokás — énekelnie kell. Akarjuk!

— Nem énekelek.

Kórusban fújták:

— É-ne-kel-jen.

Mokány magyarunk letette a szenet. Hátraszegezte a nyakát és ígyen makacskodott:

— Nem énekelek.

— Akkor baj lesz. Megtetováljuk.

— Már mint engem?

— Önt. Adunk egy félórát. Ha tizenegy óráig nem énekel, megtetováljuk.

— Nem énekelek.

Pokoli zsivajban törtek ki: Nem énekel! Jean, a tűzre! Elő a vasat! Fűteni! Fűteni!

Mint a hangyaboly, nyüzsgött a terem. Jean, a szolga, bejött egy félzsák szénnel s berakta a kályhát, vasat dugtak az ízzó szén közé s a modell visszaállott a helyére.

Csönd. Mindenki dolgozott. Csak öt percenként hangzott fel a francia fiú szava:

— Fél mult öt perccel. Énekel?

Magyarunk rámondta:

— Nem énekelek!

— Hurrah! — kiáltották. Lesz tetoválás!

Újra csönd. Mindenki dolgozott, lázas izgalommal. Jean ott állott a kályha előtt és rakta a szenet. Öt perc elmult és felhangzott újra a francia fiú szava:

— Fél mult tíz perccel. Énekel?

Mokányunk rámordult:

— Nem, mondtam, hogy nem!

— Hurrah! — kiáltották. Lesz tetoválás.

Újra csönd. Halotti csönd. Mindenki lázasan dolgozott, a szén csak úgy pattogott a kezük közt. Eközben néhányan hírt adtak a többi termekben. A zaj ott is elült.

Öt perc újra elmult és felhangzott a francia fiú szava:

— Uram, gondolja meg! Háromnegyed. Énekel?

Magyarunk hörgött egyet:

— Nem, nem énekelek. Nem!

— Hurrah! — ordították. Lesz tetoválás.

Aztán csönd. Kisérteties csönd. A felső termekben abbahagyták a munkát, kezdtek leszállingozni, egyenként, aztán kettesben, aztán mind sűrűbben. A modell-lányok ingben, alsószoknyában, magukra kapva egy-egy szélfogó köpenyt, lejöttek a terembe, felültek a székekre és nézték Jeant, aki egyre rakta a szenet a már-már izzó kályhába. Érzett a vas párolgó szaga. Füst csapott ki a kályhaajtóból, s a kályha vörösen izzott. Csönd. Elmult újra öt perc.

— Uram, már csak tíz perc van hátra. Meggondolta? Énekel egyet?

Magyarunk megrázkodott, összeroppantotta kezében a szenet, s a földhöz csapta:

— Nem énekelek, — hörögte.

Egy francia fiú feléje sugta:

— Eredj — eredj el — istenkisértés amit teszel.

Magyarunk egyet toppantott feléje. Szemében tűz szikrázott:

— Nem megyek... Hagyjatok békén.

A francia vállat vont. A modell ekkor leszállott az emelvényről, — mindenki félretolta állványát és vad rendetlenségben felálltak a székekre. A teremben az igalom tetőpontra hágott. A modellek a kályhától elvonultak, az izzó, vörös vaskályhától, csak a francia fiú forgatta az izzó vasat. Újra öt perc telt el.

— Énekel?

Magyarunk ajkán nem jött ki hang. Torka beszáradt, tomboló düh fojtogatta.

— Énekel? — hangzik fel újra a kérdés.

Csak intett a kezével.

Ekkor már feléje fordult mindenki. Erős gyűrűben fogták körül. Minden szem rátapadt. A levegőben párák lebegtek.

És az óra ütötte a tizenegyet.

A gyűrű szétvált.

— Énekel? — kérdezte a francia fiú a kályha felől.

Mokányunk felordított.

— Nem énekelek, s nekilendült. A karját himbálta, nyakán kidagadtak az erek. De a francia fiú a vörösen izzó vasrúddal megindult a kályha felől. Mindenki hátrahőkölt az izzó vas forró gőzétől, de mohányunk vad kacajjal neki, mellét hátraszögezve, irtóztató erővel nekikap a vörös vasnak...

Óriási kacaj hangzik fel. Az emberek egymásra

borulnak, ölelik, ütik, verdesik, lerángatják egymást a földre s ott hengergőznek a nagy, az iszonytató kacagógörcsben.

Mokányunk pedig nézi a kezét. Vörös festék csurog le róla. Meghökken. Mi volt ez? Kitréfálták? Karminnal festett vassal mentek rá? A dühe átcsap a kacagásba és mialatt törlő rongygyal a kezét szárítgatja, azalatt fogja a hasát nevettében.

A bizony. Kitréfálták.

A francia fiú hátralép;

— Pajtás, — most meg majd te fizeted ezt a hordó sört, melyet Jean már csapra is vert...

17.

Egy tavaszi napon — a *Vasárnapi Ujság* megbízásából — felkerestem neuilly-i műtermében Munkácsyt, hogy készülő *Honfoglalás*-át megtekintsem.

A műterem hosszú keskeny nagy terem volt, az ajtóval szemben levő falon állott a nagy festmény, gépre járt, fel és le lehetett csavarni, a pincébe leereszteni, hogy a mester ne legyen kénytelen állványra mászni. Amint belépek, látok a festmény előtt egy hajló alakot, úgy tetszett, hogy ez a mester, amint képén dolgozik. Egyenesen feléje tartok és hangos szóval üdvözlöm. Csend. Az alak meg se mozdul. Újra köszöntöm. Semmi válasz. Már egészen közelében vagyok, mikor észreveszem, hogy az alak — a kép egyik figurája. Zavartan nézek

körül és a baloldalon egy támlásszékben ott ül a mester és mosolyog.

Bemutkozom. Munkácsy felkacag:

— Ez jó! A hódoló tótot festőnek nézte? Tulajdonkép én most lefőztem Appelest. Az csak a madarakat csalta meg, de én egy ujságírót.

18.

Egy délután ülök Munkácsy műtermében a *Honfoglalás* előtt, mikor látogatók jönnek és én félrevonulok. Egy sarokban látok egy nagy iratcsomót. Közelebb megyek, s mily meglepetés. Egy egész halom, négy-ötszáz felbontatlan levél. Mikor egyedül maradunk, kérdem Munkácsytól: miért felbontatlanok a levelek?

— Hát ráérek én levelet olvasni? Nem áll arra az én eszem. Legnagyobb része magyar, feleségem nem érti, — mit tegyek? Óh ha valaki akadna, aki megnézné őket.

Vállalkoztam és Munkácsy kapva-kapott rajta. Egy hétig bontogattam őket, háromnegyed része kéregetés volt, de egyharmad része komoly ügy, nem egy igen fontos, de ott hevert vagy három hónapja a sarokban.

Egy előkelő magyar író — teszem — figyelmeztette Munkácsyt a régi magyar krőnikás énekre, Pannonia megvételéről és be is küldte. Felolvastam neki, Munkácsy figyelmesen hallgatta.

— Milyen kár, mondotta, hogy ezt előbb nem ösmertem. Hasznát vehettem volna. Nagyon jó han-

1. Részlet Munkácsy Honfoglalásából.

2. Részlet Munkácsy Honfoglalásából.

gulatkeltő. De most már tegyük félre, mert csak zavarna. Már nem változtatok a kompozición. Belefáradtam. . .

19.

Munkácsy talán a legtöbbet a *Honfoglalás*-on kinlódott.

Egy délután egyedül voltam a műteremben, néztem a képet és bevallom őszintén, sok dolog zavart.

Nagyon befolyásoltak fiatal festőbarátaim, akik úgy szidták Munkácsyt, mint a bokrot. Ők a Julienbe jártak, ahol egy kéz pontos megrajzolása a legfőbb ideál volt. Ha az ember ebből a szempontból nézte Munkácsyt, ugyancsak megjárhatta. Aztán a kompozicióját is erősen kifogásolták, a sok zavaros csoportot, a sok fától nem látni az erdőt, mondták.

Ülök, ülök a kép előtt és egyszer csak felfedezem, hogy az a női alak, aki egészen elől, Árpád előtt kitárt karral, fia vállára dőlve lelkesedik, hogy elfogja a kilátást, meg milyen sokszor előforduló sablon-alak ez a Munkácsy-képeken. A *Krisztus Pilatus előtt*-ön még kis gyereket tart a karján, az *Éjjeli csavargók*-on is rajta van. Furcsa! (1. kép).

Megjön Munkácsy, mindjárt látja, hogy furja valami az oldalamat.

— Nem tetszik valami?

— De. . . de. . .

— Csak beszéljen. Állom én a kritikát.

Hát előállok a kifogásommal. Munkácsy elő-

veszi a fotografia-gyűjteményét és nézi a régi képeit. Csakugyan, a biz úgy van! De hallgat, nem szól semmit.

Egy hét mulva újra kimegyek, — s mi meglepetés — az én figurám már nincs sehol, helyette egy levágott tönk van. Nagyon meg vagyok lepve. (2. kép).

— Nos, jobb igy?

— De mennyivel! Most levegős az előtér, s a levágott tönk is motivált. A fejedelem sátrához kellett a fa, meg a tér, — nagyon jó megoldás...

Munkácsy is meg volt elégedve. És én milyen büszke voltam!

20.

Egy tavaszi délután egy fiatal nőt találok párisi lakásomon, Mártha barátnőjét. Krantz Eugéniának hívják.

— Tudod, mondja Mártha, ő Paul Verlaine barátnője, — most együtt laknak a poétával, nem messze tőlünk.

Nagyon megörültem, legalább megismerhetem a hires bohémet.

— Beszéljen Verlaineről, — kérem a lányt.

— Óh Verlaine igen jó ember, csak gyenge jellem és erősen iszik. Ha kitör rajta a delirium kórházba viszem, — leszoktatni nem lehet az abszentről, bizonyosan most is iszik. Pedig milyen csodás verseket ír, ha ír. Ott ül most is a *Soleil d'Or*-ban. Most arról beszél, hogy Londonba megy előadásokat tartani.

— Úgy szeretném látni.

— Hát gyerünk hozzá.

Elindultunk. Verlaine csakugyan ott ül a kávéház terraszán, — egyedül. A bőrszék sarkában ül, behunyt szemekkel, előtte abszentes pohár, caraffe, s tinta, penna, papiros, a kalapja mellette. Megörült, mikor Eugeniát meglátta, Márthát is ösmerte, engem szívesen fogadott.

Mihamar a tervezett londoni utazásról beszélt, — már volt Londonban, francia leckék adásából élt ott, — ah micsoda nyomorokon ment keresztül.

— Mi van Rimbaud-val? — kérdeztem.

Eugenia majd elájult, mikor ezt a kérdést feltettem. Hiszen Verlaine Rimbaud elleni gyilkossági kisérlet miatt ült Belgiumban börtönt. Élete e pontját sohasem hozta szóba előtte senki. Mindnyájan ránéztünk.

Verlaine megrázkódott, azután nyugodtan felelte:

— Nem tudom. És ez olyan jó. Csak ne tudjam soha, hogy hol van. Bár ne tudtam volna soha, hogy létezik...

Eugenia áttért más tárgyra.

— Mikor rendezzük a legközelebbi ünnepélyt?

Verlaine mosolygott.

— Cazals már dolgozik rajta. Most jobban fog sikerülni, ami az anyagi sikert illeti. Mert erkölcsileg a multkori is jól ütött be. Azóta veszik a könyveimet újra és a *Sagesse* új kiadásban fog megjelenni.

Láttam, hogy verssorokat irt az előtte levő papirra. Kértem, hogy olvassa fel, ha kész.

— Nem, még nem kész, — még csak a zenéjét tudom, a szavakat csak utólag keresem meg hozzá. És eközben egyre szürcsölte az abszentet.

Megnéztem a költőt. Carrière arcképe nem fotografia, — a verseiből leszűrt alakítás. Valójában bizarr egy fej, kerek, bemélyedésekkel és csontkiszögelésekkel teli koponya, pisze orra fölött két apró macskaszem villog ki, de ajka széles, vastag, kéjelgő. Állatias, előretörő álla, melyet hosszú szakál borít, jellemzően fejezi be a fej strukturáját.

Minél tovább néztem, annál jobban vált érthetőbbé előttem lelke kettőssége, a gyermekies naivság, amely miszticismusba mélyül és az állatias brutalitás, mely ateista hangokban tör fel lelkéből. Öntudatlan a cselekedete, ösztöne vezeti, ezért költő, de azért antiszociális lény is egyszersmind. Csakis itt, a Quartier latinben türik meg. Legfeljebb az abszent áldozata lesz.

— — Úgy is történt.

21.

A Panama-pör idején Párisban éltem. Benne a reálista mozgalom kellős közepében, csupa olyan írók közt, akiknek idálja Daudet, Zola, Maupassant volt és — Henry Becque, a drámíró, aki bukásain keresztül lett világhírűvé. *A varjakat* és *A párisi asszonyt* nagy elragadtatással olvastam és még Párisból ajánlottam őket Paulay figyelmébe. De kitérő választ adott. Jóval később, 1901-ben tudtam csak

szinre hozatni, amikor Keglevich gróf intendáns Lánczy Ilkával előadatta, de vele is elbukott.

Mindegy. *A párisi asszony* mégis chef d'oeuvre. Párisban — mikor még biztam abban, hogy Paulay szinre hozza — egy nap felkerestem Becque-t, hogy engedélyét kérjem a fordításhoz. Az Avenue Villiers egy kis udvari lakásában lakott, két kis szobában, igen szegényesen butorozva, a könyvállványon Saint-Beuve kritikáiból volt vagy tíz kötet, egyébként üres, hideg minden. Már közel volt a hatvanhoz, de senki se nézte volna negyvenévesnél idősebbnek. Magas, szép szál ember volt, katonás tartással, jobban mondva: egy nyugalmazott kapitány külsejével. De csak, ha nem volt a fején a cilindere, mely egyszerre átalakította. Ez a cilinder közbeszéd tárgya volt a francia íróvilágban. Valóban páratlan egy föveg. Ezer közül választhatta ki, de jól kiválasztotta. Magas, széles, egyenest felszökő, gyárkémény formájú, szinte karimanélküli cilinder volt. Igazi irodalmi kalap, őszinte és becsületes jellemvonás, mint Gautier egykori híres vörös mellénye, jellemző egy egész irodalmi irányra. Becque kalapja megmagyarázta az egész embert, szinte rajta volt az élettörténete.

E cilinder viselője sokfajta viszontagságon mehetett keresztül, de a szíve a helyén maradt mindenha. Vígan viselhette házitanító, vasuti hivatalnok, a becsület-rend irodai alkalmazottja vagy börzeügynök korában, mert belülről meg volt győződve, hogy megilleti. Nem volt népszerű ember, jól tudta, — nagyon is jól. De nem tartozott azok közé sem,

akik rendes kalapot hordanak az életben s változtatják azt a divat szerint. Ő csak a maga akaratát akarta érvényesíteni, a maga kalapját hordta. Mikor az irodalomnak szentelte erejét, s bukás érte bukás után, nem csüggedett. Ment tovább a maga útján, a legsiralmasabb kalvárián, szinigazgatói előszobákon keresztül — vígan, fejébe csapott cilinderével. Egy szép napon megbokrosodott. Nagy, ötfelvonásos drámáját hóna alá csapta s elhatározta, hogyha ezt a *Michel Paupert* egyetlen szinigazgató sem adja elő, hát előadja ő. Szinházat bérelt, szinészeket fogadott, maga hirdette, rendezte, tanította be darabját s — szinrehozta. Ez 1870. június 17-én történt, amikor már javában folyt a porosz-francia háború; naponta a legsiralmasabb tragédiákkal voltak tele az ujságok s meleg is volt, hihetetlenül meleg. Félrecsapott cilinderével odaállott a szinháza kapujába, várta a közönséget. De az nem jött s a lapok is igen röviden végeztek vele. Maradt egy csomó adóssága s egy szép emléke.

Ekkor szemére vágta cilinderét, lemondott terveiről és újra börzeügynök lett. De csak azért, hogy később újra szindarabíró legyen. Ekkor írta *A varjakat*. Ez volt a legboldogabb esztendeje. A Champs-Elysée közelében lakott, egy kis hónapos-szobában, a szülei szomszédságában.

— Gyönyörű nyár volt, — beszélte melancholikusan. Hogy a nap felkelt, kinyitottam az ablakot és kiugrottam az ágyból. A szomszéd ház kertjének almafája bólintott be az ablakon, virágillat és

madárdallal együtt. Enyém volt a Champs-Elysée. Én voltam az első sétáló, az, aki távozik, mihelyt a többi érkezik. Hadd tudják meg kritikusaim — a szabad levegőn s a zöldben találtam meg a leggyilkosabb szavakat. Őszintén szólva, az esték igen kellemetlenek voltak. Csak a cirkusz és az orfeumok zenéje, melyet egész jól kivehettem, szórakoztatott kissé. Hogy irigyeltem a naplopókat, akik zene mellett sört ihattak...

Börzeügynökösködésének viharos korszakában gyűjtötte *A varjak*-hoz megfigyeléseit. Ezek a megfigyelések, noha igazak és jellemzők, szomoruak és keserűek a kétségbeesésig. Egy polgár-család életének belső képe, vértől csepegő szelete az életnek. a legegyszerűbb eszközökkel, minden keresett intriga, verejtékkel összerótt tiráda, szinpadi fogás nélkül. Az első milieu-rajz a modern szinpadon. Emberi egyéneket keresett és nem tézisek igazolását. A mit Molière-nél bámult: volt az ő esztétikája is.

— Ki ez a Moliére? Drámaíró. Egy ember, akinek ösztöne, lángesze, feladata a magához hasonló emberek szemléltetése. Ne keressetek nála eszméket; az eszméket csak jellemeken át szemléli, abban a pillanatban, amint azok túlzásban vagy nevetséges voltukban nyilatkoznak meg. Ne keressetek nála erkölcsi leckéket. Sem praktikus tanácsokat; jól tudja hogy nem javítja meg az embereket, akik mindig ilyenek voltak és mindig ilyenek lesznek, az idők végéig! Az ő feladata nem egyéb, mint hogy egy második életet adjon nekik, irodalmi életet.

Ez az ő dramaturgiája, melyben nincs szó Sarcey *mise en scène*-jéről, csak emberi jellemalkotásról, beletéve olyan helyzetekbe, melyekben alakjai éltek, melyekből kialakultak és csakis ott akcióképesek. Nincs száguldó, izzó, ragyogó képzelete, hanem a való vonások egymásmellé állításával, jellemek élővé varázsolásával akart hatni: látta az alakjait és azt akarta, hogy lássa a közönsége is. Ez volt minden, amire törekedett. S jól tudta, hogy ezt nem lehet szinpadi ragyogásokkal, hamis fényszórással, egyedül igaz szellemmel és belső lélekelemzéssel elérni.

A varjak alakjait túlzottaknak, sötéttel festetteknek találta 1882-ben a *Comédie française* közönsége, nem hitte, hogy a magára hagyott özvegyet, tehetetlen árváival együtt, úgy kifosztják a reájuk eső hitelezők, közjegyzők, ügyvédek fekete serege, — hogy a lavina, ha egyszer megindult, útjában feltartóztathatatlan, — egyre várták, — a régi, ismert recipe szerint — a kibékítő véletlent, mely derűt hozzon az árnyba s megrémült szíveiket megnyugtassa. Ebben a hangulatban kétszeresen kegyetlennek találták híres szavait, melyek mint belső fényforrások, rávilágítottak alakjai lelki titkaira s összeszorult szívvel nézték ártatlan áldozatainak kínszenvedéseit. Természetesen ki is fütyülték.

Ezek szomorú napok lehettek, de Henry Becque nem vesztette el belső békéjét. Megfigyeléseinek tárháza még nem fogyott ki és vígan hordotta egyre a vihart látott cilindert. Visszavonult a vidékre, hogy megírja *A páris asszonyt*.

— Leggyakrabban a tükör előtt dolgoztam; kerestem alakjaim gesztusait és lestem a kifejező szót, a helyes mondatot, amint kisurran ajkaim között. Amit írásaimmal el akarok érni, tulajdonképen csakis az, hogy kielégítsem magamat; mással nem törődöm; közönségre nem is gondolok — mondta.

Annyi igaz, hogy a modern szinpadi nyelvet ő teremtette meg és éppen *A párisi asszony*-ban. A szaggatott, lázas, ideges, modern asszony nyelvét, legfinomabb árnyalataival, mintaszerűen szólaltatta meg. És amellett az irónikus jellemzés példáját nyujtotta.

Kétféle irónikus jellemzés lehetséges. Az első fajta a Dumas-féle, amikor a raisoneuralakok szájába szarkasztikus, gúnyos bölcselkedéseket adunk, amelyek megvilágítják az alakokat, ilykép kívülről ráeső fénybe borítva. Ez az általános, a közönség ezt könnyen megérti, ez az aprópénz. A második fajta a Moliére-féle és ettől tanulta mag Becque is. Ez belső irónia, az alakok szinte átlátszó testek, kikbe belenézhetünk s anélkül, hogy akarnák, irónizálják önmagukat, szavaikkal és tetteikkel.

Aztán hirtelen — *A párisi asszony* bukása után — elhallgatott. Mi történt a lelkében? Valami megbomlott ebben a csodálatos alkotmányban? Tizenöt éven át mindegyre hirdette, hogy írja az új darabját, de az nem készült el soha, csak darabjainak felelevenítését sürgette egyre. Kitartó következetességgel. Kegyetlen jókedvvel. Ebben az időben feje búbján viselte már a cilindert. Ez valami sajátsá-

gos, kihívó bohémszerűséget kölcsönzött az alakjának, különösen mikor készülő darabjáról beszélt vagy ha felolvasott belőle egyes részleteket. Óh, azok feledhetetlen, szomorú pillanatok voltak.

A *Polichinelles*-ben a politikusok világát akarta iróniája körébe vonni, ugyanazon drámatechnikai eljárással, mint előbbi műveiben. A panama-pör kitörése azonban elkeserítette. Amiket ő előbb intuiciója erejével kiderített, azon meztelenségükben naponta olvashatók voltak azok most a napilapokban is.

Ezt tragikus csapásnak érezte.

— Képzelje, — beszélte nekem — még csak ez kellett az én vén fejemnek. Ez a pör. Most azt hiszik, hogy ez inspirált, pedig már tíz év óta megsejtettem előre. Ah, ha tudnám: erősebb-e az én iróniám, mint az életé? De nem, az élet mindent felülmul. Én is egy rendjel-szédelgő, megvesztegethető képviselőt rajzolok, de mi az én hősöm a Panama-pör alakjaihoz képest? Hallgassa meg, igazam van?

S leült és olvasott a *Polichinelles*-ből. Egy jelenetre élénken emlékszem. A képviselő egy barátjához siet, mert pénzre van szüksége. Szeretője, egy bárónő ezer frankot követel tőle, különben átadja a leveleit egy ujságnak. Ezekben a levelekben pedig eltréfálta a barátjai kisded panamáit. Ha e levelek megjelennek, a leghatalmasabb botrányok fejlődnek ki. Szorultságában rendjelt igér a barátjának, ha kisegíti. Barátjával meg is köti az alkut. A jelenet pointje ez: «Remélem, nem látod aztán többé azt a báró-

nőt?» «Dehogy nem kedvesem, együtt ebédelünk ma este is!» Az emberi gyöngeség kitűnő jellemzése, mely egyszerre megmagyarázza előttünk a léha és gyenge erkölcsű embert, a maga egész jellemtelenségében. De ezek a részletek nem nyugtatták meg a szerzőt. Úgy látta, hogy az élet lefőzte őt. Kitűnőbb drámát alkott, mint ő, s gyengének érezte magát a vetélkedésre. Feladta a küzdelmet.

Ah ez a küzdelem! Erről köteteket tudott elbeszélni. Főleg Sarceyra haragudott, azt okolta élete balszerencséjéért. Sardou volt az egyetlen barátja. Dumast is gyülölte.

— Meg fogom írni életem kinzóinak történetét, mondotta. Már dolgozom rajta. Ide nézzen, — s egy köteg kéziratot vett elő. *Souvenir d'un auteur dramatique* a címe. Később meg is jelent.

— Ha néha előadtak, csak annak köszönhetem, hogy tudtam, ki van a hatalmon, melyik szinésznőnek ki a protektora, s azonnal kész volt a kérvényem. Minden miniszterváltozást felhasználtam, — de a balsors üldözött. És most jött az utolsó csapás; az Élet, mely jobb drámaíró, mint én.

Ezt a leckét megjegyeztem magamnak. Mikor Keglevich gróf intendáns lett, sikerült nála keresztülvinni *A párisi asszony* előadatását, Lánczy Ilka kedveért. De Henry Becque ezt már nem érte meg.

Jóval előbb a magányba vonult, kerülte az embereket. Szemére húzott cilinderrel járt-kelt ismeretlen negyedekben. Egy külvárosi szálló sivár szobájában halt meg. Mindössze egy frank volt ekkor

az egész vagyona. Még előtte való estéről egy 1 frank 80 centime-os vacsora kifizetett számlája. Ha a halál nem könyörül meg rajta, talán éhen pusztul el. Így legalább ürü-sültet ehetett uborkával — utolsó vacsorára.

22.

1894. év nyarát Éjszakon töltöttem. Kopenhágában Brandesnél, Krisztiániában Ibsennél.

Kopenhága szép, tiszta város, — nappal kissé unalmas, éjjel kissé szabados. A dán ember semmit sem mer egészen csinálni. Sokáig jártam a Thorwaldsen-muzeumba, minél tovább tanulmányoztam, annál kevésbbé tetszett. Csak a Tivoli-t szerettem meg őszintén. Elragadó ez a nyári mulató, a svéd tingl-tanglival a tavon, a nyílt pantomim-szinpaddal, hol éjfélig játszanak nappali fényben, s főleg a dán nők! Túlmagasak, az igaz. Mindég azon gondolkoztam, honnét vennék létrát, ha meg akarnám őket csókolni? Mikor rákerült a sor, kiderült, hogy fölösleges gond volt. A dán nők lehajolnak.

Brandes akkor a Shakespeare könyvén dolgozott. Dolgozószobájából nehezen lehetett kicsalni, csak este járt ki, s akkor sem beszélt másról, mint Hamletről, Lear királyról, szóval a maga problemáiról. Egyszer Stiglitz Saroltáról s ezzel annyira felkeltette érdeklődésemet, hogy kikerestem a kir. könyvtárban naplóját, ami *Myria* c. elbeszélésem megírására ihletett. Még Kopenhágában kezdtem írni. — Brandes Györgynek dedikálva jelent meg.

Aztán elutaztam Krisztiániába, Ibsenhez.

Forró nyár volt, engem bizony meglepett, hogy ilyen erős a kánikula a jegesmedve hazájában. Hozzájárult ehhez, hogy a prémes téli bundámat magammal vittem és ez az egész úton nemcsak hogy terhemre volt, de közkacajt is szült. Franciának néztek, — az szokott annyira járatlan lenni a földrajzban.

Mikor egy igen kényelmes éjszakai utazás után Krisztiániába érkeztem, a nagy téren két szemközti szálló között kellett választanom. Azt tudtam, hogy Ibsen az egyikbe jár, mindennap ott olvassa a bécsi Pressét, kedvenc lapját, de melyikbe? Vaktában a baloldali szállóba mentem és egy kis egyablakos szobát kértem. Felvittek a harmadik emeletre, megmosakodtam és átöltöztem, lehetett úgy féltíz. Levelet írtam Ibsennek, s kértem, üzenné meg, mikor tehetem tiszteletemet. A levelet átadtam a portásnak, küldje el Ibsennek. A válaszért egy fél óra múlva visszajövök.

Mikor visszajöttem, a szálló igazgatója vár és tiszteletteljesen jelenti, hogy Ibsen választ küldött.

Íme a válasz:

Dr. Henrik Ibsen

Glæder mig hjertelig at træffe Dem!
...ær kom heller til mig i Grand hôtel
klokken 12½, da jeg ikke er hjemme i
formiddag.

Victoria Terrasse 7 B.

Magyarul: Őszintén örvendek, hogy önnel itt találkozom. De jöjjön inkább hozzám a Grand Hotelbe fél egykor, mert délelőtt nem vagyok otthon.

Hop! — kiáltottam fel, — egészen elfeledkeztem, hogy Ibsen délelőtt dolgozik és ilyenkor sohasem fogad senkit. Jó. Tehát fél egykor, — sajnos, nem találtam el a Hotelt. Mindegy. A szálló igazgatója ettől fogva igen kitüntető módon bánt velem, — plane, mikor megtudta, hogy minden este együtt vagyok a doktorral, ahogy itt Ibsent titulálták.

Ezek a Grand Hotelbeli esték igen kellemesen teltek el, Ibsen körében. ahová eljártak Arne Garborg, Knut Hamsun, s más ifjú norvég írók, akik között Ibsen minden este megitta a maga két-három üveg svéd puncsát. Vele kellett tartanom. Éjfélkor — világos napfényben — derüs jókedvben érkeztem mindig haza. Az volt a baj, hogy Ibsen minden este fizette a puncsomat, ami igen kellemetlenül érintett. Mégis meglepett, mikor a hotelem igazgatója egy nap azzal az ajánlattal keresett fel, hogy revansképen hívjam meg Ibsent a szállóba vacsorára, Ibsent és egész társaságát s ha áthozom őket, az egész vacsorát, puncsostól, sőt ha kell pezsgőstől együtt magára vállalja. Nagy szolgálatot teszek neki. A Grand Hotelnek elég haszna volt eddig Ibsenből, ahová Ibsent látni eljár minden este Tout-Krisztiánia. Egyszer már ide szeretné csalni.

Megigértem, hogy megkisértem. Este Ibsent kellemes hangulatban találtam, sok puncsot ivott, nagyon szorgalmasan diktálta belém, mire előállot-

tam a revans-vacsora tervével, de kifejtettem, hogy én a másik szállóra való tekintettel, ahol lakom, ahol olyan figyelmesek hozzám, nem adhatom a vendéglátást a Grand Hotelben. Ez rút hálátlanság volna. Tegye meg a kedvemért s fogadja el a meghívást hozzám. A társaim — feltűnő élénkséggel — támogattak és Ibsen beleegyezett.

Másnap este elébe mentem, de mikor az étterembe léptem, kinos meglepetés várt. Egész Krisztiánia ott volt, a nők estély-öltözetben, a férfiak frakkban és mikor Ibsen belépett, mindenki felállott és elénekelte a norvég himnuszt (melyet Ibsen írt). Ibsen rámnézett. Én a föld alá akartam bújni zavaromban, de a föld nem nyílt meg. Mit csináljak? Leültünk a felvirágozott asztalhoz, de ettől a perctől kezdve a közönség többé nem törődött Ibsennel, halkan beszélgettek, s Ibsen lassanként engedni kezdett. Én eleinte erősítgettem, hogy ártatlan vagyok, de Ibsen, mint a jégcsap, hidegen nézett rám. A vacsora azonban válogatottan csupa Ibsen kedvenc eledele volt, abban az egymásutánban, ahogy ő szerette, legtitkosabb gondolatait is kitalálta a pincér, s Ibsen egyre jobban felmelegedett. A pezsgőnél kocintott velem, a második üveg svéd puncsnál megigazította a pápaszemét és rövid felköszöntőt mondott. Reggel felé pedig kirándulásra hívott meg szülővárosába Skienbe. Az igazgató pedig, mikor hazamentünk, ott állott frakkban és mélyen meghajolt. Reggel meg egy virágcsokrot küldött a szobámba, egy levél kiséretében. Bevallom őszintén,

mialatt a borítékot felszakítottam, remegett a kezem. Hátha a bácsi elfeledkezett igéretéről és küldi a vacsora számláját? Ó nem, — ellenkezőleg, megköszönte, hogy szállójának hírnevét öregbítettem; képzelem, milyen boldog volt, lefőzhette a Grand Hotelt...

23.

A krisztiániai színház előtt két szobor áll, Ibsen és Björnson szobra, Ibsen a saját szobra előtt sétál el mindennap, nyáron gyalog, télen szánkón.

— Mit érez vajjon az ember, ha a saját szobra előtt sétál? — kérdeztem egyszer Ibsent.

— Megszokja. — felelte Ibsen.

A Grand Hotel-ben töltött esték, norvég írók között, igen eleven beszélgetések között folytak le. Egy alkalommal azt kérdeztem tőle:

— Hogy lehet az, hogy távol hazájától, messzi idegenben oly sokáig tudott élni?

A kérdés mindenkit érdekelt. Hirtelen csend átlott be, lesték a szót Ibsen ajkairól. Ibsen kivette fésűjét és végigsímította bozontos ősz haját. Aztán így felelt:

— Az ember úgy érzi, hogy Európához tartozik s oda megy, ahol otthon érzi magát.

Az utolsó este eljött a fia, Szigurd is, aki ezidétt vette el Björnson leányát és sokáig élt Bécsben, mint a svéd-norvég követség attachéja. Természetesen szóba jött a politika is. A svéd és norvég unio kérdése már ekkor is napirenden volt, Ibsen és fia unioellenesek voltak.

Ibsen a saját szobra előtt Krisztiániában.

— Ez az Unio — mondotta Ibsen — teljesen lehetetlen állapot oly két nemzet közt, mind a svéd és a norvég. A norvég rohamosan fejlődik, a svéd szilárdan maradi. A norvég szereti a radikális előhaladást, a nők szavazatjoga, nemrég, csak csekély szótöbbséggel bukott meg a storthingban. A svéd szigorúan ragaszkodik mindenhez, amit megszokott. Természetesen az udvar jobban szereti a svédet. Ez az oka, hogy mi nem szeretjük az udvart.

Azóta tudvalevőleg, forradalom nélkül, a két állam elvált. Ibsen és fia erősen kivették volt a részüket ebből a munkából.

24.

A Vigadó-beli Ibsen-banketten Ibsen nagy meghatottsággal köszönte meg az ovációt, az első spontán tapsot, melyet életében kapott. A sok felköszöntőre ő maga is válaszolt. Hivatkozott arra a költeményre, mellyel 1849-ben ünnepelte a magyarokat.

— Eljött hozzánk egy szabadságáért küzdő nép vivódásának híre, — mondotta, — s mi lelkesedve fogadtuk e hírt és megszerettük ezt az idegen népet. Az a mesés küzdelem álomnak tünt fel előttem. És különös, hogy most mikor negyven év multán, magyar földön vagyok, ugyancsak álmot vélek látni. Az a lelkesedés, az a barátság, melyet tapasztalok, az a megértés, melyet találok, olyanok, mint valami titokzatos, kedves, megifjító álom képei...

Aztán nagy elismeréssel szólott a «Nóra» nagy-

szerű előadásáról, s főleg a jobbján ülő Márkus Emma játékáról, akihez lehajolt és — megcsókolta...

Ezt beszéltem el egy este a Grand Hotel-béli összejövetelünkön, Ibsen norvég barátai előtt. Mindnyájan meg voltak lepve. Knut Hamsun megszólalt:

— S mit szólott hozzá a hölgy?

(Ahá, a germán prűdéria! No megállj, — gondoltam magamban.)

— A hölgy? kérdeztem. Megharagudott érte és...

Ibsen mosolygott, a többiek feszengtek.

— És? — kérdezte izgatottan Hamsun.

— Haragosan felugrott, s — visszaadta a csókot.

Ibsen hangosan felkacagott.

A Grand Hotel vendégei, szokásuk ellenére, mind odafigyeltek, mi történik az Ibsen-asztalnál? Ibsen kacagott. Ez még nem történt meg, mióta hazajött az önkéntes számüzetésből. Az egész terem oda volt a bámulattól.

Ibsen kacagott!

25.

A dán világhírű kritikus, Brandes már két ízben volt a főváros vendége, első ízben a lipótvárosi kaszinó hívta meg, s mi, régi ismerősei, szeretettel fogadtuk. A kaszinóban Ibsenről tartott előadást, német nyelven, igen közvetlen hangon, nem annyira az íróról, mint az emberről, a furcsa, excentrikus, zárkózott és különc emberről.

Azonban, ha Brandes meghal, akad majd neki is Brandese, aki az ő különc, furcsa, excentrikus

és a gorombaságig szókimondó egyéniségéről fog előadást tartani.

Azt már igen sokszor tapasztaltam, hogy egy Gyulai Pál-mondással fejezzem ki magam, a nagy embernek a hibái jó tulajdonságainak a túlzásai. Gyulai ezt Petőfire mondta, de áll ez igen sok zseniális emberre, Brandesre is. Mi Brandes jó tulajdonsága? Bátorsága, mellyel meggyőződései érdekében sikra száll. Mikor ifjú korában, franciaországi útjáról hazatért, a régimódi, elavult intézményű, avasszagú Dániában a modern reformeszmék első hirdetője lett. Ekkor tartotta, mint fiatal magántanár, a 19. század irodalmának uralkodó áramlatairól szóló előadásait, melyek később német, francia és angol fordításban is megjelentek és nagy hatásukat, mellyel Dánia közvéleményét felrázták, teljesen igazolták. Csupa szabadságszeretet, egyéniségkultusz. liberális eszmék, mások meggyőződésének tiszteletben tartása jellemzik Brandes iratait.

De ami nagyon érdekes papiron, annál kellemetlenebb a közvetlen érintkezésben. Innét az a folytonos surlódás, izgatott polemia, heves ellenkezés, amely Brandes egész írói pályáját jellemzi.

Mikor 1895 nyarán Kopenhágában voltam, a dán ujságíróegyesületben szinte tilos volt Brandest emlegetni. Tabu volt a neve. Gyűlölet vette körül. Pedig ő támogatta Ibsent, segítette Björnsont, felfedezte Jacobsent, állott Strindberg mellé s Nietzsche első méltánylója ő volt. Mégis, a dán közvélemény nem az érdemeit látta, hanem a kellemetlen, min-

den lében kanál voltát útálta. A bátorsága, mellyel meggyőződései érdekében síkra szállott, a közvetlen környezete előtt elviselhetetlenné tette — mert túlozta.

Csak egy icipici epizóddal illusztrálom ezt. Mikor Budapestre jött, tárt karokkal fogadtam. Vendégségben volt nálam s barátaim igaz szívességgel vették körül. Az ebéd igen vídám hangulatban folyt le, minden kellemetlen epizód nélkül, mert még Kopenhágában figyelmeztettek, hogy csinyján kell vele bánni. Ebéd után a fekete kávénál igen eleven társalgás fejlődött ki, majd Somogyi zongoraművész barátom leült a zongorához és Liszt egyik rapszódiáját játszotta. Brandes tenyerébe hajtotta a fejét és belemerült a zenébe.

Csönd.

Egyszer csak Lenkei Henrik, az ismert költő, odafordul a szomszédjához és suttogva mond neki valamit. Az visszafelel, újra suttogó válasz, egyszerre csak Brandes felugrik és lepisszegi Lenkeit.

— Wie kann man dort sprechen, wo ein Liszt redet! — förmed rá.

A kinos jelenetet Somogyi mesteri zongorajátéka tudta csak nagynehezen eloszlatni.

Iglófüreden.

26.

Huszonhárom éve már annak, de úgy emlékszem rá, mintha csak tegnap történt volna. Igló-

füreden nyaraltam, ahol egyszer csak híre ment. hogy vendéget kapunk. Münnich Aurél látogatására jön Szilágyi Dezső. Ünnepélyes fogadtatására készültek és — mint a *Nemzet* munkatársát — beválasztottak a bizottságba. Igy kerültem Szilágyi közvetlen közelébe. A látogatásnak politikai jellege volt s arról sok szó esett a lapokban. De amiről nem beszélt senki, az maga Szilágyi Dezső, *aki egy napig evett.*

Már kora reggel, hat órakor indultunk az iglói pályaudvarra, ahová fél hétkor berobogott Szilágyi vonata. Azonnal reggelihez ült és szalonnát, sonkát. vajas kenyeret, két pohár kávét és gyümölcsöt evett. Hét órakor kocsiba ültünk és fél nyolckor megérkeztünk Iglófüredre, ahol már terített asztal várta Szilágyit, aki hideg húst, sültet, vajas kenyeret evett és sört ivott, sok sört, egész kilencig. Ekkor sétára ment nagy társaságban, de tíz óra felé visszajött, ahol terített asztal várta újból. Tizenegy óráig folyton evett s milyen étvággyal, evett és beszélt vagy hallgatott és evett. Azután meglátogatta Szász Károly püspököt s fél egyre bankettre ment. A bankett délutáni négy óráig tartott s a félórás toasztját leszámítva, szüntelenül evett s milyen étvággyal! Néha megszakította az evést, de csak azért, hogy ilyenkor igyon, ha azonban nem evett és nem ivott, akkor szivarozott, de rövid szippantásokkal, hogy annál buzgóbban hörpinthessen. Ebéd után fekete kávét ivott, majd sétára ment, hogy öt órakor uzsonnához üljön, gyümölcs-uzsonnához, mely fél hétig tar-

tott, megevett például tíz körtét és két görög dinynyét, akkor kocsiba vágta magát, visszahajtatott Iglóra s a vasútnál már terített asztal várta. Itt még vagy egy egész óráig evett. Mikor a vonat nyolc órakor befutott, mellyel Budapestre akart utazni, a nála tisztelgő főkalauztól megkérdezte:

— Aztán van-e étkezőkocsi a vonaton?

Nagyváradon.

27.

Az első kabarét Magyarországon, Nagyváradon ütöttük nyélbe, a *Rózsabokorban*, vagy huszonöt év előtt. Ott látta meg Nagy Endre és onnét vette az ötletet. (Ezt azonban aligha hagyja helyben Nagy Endre!)

Szép nyári este volt, kezdődött nyolckor és végződött másnap reggel nyolckor, senki sem távozott onnét, a közönség kitartott az utolsó számig. Micsoda számok voltak azok! Sas Ede versben írt konferanszokat szavalt, jó magam Ecsedy bácsi művészetéről beszéltem.

Ecsedy bácsi, az ásókapa feltalálója, a nagyváradi hegyek festője, a bihari urak nevének betűjéhez írt rigmusok zseniális rögtönzője volt előadásom tárgya. Szégyenletes sikerem volt. Ecsedy bácsi a meghatottságtól zokogott hallatán és a közönség minden mondásomon kacagott. Pedig hogy voltam beállítva! Sas Ede azt írta, hogy bejártam kétszer a világot s elmondom, mit sohsem láttam.

Míg utazott
Sohsem habozott
Aszalt jeget Norvégiában,
Fagylaltozott a Szaharában,
Parolázott a fókákkal,
Brudert ivott a rozmárral,
Korcsolyázott, gondolázott,
Ázott, fázott, éjszakázott,
Beszélt Zolával, Ibsennel,
Meg a Kinézer-istennel,
Most Dániában utazott,
Elmondja, hogy mi rothad ott...

Mit használt a nagy beajánlás, a közönség nem vette komolyan Ecsedy művészetének méltatását, csak ő maga.

Mikor vége volt, nagy meghatottsággal jön hozzám az öreg és félrehív.

— Kedves uram, gyönyörű volt, amit rólam mondott. Meg akarom hálálni önnek és elárulok egy nagy titkot. Én, látja, hetvenhárom éves ember vagyok és sohasem voltam beteg. Azt se tudom, mi fán terem a fejfájás. Megvan ennek az oka. Sokan firtatják, már száz pengőt is beigértek, ha megmondom nekik a titkot. De engem nem tudtak levenni a lábamról. Önnek azonban megmondom. Egészségem titka az, hogy én soha, van annak vagy ötven éve, hogy nem fürödtem.

Óh, én balga, beteges ember, nem fogadtam szót Ecsedy bácsinak!

28.

Búcsúzni voltam Munkácsynál.

— Hát haza megy? Ha kész leszek az Árpáddal, magam is hazalátogatok. Addig is tiszteltetem az otthonvalókat. Kit ösmer a festők közűl? Ismeri Lotzot, Székelyt? Ha találkozik velük, adja át nekik szíves üdvözletemet...

Mikor aztán hazaérve, kissé kifújtam magam, eszembe jutott a mester megbízása és elhatároztam, hogy felkeresem Székelyt. Elmentem a mintarajziskolába. A portásnál tudakozódtam.

— Székely úr itt van, fönt van a műterme az emeleten, most épen fent találja.

Kopogok az ajtaján.

Semmi válasz.

Újra kopogok, kissé erősebben.

Végre lábcsoszogás, az ajtónál valaki bent megáll.

— Ki az?

Bekiáltom a nevemet.

— Ujságíró? Mit akar?

De végre nyílik az ajtó. Az öreg úr beereszt. Székkel kínál. Elmondom, mi járatban vagyok. Tiszteletemet akarom tenni. Ha szabad volna, megnézném a legújabb dolgait. Egyúttal üdvözletet hozok Párisból, Munkácsytól.

A hatás váratlan. Elképzelhetetlen. Az öreg úr, mintha vipera csípte volna meg, felugrik, magánkívül kezd ordítani.

Hogy így, hogy úgy. Munkácsy tisztelteti? Munkácsy, ez a cégéres világcsaló, ez a föld legnagyobb svindlérje? Mivel érdemelte ő meg, hogy őt tiszteltesse? Kikéri magának, hogy őt Munkácsy tiszteltesse . . .

Egyszerűen ajtót mutatott.

Támolyogva szédültem ki.

A szerkesztőségben keservesen panaszkodtam. Megvígasztaltak. Ez az öreg úr természete. Összeülnek Lotz-zal és elkeseredve szidják a világ folyását. Mit, hogy Lotz a kebelbarátja? Hiszen akkor egy követ fújnak. Nos, hát Lotzhoz már nem is megyek. Elég volt ebből a tapasztalatból.

Lotzot nem is ösmertem meg.

29.

«Myria» c. könyvem megjelenésekor kiadóm plakátot csináltatott.

ÉPEN MOST JELENT MEG: LÁZÁR BÉLA MYRIA c. regénye.

A plakát egy példányát felszegeztem a dolgozószobám falára. Mikor kis leányunk született, a Myria nevet kapta. A szoptatós dadája, mindjárt az első napokban, bejött a dolgozószobámba és összecsapja a kezét a nagy csodálkozástól.

— Mi baj, Mari?

— Hát ez nagyszerű, plakátiroztatni tetszett, hogy a Myria megszületett?

Csak nagynehezen értette meg, hogy nem Myrikére vonatkozik az, hogy *épen most jelent meg.*

Velence.

30.

Az 1901-iki velencei kiállításra sikerült azt a megbízást szereznem, hogy a fiatal magyar művészetet mutassam be. Kétszer támadtak meg érte az idősebbek, előzetesen és utólagosan. Mind a kétszer sikertelenül.

A párisi világkiállításon megbukott a magyar művészet, nem a magyar művészet hibájából. De oda a hazai nagyságokat vitték, ott Benczur, Stettka, Badics, Ujváry, Éder, Spányik, Jendrassik, Roskovics, Margitay és társai képviselték a magyar művészetet; ott Mannheimer bronzérmet kapott, Vaszary még azt sem.

Mi Velencébe nélkülük indultunk el. Természetesen lőn nagy fölzúdulás és az egyesület ellenző gyűlést tartott, elnökük Zala, tiltakozó sürgönyt küldőtt Velencébe, de Fradoletto titkár értesített, hogy sebaj, csak dolgozzak tovább, várják a fiatalokat.

A siker várakozáson felül nagy volt. Mannheimer művét a velencei, Kernstockét az udinei, Vaszaryét a newyorki, Ligetiét a római múzeum

vette meg, Szinyei-Merse Pál Hóolvadását, mely Andrássy Gyula grófé volt, Ferenczy Károly Gömöry-arcképét, Rippl-Rónai Konti-arcképét, László Fülöp Rampolla bíbornok arcképét nagyban ünnepelték, Beck Ö. Fülöp plaquette-jei az utolsó darabig elkeltek, Csók István miniatűrszerű *Dolce far niente*-je általános bámulatot keltett.

Természetesen Tóth Béla ádázul ránk támadt. Nem volt Velencében, az olasz lapokat sem olvasta, de valaki informálta és egy «Esti levél»-ben ránk terítette a vizes lepedőt. Támadását könnyű szerrel visszautasíthattam. A tények beszéltek. Ezek előtt neki is el kellett hallgatnia, lapult utána, hogy egy kedvenc szavát használjam, mint dinnye a fűben.

A következő velencei kiállításon már a magyar állam rendezte a magyar kiállítást. Arany hátteres termet rendeztek be, mert hogy, mint a katalogus előszavában írták: Magyarország arany és ezüstben oly gazdag tartomány; a képeknek persze nem használt a csillogó háttér, de a fődolog a frázis, nem a művészet. Munkácsy és Paál László azonban kiverekedték a sikert. Utána külön pavillont építtetett a magyar állam, a világ legrosszabb kiállítási pavillonját, de legalább cifra szűrüs stilben. Fejfák hosszú sora közt juthattunk a bejárat elé, bent a termekben pedig a világítás kriminális volt, azóta minden kiállításunk küzd a rossz világítással s a termek még rosszabb berendezésével. Kiderült, hogy a kiállítás rendezésénél is a szabad verseny az egyedül helyes elv, nem pedig a hivatalos hatalom.

Fradoletto mondotta legutóbb, hogy mennyire sajnálja, hogy átadta az államnak a rendezés jogát. Azóta ugyanis — noha semmiféle költségükbe nem kerül — folyton veszítenek.

— Hogy értsem ezt?

— Úgy, hogy mikor mi viseltük a költségeket, a nagy eladások révén mindíg maradt tekintélyes plus, de amióta hivatalosan összeállított és így silány anyagot kapunk, nincs siker, nincs eladás, nincs jövedelem.

31.

Az 1901-iki velencei kiállítás magyar szobája már készen állott és a fiúk megkértek, hogy szerezzek nekik belépőjegyet a Giovanelli-palotába, hogy megnézhessék az ottlévő Giorgione-t.

Elmentem a konzulátusra. Báró Krausz fogadott. Elmondtam, hogy kérek ajánlólevelet, mert csakis így juthatunk be a palotába. Leültetett és az íróasztalához telepedett. Mialatt írt a névjegyére egy pár sort, én felálltam és a könyvszekrényéhez léptem. Egy egész sor Gobineau-könyvet látok.

— Ah, báró úr olvassa Gobineaut?

A báró felugrik.

— Hogyan, ön is?

Elmondtam, hogy a *Szabad Lyceumban* ép azon a télen tartottam róla, a *Renaissance* c. halhatatlan drámai költemény szerzőjéről egy egész előadássorozatot. A báró megszorította a kezemet, bevezetett a magán-szobájába s beszélgettünk Gobineauról,

aki neki testi-lelki barátja volt. Majd megkérdezte, mit csinálok Velencében s mikor meghallotta, hogy a kiállítás magyar szobáját szerveztem, azonnal velem jött a Giardinoba, megnézte a termet s később magával hozta az olasz miniszterelnököt is, akinek megmutattuk a magyar művészetet.

A Gobineau-barátság révén nagy hivatalos sikere lett a magyar szobának. Az olasz miniszterelnök a kiállitást megnyitó főherceget üdvözlő beszédében megemlékezett rólunk és a közfigyelem a magyar modernekre terelődött. Ez volt az első világsikerünk.

32.

A tíz királyszobrok egyikét, az Anonymust, a fiatal Ligetire bízták. Igen ám, de tervezetet kellett előre készítenie, melyet egy külön zsüri itélt meg. Benne volt ebben Strobl Alajos is, akinek sehogy sem tetszett, hogy a szobor fejére kámzsa borul.

— Micsoda szobor az, melynek nem látni a fejét?

Hasztalan volt minden beszéd, hogy ez szimbólum, az ismeretlenség legjobb kifejezése, Strobl csökönyösen ragaszkodott ahhoz, hogy a miszticizmus nem plasztikai lehetőség, hogy le kell rántani a kámzsát, hogy lássuk a fejét. Ligeti ez ellen kézzel-lábbal tiltakozott s mivel azidétt készültünk a ve-

Ligeti. Rajz. Pólya.

lencei kiállításra, azt indítványoztam, hogy öntesse meg a kis mintát, vigyük európai zsüri elé. Bejelentette ezt Rumy miniszteri tanácsosnak, aki belement a dologba, felfüggesztette a döntést és a mintát elküldtük az öntödébe.

Az öntés késett. Amikor a kiállítási anyagot a vasúthoz kellett volna szállítani, még nem volt kész. Ligeti aztán elhatározta, hogy mindennap sürgeti, de a munka nem haladt. Már elutaztunk Velencébe, rendezni kezdtük a szobát, Ligeti késett. Mikor aztán a terem elkészült s este félholtra fáradtan hazavergődtünk a szállónkba, megérkezik Ligeti és mondja, hogy személypodgyászként sikerült elhoznia a szobrot. De 200 lìránál többe kerül. Jó, jó, de ki fogja azt fizetni? Vállalja-e a kiállítás igazgatósága?

Másnap reggel nagy sietve megyek ki a Giardinoba és jelentem Fradolettonak, a titkárnak, hogy megjött a szobor, személypodgyászként, de kissé drága, vállalja-e a költséget?

— Igen, ha valami különös műremek. De hogy védjem a hátam, meg kell mutatnunk előbb néhány művésznek. Beleegyezik-e?

Persze, hogy beleegyeztem. Délfelé megjön a láda, az udvaron kibontják. Fradoletto vagy egy tucat művészt csődít össze, hogy nézzék meg a szobrot. Mindenkinek tetszik, különösen egy kecskeszakállú kis olasz ugrándozik körülötte és kiabál:

— Anonimo, ez az Anonimo, hiszen ez egészen dantei, igen szép, ezt én megveszem, mit kóstál?

Fradoletto hozzám fordul. Mit mondjak? Mibe kerülhet egy ilyen bronz szobor? Kivágom, hogy 8 ezer lirába. Az olasz helybenhagyja. Persze, hogy most már Fradoletto is vállalta a költséget, vitték be a magyar terembe és felállították a terem közepén.

Megyek haza. A szálló halljában türelmetlenül vár rám Ligeti.

— Hát mi van?

— Minden rendben volna, csak azt nem tudom, mi az ára?

— Hát mit kérjek érte? A bronzöntés benne van 2000 koronában. Mondjunk négyezer koronát.

— Nos, hát már el is adtuk nyolcért...

Később hallottam, hogy a Dante-múzeumba került, mert a múzeum igazgatója, aki megvette, azt hitte, hogy Dante egyik alakját ábrázolja.

Máig se világosítottuk fel. Minek? Valami dantei szellem van benne, az igaz. Egyébként a velencei siker után megkapta a végleges megbízást is Ligeti s a szobor ott van a Városligetben. Budapest legszebb szobra.

33.

Az 1901-iki velencei kiállítást ünnepélyesen egy olasz főherceg nyitotta meg. A magyar terem eredetileg a belső termek egyike volt, de rendezés közben, mivel az anyagot az olasz zsűri nagyon méltányolta, az első nagy termet jelölték ki számára. Az előcsarnoki fogadtatás után a főherceg mindjárt a magyar terembe lépett, ahol Fradoletto titkár bemutatott neki, mint a terem rendezőjét.

A herceg kezet nyujtott és meglepetten mondotta:

— Ilyen fiatal és máris professzor?

Ránézek. Nálamnál vagy öt-hat évvel is fiatalabb.

— De kérem, ugyanezt kérdezhetem én is fenségedtől: ilyen fiatal és máris főherceg? — feleltem.

Az egész társaság nevetett.

De másnap az *Avanti*, az olasz szocialista lap, bezzeg nem nevetett. Hosszú cikkben fejtegette a címek és rangok eltörlésének sürgős voltát. Szegény *Avanti* — nincs humora!

Róma.

34.

Ujságírói kongresszuson voltunk Rómában. Gyönyörű tavaszi napok, ragyogó napsugár, a Corso csak úgy úszott az aranyban. Az olasz szabadkőművesek vendégszerető fogadtatásban részesítették a testvéreket. Többek között koncertet is rendeztek az Academia di Santa Ceciliában, melyen a Rómában lakó Björnson leánya, Bergliot, aki Ibsen fiának, Szigurdnak felesége, énekelt. Magyar kollégáim közül azok, akik szabadkőmívesek voltak, természetesen meghívást kaptak és egy programmot én is láttam. Kértem őket, hogy ha lehet, szerezzenek nekem is meghívást. Szigurdot még Münchenből ösmertem, Krisztiániában is láttam, azóta megnősült

és szerettem volna hallani a feleségét. De a magyar kollégák ridegen visszautasítottak. Nagyon bántott a dolog. Nekivágtam hát a városnak, be a Corsoba, ahol élénk volt a kocsikorzó.

Egyszer csak az egyik kocsiban felösmertem Ibsen Szigurdot apósával, feleségével.

Köszöntöm. Ibsen felösmer, megállítja a kocsit, leszáll és átölel. Visz az apósához s bemutat a családjának. Együtt maradunk. Én persze elpanaszolom, hogy nem kaphattam jegyet, pedig mennyire sajnálom, hogy szerettem volna hallani a felesége énekét.

Björnson felajánlja, hogy tartsak velük, az ő páholyukban van elég hely. Szívesen látnak.

Este Björnson proscenium-páholyából gunyosan köszöntöttem a hátsó sorokban kuksoló magyar kollegákat.

Maga a koncert Grieg ünneplése volt. Ott volt a még mindég szép Margit királyasszony is, s gyönyörű közönség, mely nagyon tapsolta Ibsennét, a kristiániai opera bájos csicsergő művésznőjét, akinek nem nagy a hangja, de annál szebb az előadása. És Grieg dalaihoz ez kell. Mert hiszen ezek a dalok a fjordok örökös küzdelmében élő népének szomorú epekedései, tört hangok, tragikus akcentusok, bús melódiák, elégikus gyötrelmek. Tele vannak pianókkal, alig-alig tör ki egy sóhaj, mely fortét kívánna, a legtöbbjében a pianisszimo bánata zokog. S ezeket sóhajtotta, lehelte, el Ibsen Bergliot asszony. Az öreg Grieg kisérte a zongorán. Minden-

kinek a szívéhez szólott, s főkép Ibsen *Nimfeáját* tapsolták nagyon. Ibsenné asszony, hogy utoljára láttam Krisztiániában, megerősödött, de megőrizte bájos, egyszerű, gyermekies vonásait s világoskék selyem öltözékében, melyhez pompásan állott a fehér structollas lovagkalap, kitűnő hatást ért el. A királyné zajosan és tüntetően tapsolta.

S mit szóljunk Grieg hatalmas zenéjéhez? Tele van ez az ember melódiával. Milyen nemzeti a zenéje. A norvég bánat, a norvég nép százados küzdelme, politikai és egyéni függetlenségének lázas keresése zokog ki melódiáiból, Ibsen *Peer Gynt* című drámájához írt orchestrikus kiséretéből és Björnson *Jorsalfar Szigurd* című tragédiájának intermezzójából egyaránt. Mindenütt komor hangulatok, tragikus küzdelmek és néma bánat. A *Peer Gynt* egyik csodásan bájos jelenetét, Anitra táncát kisérő balletjének kacagó melódiája jóleső derüt varázsolt beborult érzéseinkbe. Tapsolták is ezt a számot viharosan. A királyné kihajolt az udvari páholyból s úgy tapsolt. Sőt tapsolta a zenekar is.

Hogy fájt a lelkem, arra gondolván, hogy a mi népdalaink csodás melódiáiból hát csakugyan sohasem lehet magyar műzene? Pedig ehhez csak az kellene, hogy szülessen egy Griegünk és éljen úgy, mint Grieg: egészen nemzete szellemében, a nemzeti szellem kifejezésére.

Hiába! Rómában is csak az, ami nemzeti, az igazán nagy.

35.

A római ujságíró-kongresszus alkalmából díszelőadást rendeztek az operában a kongresszus tagjai tiszteletére. Ott volt az egész olasz szellemi és születési arisztokrácia, a páholyokban káprázatos toilettekben a hölgyek, a földszinten csupa csillogó aranygombos frakkos úr. Halk nyüzsgés, mozgás, ékszerek csillogása, fekete szemek fénylése, isteni decoletage-ok. A páholyokban élénk társalgás folyik, látcsöveiket odaszegezték az urak és mohó szemekkel vizsgálták a nagy szépségversenyt.

Végre megszólalt a zenekar. Az urak helyet foglaltak, elült a zajgás. Csak az egyik páholyban, a földszintnek hátat fordítva, állott egy isteni termetű hölgy, öt-hat úr társaságában és vidáman csevegett. Szava a beálló csendet meg-megtörte. Az urak mind odanéztek, ő azonban ügyet sem vetett a feltűnésre.

Egyszerre itt-ott piszegés hallatszik, amely egyre követelőbb, hangosabb, amit a hölgy végre észrevesz, hirtelen mozdulattal megfordul és a fekete frakkerdő bámulattal látja csodás szépségét. Ez aztán a parisienne, maga a hajlékonyság, kecs, könnyedség, kiben egyesült a párduc graciozitása és az orosz agár finomsága. Ámuló moraj zúg végig a tömegen.

— Ah! — Ah! — kiáltják, a hölgy szépségétől megittasultan.

S tapsorkán tört ki.

Clémenceau leánya, Jacquemaire szerkesztő felesége volt.

Párisi kiállítás.

36.

A párisi világkiállítás alatt (1900) egy este a Quartier latinbe tévedtem. Beültem a régi kávéházamba, a Pantheon előtt s diákkoromba álmodtam magam vissza. Az öreg pincérem szolgált ki, akitől hasztalan kérdezősködtem egykori kedvesem, Mártha után. Hol van ő most? Kinek a karjaiban? Szórakozottan néztem körül. Új arcok fogadtak, csak az egyik szögletben látok egy borotvált arcú, angolos külsejű urat, s megdöbbentem. Lehetséges? Ez Wilde Oszkár legyen? Eszembe jutott első találkozásunk Munkácsy szalonjában, ahol Sarah Bernhardt társaságában volt, ahol mindenki őt hallgatta, s ragyogó szépségében úgy ült ott, mint egy számüzött fejedelem. Igen, ez Wilde, tudom, a pöre és a börtön után idemenekült, a Quartier latinbe, ahol senki se bántotta. A könnyekig meg voltam hatva.

Odaléptem hozzá. Emlékeztettem első találkozásunkra, s kifejeztem előtte bámulatomat.

— Uram, én önt ma jobban szeretem, mint valaha.

Intett, hogy foglaljak helyet. A pincér odajött, abszentet rendelt. A kiállításról kezdtünk beszélni, s ő a japán-gyűjteményt dicsérte csodás bőbeszédűséggel, megittasulva a saját szavától.

Pedig nagyon megöregedett. Arca megnyúlt, bár simára volt borotválva, ráncok képződtek a

szeme körül. Egy iszonyú élmény réme játszadozott ajkai fölött. S beszélt, s ivott, egymásután hajtotta le az abszentes poharakat, melyeket a pincér szorgalmasan hordott eléje, s leírta Japánt, melyet talán sohasem látott. Magamagának beszélt. Éreztem, hogy én nem is vagyok ott, hogy a számára csak egy ismeretlen teremtés vagyok, aki alkalmat ad neki arra, hogy exotikus viziók támadjanak fel a lelkében, lásson selymet, színeset, halljon gésakacajt. édeset, — s ki tudja, hol legyen? Ivott, miközben behunyta a szemét és ilyenkor halottnak láttam, egy-egy pillanatra sárga halottnak. Beszélt, miközben idegesen nyúlt az abszentes pohár után, s egyik cigarettát a másik után dobta el, — a pincér szorgalmasan hordta a cigarettadobozt, az abszentes poharakat. s ő beszélt a keletről, s én nem értettem egy szavát sem, csak láttam, hogy beszél, hogy keze meg-megremeg, hogy feláll, hogy kezet szorít s elmegy.

— A pincér hozta a számlát. Ötvenkét frank volt. Kifizettem.

37.

A párisi világkiállítást három hónapig tanulmányoztam. Egész nap a művészeti palotát bujtam, mikor a Place de l'Alma-n bevetődtem Rodin barakjába.

Egy nagy terem, csupa szobor, márvány, bronz, gipsz. Csupa csuda. Asszonyi testek vonaglása, egy hatalmas kéz, a munka allegoriája, fiatal férfitest

üde formái, a szobrászképzelet ragyogó megnyilatkozása. Rajongva jártam darabról-darabra. Magyar társamnak hangos szóval magyaráztam elragadtatásom okát.

Egy alacsony, köpcös, hosszú szakállú francia minduntalan belémbotlott. Ha forgattam az állványt és mutogattam a szobor változó profiljait, az én franciám egyre jött utánam és belebeszélt. Hogy ez a profil nem a legelőnyösebb, a másik jobb, — ezt ő nem szereti, sok a torso, csak az akaratot kell méltányolni.

Meguntam a dolgot.

— Már bocsásson meg uram, én nem osztozom a véleményében. Önök franciák nem tudják, hogy ki ez az ember. Most is a leggyengébb darabját engedték be a kiállításba, pedig ez a Rodin világzseni. Majd rájönnek erre egyszer önök is. Látja, én azonnal írok innét a miniszteri tanácsosnak, hogy vegyen valamit, mert így, mert úgy —

Az én franciám nagyot néz.

— De hisz uram, nem tudtam, hogy ön nem tudja kivel beszél. Hisz én vagyok Rodin.

Utazás Paál László körül.

38.

Egy nap felkért egy építész barátom, nézzem meg egy lakberendezését, mert a rendelő nincs vele megelégedve. A lakás egészen modern volt. Meg-

nyugtattam a rendelőt, ahogy tudtam. A falon azonban látok egy csodaszép képet, egy erdőrészletet.

— Ki festette?

— Pállik.

— Furcsa, — nem láttam még tőle erdőrészletet.

Megnézem az aláírást, nem Pállik, de L. de Paál.

A tulajdonos kétségbe van esve, én magam sem tudtam semmit Paál-ról, de a kép szép, az 500 frtot megéri. Nagynehezen beletörődött.

Este kérdem a kávéházban:

— Ki ismeri Paál-t?

Senki se ösmerte, csak azt tudták róla, hogy a Nemzeti Muzeumban van két remek képe. A lexikon egypár szóval emlékezik meg róla, — de az első nyomra vezetett: *Aradról* való. Leutazom Aradra és kiírom az ujságba, hogy a ki tud valamit Paálról, jelentkezzék.

Már kora reggel jött az öccse, hozott magával egy csomó levelet és a kutatás megindult. Világgá mentem, Paál nyomában. Legelőször Bécsbe osztálytársához Balduin Groller íróhoz, akit egykor Aradon Goldscheider Bélának hívtak, tőle is kaptam képet és adatot.

Münchenben felkerestem Böhm Pál-t, mert úgy tudtam, ő adta az első rajzoktatást Paál Lászlónak.

Egy közepes nagyságú műterembe kerültem, ott a Glaspalast környékén Az öreg úr hálóköntösben, csibukkal a szájában s egy üveg bor mellett

ült épen s nézett egy nagy rákot, meg egy tálban fiokándozó halat. Időről-időre kenyérmorzsát dobott feléjük, a hal tátott szájjal kapott utána, hopp, bekapta, amin az öreg úr egy nagyot kacagott.

Ezzel foglalkozott, mialatt elmondottam neki, hogy mit akarok?

Aztán is vonogatta a vállát egy darabig:

— Paál László? Hát iszen, oda jött néha hozzám, de mikor? Még Aradon, akkor is azt hittem, hogy inkább a kisasszonykák kedvéért, semmint a rajzért. Mert nagy gavallér volt ő akkor is. Isten ne vegye rossz néven, talán nem is volt olyan nagy festő, mint amilyen helyre legény. Én ugyan nem láttam tőle semmit. Azt se tudom mit festett. Csak mondták, hogy tudott volna, ha életben maradt volna. De meg aztán el is kerültünk mi egymástól. Mi lett vele? Nem tudom. Én, tudja öcsém uram, akkor Nagyváradról kerültem át Aradra, de már bejártam volt Tolnát-Baranyát, még Bécsben is voltam, fene nagy szegénységben. Hol mázoltam, hol arcképeket firkáltam. Egyikhez se volt kedvem. De vették. Vették, de hogy?

Az öreg itt egyet suhintott a pipaszárral, aztán hörpintett a borából s így folytatta:

— Mein Sohn...

Ekkor vettem észre, hogy egy sovány, beesett arcú, német legény áll ott az ablak árnyékában. A fia volt, aki betegeskedvén, kilépett a kondiciójából, mert könyvkereskedő volt.

— Fest ő is?

— Fest a fenét. Még az kellene. Az apja se vitte semmire, mért tudjon ő többet? Aztán talán még ő belőle is huncut szecesszionista lett volna,— akkor pedig inkább száradjon le a keze... Kereskedő lesz. Pénze lesz. Ez a böszéd! Hát hun is hagytam el? Én Aradon voltam. Ott tanult Paál is, az oskolában, aztán mivel én kisasszonykáknak rajzleckéket adtam, hát elkezdett feljárni. De lehet, hogy rajzolni akart, annyi bizonyos, hogy nem nagyon erőltette meg magát. Néha pingált is, egyik-másik képén belekorrigáltam, de tudj' Isten, nem mondhatnám, hogy nagyon biztam volna benne. Hát mondja kérem jó piktor lett?

Volt már akkor egynehány fotografiám s megmutattam az öreg úrnak.

— Ezeket Paál festette? Hát aztán mikor? 1874-ben, 1875-ben, 1876-ban? Hát hogy lehet? Hiszen ezek szakasztott modern szecesszionista képek.

Tisztelet ne essék mondván, — de bizony itt az öreg úr nagyot pökött.

— Már én bizony másként festek.

Eltolta a fotografiákat, aztán felhúzta a függönyt és látom, hogy a fal tele van tanulmányokkal, parasztfejek, modellvázlatok, főkép pedig csendéletképekkel.

— Ezt veszik. Viszik Amerikába. Ott a legkönnyebb Böhm Pált eladni. Amióta nem járok haza, azóta csak csendéletet festek.

— Hát gyakran megy haza?

— Mondom, hogy már évek óta nem megyek.

Azelőtt ott nyaraltam mindig. Szedtem a sok jó motivumot, vitték is tőlem tavasz felé az amerikai műkereskedők, nem festhettem eleget. Azok jó idők voltak! Belekerültem egypár muzeumba, mind képkereskedő révén, én magam csak föstögettem, se szecessziós reklámmal, se magam mutogatásával nem törődtem soha. Igyék egy pohárral öcsémuram!

Az öreg úr nagyot hörpintett, aztán újra megtöltötte a csibukját és megigazította az állványon a halas csendéletét. Nem volt annak tonus egysége semmi. Csak úgy, közönyös világításban, részletről-részletre haladva, egymás mellé volt rakva minden.

Az öreg úr várt valamit. Azt akartam tőle kérdezni:

— Mester, — hány pikkelye van a halnak?

Mert Böhm Pál tudhatta. A képén is meg lehetett volna olvasni. Száraz, léleknélküli kézműves munka volt. Megmondjam a véleményemet?

Elkezdtem beszélni újra Paál Lászlóról. Az öreg úr ingerült hangját nem értettem. Kérdeztem, hogy azidétt, a hatvanas évek közepén, ott Aradon, mire tanította? De felelet helyett az öreg rákezdte:

— Egyszer, a hetvenes évek elején, találkoztam én vele Pesten. A hatvani kapú mellett. Ott sétált nagy begyesen. A dámákat vizsgálgatta. Hirtelen megállott előttem. Nyújtotta a kezét.

— Hát Böhm úr még él? — kérdezte hidegen, arisztokratikus udvariasan.

— Igen, kegyeskedem élni, — feleltem neki. Aztán sohase láttam többet. Máig se bánom...

Ekkor beleláttam az öreg Böhm Pál lelkébe. Közvetlenséget, szeretetet, ragaszkodást várt a volt tanítványától. A régi idők emlékét ő máskép őrizte a szívében, más hatást is keresett. Paál előkelő modora a bohém közvetlenséget paraszti modornak tartotta, s a két derék, jó lélek ilykép végleg elszakadt egymástól. Paál tehát nem hagyott jó emléket Böhm Pálnál, ki Paál halála után még vagy 27 évig «kegyeskedett élni».

39.

Paál László műveit kikutatandó, elkerültem Düsseldorfba, ahol hirdetést tettem közzé, hogy a ki valamit tud Paálról, jelentkezzék. Délfelé egész csomó levél várt a szállómban. Hihetetlen, hogy szerették ezt az embert. 1871-től 73-ig élt Düsseldorfban, én 1902-ben kerestem és az elmult huszonnyolc esztendő alatt ismerősei emlékéből nem veszett ki. Régi barátai megmutogatták az asztalt, amely mellett ült s ismételték szavait, leírták életmódját, mintha csak egy vagy két éve költözött volna el. Allerweltkurmacher volt, innét népszerűségének titka. A virágárusnőnek 300 tallérral maradt adósa. Barátja, Munkácsy fizette ki később helyette ezt is.

Öccséhez írt leveleiből tudtam, hogy volt neki egy angol mecénása, valami Forbes, ennek a nyomára szerettem volna jönni, de nem tudott róla senki semmit. Azt a tanácsot adták, forduljak az öreg nyugalmazott angol konzulhoz, talán az ösmerte

Megyek az utcán s szembe jön velem egy tengerész-kalapos, borotvált arcú öreg úr, — vaktában megszólítom. Csakugyan az angol konzul, — hangsúlyozta, hogy nyugalomban, — ösmerte Forbest, megadta a címét és Londonba érve, azonnal írtam neki, hogy mikor tehetem tiszteletemet?

Sürgönyválaszt kapok: holnap délután 3 órakor. Elővigyázatos voltam, megnéztem a térképet, hol van a szállómtól Chalsea. Jó messze, azt látom. Félháromkor cab-be ülök és elindulok. A szemmértékem csalt. Megyünk, megyünk, de bizony Chalseának még se híre, se hamva, az óra pedig siet előre, már háromnegyed, már tíz perc múlva három, öt perc, végre három, de a cab még megy, végre öt perccel három után megáll egy kis magánpalota előtt. Kiugrok a kocsiból, csengetek, az ajtó e pillanatban kinyilik, s jön egy magas, cilinderes öreg angol, — rámnéz s kiveszi az óráját:

— Mr. Lazar?

— Bocsánat uram, mondom, kissé megkéstem, de . . .

— Sajnálom, már elmúlt három. Jöjjön holnap délben 11 óra 45 perckor, de ne ide, hanem a hivatalomba, — ellenben a szolgám megmutatja önnek a képeket.

Nem használt semmi. Angolom elment. De a lakásával megvigasztalódtam. Micsoda gyűjtemény! Hat Paál, két Munkácsy, egy terem Rousseau, egy terem Millet s aztán holland modernek, német mesterek, franciák a legjavából, egy szoba Monticelli,

remek Fantin-Latourok, a rajzmappájából száz Millet-t szedett elő a szolga. Este hét órakor mentem el a gyűjteményből. Betegen.

Halála után örökösei elárvereztették a gyűjteményét, egy részét Londonban, egy másikat Párisban, egy harmadikat Hágában, egy negyediket Münchenben, — mindenütt heteken át tartó kiállítások előzték meg az árverést.

Az öreg vasúttulajdonos volt, roppant gazdag ember, a hivatala is tele volt képpel. Másnap fogadott és három óra hosszat tartott szóval. Paálról és Munkácsyról igen érdekes és jellemző leírást adott, — Düsseldorfban ösmerkedett meg velük, ahová Munkácsy párisi sikere után utazott, ott látta meg Paál-t, s első pillanatra felösmerte jelentőségét.

— Huszonöt év óta várom önt. Tudtam, hogy Magyarország egyszer csak fel fogja ösmerni nagyságát. Szívesen rendelkezésére bocsátom összes képeimet és elmondok mindent, amit róla tudok. Düsseldorfban megvettem minden képét, Párisból is vásároltam tőle, 1874-ig. Akkor megszakítottam vele is, Munkácsyval is minden összeköttetést.

— Miért?

— Személyes okaim voltak.

Nem tudtam kihúzni belőle semmit, úgy látszik asszony volt a játékban.

— De Paál művészetét nagyra becsültem. Kora halálát gyászoltam. A világ egyik legnagyobb mestere lett volna, ha annyi ideig él mint Millet vagy Munkácsy ... Tehát megnézte a képeimet?

— Csak egy részét. Az ön gyűjteményét heteken át kellene tanulmányozni. Tele van ismeretlen kinccsel. Főleg két mester lepett meg: Monticelli és Fantin-Latour virágképei. Arcképeit ismertem, de virágcsendéletei csudák. És Monticelli? Ki ő? Sohasem hallottam a nevét.

— Monticelli a franciák Paál-ja. A nem méltányolt zseni. Tőle vettem a képeket, mert nekem elvem volt képet sohasem venni kereskedőtől, se kiállításban. Csak egyenesen a művésztől, hogy megérthessem művészetét. Egyszer Marseillesben ülök a tengerpartján egy kávéház terraszán, mikor elém áll egy nagyszakállú házaló és képeket mutogat. Kelletlenül néztem a képekre, de egyik érdekesebb volt a másiknál.

— Ki festette ezeket?

— Monticelli.

A nevet nem ösmertem, kereskedőtől elvem ellen volt vásárolni, de azért önkénytelenül megkérdeztem:

— Mi az ára?

— Husz frank darabja.

— Ember, kiáltottam, megbolondult? Vagy lopta ezeket a képeket?

— Loptam? Én festettem ezeket uram, — mondotta. Ne törődjék az árral, nekem elég husz frank, annyit festek önnek uram, amennyit akar, — csak győzze fizetni.

Megnéztem az emberemet. Valóban, nem kereskedőformájú ez. Széleskarimájú kalapja alól két

villogó szempár lövelt felém! Elhanyagolt külsejével nagyon nobilis hatást keltett. Elbeszélte, hogy már évtizedek óta él Marseillesben, a hová való, de onnét elkerülvén, mikor egyszer látogatóba jött, úgy megszerette a napját, a tengerpartot, az örökös nyarát, hogy itt rekedt. Diazról beszélt a legszívesebben, még sohasem állított ki, nem akar tudni a párisi művészekről, — husz frankot mindig megkeres, az neki untig elég egy napra, — él a tengerparton, álmodik és fest, iszik és bámulja a napot. Minek a gazdagság? Nem akar gazdag lenni. Megtudtam azután, hogy igazat mondott. Igazi bohém volt, a zseniális naplopók közül való, — tele volt színnel a szeme, könnyelműséggel a szíve, tékozolta a tehetségét és csupa nemesség volt a karaktere. Nagyon sokat éltem művészek között, — de Monticelli a legnagyobbak közül való volt, mint ember is. Összebarátkoztam véle, — később rimánkodtam neki hogy engedje, hogy száz frankot adhassak a képeiért, nem engedte. Ezért aztán nem vettem tőle többet. Lelkiismeretem nem engedte. Később sajnáltam, hogy önfejüsködtem. Mindenkit hagyni kell, hogy a maga módja szerint éljen . . .

Forbes beszélte ezt is:

— Paál Lászlót Barbisonban is kerestem egyszer, — kora tavasz volt, s nem találtam a lakásán. Átmentem Millet-hez, akitől igen sok rajzot kaptam. Szóba hoztam neki Paál-t. Tudja, hogy mit mondott? Azt, hogy a legnagyobb tehetség, akit valaha Barbisonban látott.

Erre emlékeztem vissza, mikor nehány hét múlva Barbisonban összejöttem Millet fiával.

— Az apám igen nagyrabecsülte Paál-t, — mondotta a fiatal Millet, s a barbisoni szálló-tulajdonos, akinek volt nehány Paál-képe, megerősítette szavait.

— Oh Monsieur de Paál-t mindenki szerette itt, kora halála a legnagyobb csapás volt a művészetre. A művészek, kik nálam étkeztek, pedig mind jelentékeny nevek voltak, idegenek és franciák, mind elismerték, sőt tanultak tőle. Ők maguk is bevallották egymás között. A saját fülemmel hallottam.

Hágában a Mesdag-muzeumban is van egy Paál-kép, — erre még Düsseldorfban figyelmeztettek. Felkerestem Mesdagot, s kértem, mutassa meg gyűjteményének Paál-ját. Már ekkor megjegyezte, hogy halála után gyűjteményét Hága városának hagyja, s nyilvános muzeumot csinál a palotájából. Paál-ról nagy lelkesedéssel beszélt. Személyesen ösmerte Barbisonból és a képet a hagyatéki árverésen vette. Megcsináltatta a fotografiáját és utánam küldte Pestre, sőt az első Paál-kiállításra magát a képet is kölcsönadta.

Különben ez jellemző: Paál-képeket legtöbbnyire festőknél találtam, vagy ha magángyűjteményekben, oda is festők révén került. Amerikából két képet kaptam Liebermann révén, s Berlinben, Münchenben, Düsseldorfban többnyire festők tartogatták. Paál első hódolói a kollégái voltak.

Bécsben.

40.

A bécsi kiállítás (1903) rendezése már egy hétfő reggelre elkészült, megnyithattuk volna, de mert ő felsége, néhai királyunk megigérte, hogy ő nyitja meg, hát vártuk a legfelsőbb rendelkezést.

Végre egy napon jelenti Pisko, hogy az udvarmesteri hivatal telefonon értesítette, hogy ő felsége szerda délben pontosan 1 órakor megnyitja a kiállítást, öt percre jön, ezalatt lehetőleg csak a művészek legyenek jelen.

Értesítettem a bécsi lapokat és vártuk a felséget. Öt percre jön el, — mondotta Pisko — de gondoltam magamban, hogy lehet ez? Hisz az én üdvözlő beszédem maga eltart vagy öt percig. Vederemo.

Ő Felsége pontosan érkezik, mi az első teremben félkörbe állva fogadjuk, meghallgatja üdvözletemet, aztán László Fülöphöz lép, átkarolja és az ablakba vonja magához, ott elbeszélget vele. Azután hozzám jön s megkezdem a kalauzolást. Képről-képre megyünk, beszélek Munkácsyról, Paál Lászlóról, Ő felsége nemcsak türelmesen végighallgat, de közbeszól, kérdez, persze egyre magyarul. Ő felsége igen jól tudott magyarul, itt-ott népies dialektussal, de igen szép magyarsággal beszélt. A társalgás mind elevenebb lett, az egyes képek előtt bemutattam a művészt is, ha ott volt s Ő felsége nem egyszer igen találó megjegyzést tett.

Igy jutottunk el egy zsánerkép elé, mely fa alatt cicázó parasztlegényt és parasztlányt ábrázol. Ő felsége kedvtelve szemléli.

— Engedje meg, felséges uram, — szólok — hogy bemutassam a művészt: Kernstok Károly.

Ő felsége ránéz s mosolyogva mondja:

— Tudtam, hogy fiatal ember festette.

Általános derültséget keltett a megjegyzése. Ami igen jól esett a felségnek.

Bementünk Mannheimer külön gyűjteményébe. Ott a művész vette át a kalauzolást és mutogatta a képeit Ő felségének. Mannheimer azokra a képekre, melyek magántulajdonban voltak, azt íratta rá: *Verkauft.* Persze nem ezekre hívta fel a felség figyelmét, amit az végül észrevesz s mikor a termet elhagyta, visszamegy és egy rőtszakállú férfi tanulmányfejére célzatosan azt mondja Mannheimernek:

— Látja, művész úr, nekem ez a képe tetszik legjobban.

De azon rajta lógott a cédula: *Verkauft.*

Persze ellenállhatatlan kacagásban törtünk ki.

Mentünk tovább, Ligeti Anonymusát, Bihari szolnoki képeit s Rippl-Rónai egy pasztellfejét Ő felsége különösen megdícsérte s aztán mindnyájan lekisértük a kocsijához. Ott elbúcsúzott és beszállott a kocsijába, de azonnal intett, újra kiszállott a kocsiból és hozzám jött.

— Köszönöm önnek, tanár úr, a kalauzolást. Kitűnően mulattam . . .

Lelkesen megéljeneztük Ő felségét.

Mentem vissza. A lépcsőn megnéztem az órát. Háromnegyed három volt. No, ez ugyan szép öt perc! Mit szól ehhez a hopmeistere! Siessünk ebédelni. Dehogy jutottam hozzá, a bécsi esti lapok tudósítói vártak, hogy mondanám meg, mit beszélt Ő felsége, mert ők persze egy szót sem értettek a beszélgetésünkből. Diktálni kezdtem, mikor hozzám jön Mannheimer és arra kér, hogy a rőtszakállú férfi tanulmányfej-históriát ki ne hagyjam a tudósításból.

— De kérlek, ez nem lesz előnyös rád nézve.

— Ne törődj vele — megtörtént, tehát írasd meg.

Este együtt vacsoráltunk a Meiszl és Schadennél s Márk Lajos az asztalnál megrajzolta egy étlapra Gusztit, amint karonkapja Ő felségét és mutogatja neki a képeit:

— Ez aztán a pickfein kép felsége — pickfein!

Mannheimer szokása ellenére szótlanul tűrte, hogy piszkálják. Úgy látszik, kész volt a haditervével.

Egy nap a Szépművészeti

Rajz. Márk.

Múzeum igazgatói irodájában vagyok, ahol a falhoz támasztva viszontlátom a rőtszakállú férfi fejét.

— Hogy került ez ide?

— Ő felsége ajándékozta.

Nem értettem a dolgot. Találkozom Mannheimerrel. Ő megmagyarázza.

— Hogy a király-história megjelent a Pressében, hazajövet visszavásároltam a képet és a Presse illető számával együtt beküldtem a kabinetirodának, hogy ha már annyira tetszett Ő felségének, hát most megveheti. S meg is vette.

— Azután a Múzeumnak ajándékozta.

— Úgy? Láttad?

S elégülten mosolygott.

— Ugy-e, hogy előnyös volt rám nézve, hogy kiadtad a Pressében.

S jóizüt nevetett a markába!

41.

Bécsben történt, László Fülöpnél. Meglátogattam valamelyes ügyben és László meghívott a műtermébe, de arra kért, várjak egy darabig, csak rendezkedik. Vártunk. Végre jelentkezik a szolga és valamit súg a fülébe.

László. Rajz. Márk.

— Most hát mehetünk — mondja László.

A műterembe lépve, egy sor nagy fotografiát látok festői ren-

detlenségben itt-ott felállítva: az állványon egy letakart kép.

— Kérlek, nézd bele magad kissé e fotografiákba — mondja a művész.

— De hisz ezek angol mesterek műveinek a fotográfiái, — mondtam meglepetve — ez itt Reynolds, ez Gainsborough, ez Raeburn — mutogatva a képekre, melyeket a szolga a földön, a székeken elhelyezett. Úgy látszik, be volt tanítva arra, hogy kell a képeket felállítani.

Ekkor hirtelen lekapja a leplet László a maga festményéről s én kínos meglepetéssel látom, mennyire utánérzés a kép, mennyire az angol mesterek külsőségeinek utánzása.

De ez az eset azt is igazolja, hogy László tudta, miből lehet csengő sikert kiverni? Mert a mai bécsi, francia és angol arisztokráciának az kell, hogy á la Reynolds fessék meg. Igy László sikert arat a maga világában, bár kérdés, hogy érték-e ez a siker?

München.

42.

A müncheni művészettörténeti kongresszuson (1910-ben) a mostani bajor trónörökös fogadást rendezett a kies fekvésű kis rokoko kastélyban, München mellett. Amalienschlossban. Páratlan mulatság volt. A nagy tükörteremben gyűltek össze a német tudósok, frakkban és nagy sárcipőkben: a zenekar

kecses Mozart-darabokat játszott és a szolgák söröskancsókat hordtak fel; a világítást milligyertyák szolgáltatták, melyek fénye megtörten ragyogott a homályos tükrökben, de a vendégek mihamar szivarra gyujtottak és kis idő mulva füstfelhők gomolyogtak a plafon felé.

A tanárok hölgyeikkel csoportokba verődve álldogáltak, a trónörökösnek egyenként bemutatták a kongresszus vezetőségét, azután ki-ki odaállott a maga csoportjába, állva itta a sörét, vagy sörözve állta le a maga egy-két órácskáját, közben hangosan ásítottak, vagy mentek a buffetbe és hoztak maguknak sajtos vajaskenyereket, egy darab pecsenyét körítve és aztán odaállottak újra a terem egyes csoportjába és álltak és ettek és végre hazamentek.

Kimenet épületes látványban volt részük.

Itt állott vagy tíz-tizenöt konyhalány hosszú asztalok előtt, mosogató dézsák mellett, a bejárat előtt és felmosták az edényeket. A rokoko kastélynak nem volt mosókonyhája, így hát sans géne a szabad ég alatt dolgoztak sietve, még a vendégek eltávozását sem várva be. More patrio.

Kár, hogy csupán műtörténészek voltak jelen. Festő ecsetjére méltó udvari estély volt.

43.

Szinyeinek csudás emlékezőereje van, mindenre a legkisebb részletig emlékezik, mikor az életrajzát írtam, utánajártam az adatainak, de soha egyetlen

pontban sem tévedett. Egy délután beszélte Dudits, hogy látott ő az öreg Lietzenmayernél, kinek kedvenc tanítványa volt, egy igen szép kis *Majális*-vázlatot.

— Az most Rosenberg Gyulánál van, — mondja Szinyei, — de már vagy tíz-tizenöt éve.

— Az nem lehet, — mondja Dudits, — mert mikor tavaly előtt ott voltam Lietzenmayernél, még mindig ott függött a falon.

Aztán leírja körülményesen. Nem lehet az nagyobb egy szivarskatulyánál. Pedig a Rosenberg-féle nagyobb. Szinyei nem emlékszik, de Dudits erősítgeti.

Mikor aztán Münchenben Heinemannál csináltuk a Szinyei-kiállítást, a mester egy délután autóba vágja magát és felkeresi Lietzenmayer özvegyét, mert nagyon fúrta az oldalát az állítólagos *Majális*-vázlat.

Az özvegy megerősíti, igaz, volt a férjének egy ilyen kis képe, de azt ő Wagner Sándornak ajándékozta.

Wagner Sándorral a követünknél, Velitsnél találkoztunk, aki Szinyei tiszteletére ebédet adott.

Wagner tud a dologról, meghív magához és mi elmegyünk. Ott aztán kiderül, hogy a kép a vidéki villájába került, de majd a nyáron, ha kimegy nyaralni, elküldi Pestre.

Egy napon megjön a kép és Szinyei megismeri.

— Hát ez az? Nem emlékeztem rá, mert nem a Majális vázlata. Másképp keletkezett. Egy napon

Pilotynál vagyok és a mester felesége kérdezte, hogy min dolgozok? Egy képen. Mit ábrázol? Hát hogy mondjam el? Felkaptam egy szivarskatulyát és Piloty palettáját és egypár ecsetvonással odavágtam a Majálist. Ezt la. Piloty feleségének annyira megtetszett a rögtönzött apróság, hogy elkérte. Tőle kerülhetett Lietzenmayerhez, onnét Wagnerhez s most itt van.

Szinyeitől Petrovich Elek a Szépművészeti Múzeumba elkérte letétbe.

44.

. . . Ezt a históriát nem írta meg Rippl-Rónai «Emlékezéseim» c. kötetében . . .

Rippl-Rónai. Rajz. a művész

Úgy volt, hogy — mint művészeknél szokásos — cserét ajánlott fel Rippl Szinyeinek, régen, még azidétt, mikor még egyikőjük sem volt az az elösmert művész, ha már mindegyik tisztában is volt önmagával.

Szinyei képviselő volt s ott lakott a Kossuth Lajos-utcában; Rippl ha Pestre jött, nála szállott meg. Volt ott hely a nem használt műteremben. Ott voltak a képek a falhoz

állítva, nagyon ritkán akadt ember, aki megnézte őket. Az egyik vázlatot, a *Hintázókat*, nagyon megszerette Rippl és cserét ajánlott. A csere megtörtént, már tudniillik annyiban, hogy Rippl megkapta a Hintázókat, Szinyei azonban két Sesshinnek tulajdonított, gólyát és japán nőt ábrázoló tussrajzot választott ki. Ezeket még Párisból hozta haza Rippl.

Teltek az évek, Szinyei kiállítást rendezett, előbb a Szalónban, azután Berlinben, majd Münchenben. Ott meglátta a *Hintázókat* Tschudi, a Pinakotéka igazgatója és arra kért, szólnék a tulajdonosnak, talán átengedi a képet a galériájának. Ad érte egy-két ezer márkát. Szinyei nagyon megörült a megtisztelő ajánlatnak és nyomban írt Ripplnek, kérte, adja el a müncheni képtárnak a képet.

De Rippl kitérőleg válaszolt. Régi emléke az neki, «féltő gonddal őrzi», nem szívesen válna meg tőle. Abbamaradt az egész.

Egyszer aztán, mikor már Szinyei híre megnőtt s a képeinek ára is felszökött, levelet kap Szinyei Rippltől, melyben írja, hogy mivel tudja, menynyire szeretné a *Hintázókat* galériában látni, hát azt hiszi, az ő intenciójának felelt meg, mikor a képet *átengedte* Nemes Marcell galériájának.

Azt mondja Szinyei:

— Szeretném tudni, mit jelent ez a többértelmű szó, hogy *átengedte*. Mert Rippl úgy mirnix-dirnix nem szeret valamit — átengedni.

Nem is. Nemes Marcell gyenge tizenötezer koronát adott — az átengedés fejében. Ezen összegért

aztán, ha nem szívesen. de mégis csak megvált Rippl a féltve őrzött ceregyerektől.

S Nemes Marcell is jól járt. Ma a dupláját is megkapná, ha egy másik galériának volna hajlandó *átengedni*.

London.

45.

A Forbes-hagyaték londoni árverésén a welsi herceg (a mostani angol király) számára megvettek egypár képet és a herceg azok közül néhányat, többek között egy Corot-t, a dublini képtárnak ajándékozott. Az irek örömmel vették az angol királyi család nobilitását s az *Illustrated London News* közölte a herceg ajándékozta képeket. Látták azokat Budapesten is és Lakos Alfréd festő, aki azidétt kritikákat is szokott írni, észrevette, hogy a Corot-nak tulajdonított kép igen hasonlít Mészöly Gézának a múzeumban levő nagy képéhez. Beküldte annak a fotografiáját a londoni lapnak, az pedig kiadta a két képet újra egymásmellett, azzal a kérdéssel: *Corot vagy Mészöly?*

Az irek persze felhorkantak, a dublini lapok egész cikksorozatot indítottak arról, hogy milyen hamis Corot került éppen a welsi herceg ajándékaképen a galériájukba! A Forbes-család ragaszkodott ahhoz, hogy az ő képük az eredeti Corot, melyet az ismeretlen magyar festő lemásolt. Ebből per lett.

A Forbes-család engem nevezett meg magyar

szakértőnek. Elfogadtam a meghívást és kiutaztam Londonba. Magammal vittem, dr. Királyfi úr szívességéből, néhány eredeti Mészölyt, hogy a vitás képet összehasonlíthassuk festői előadás tekintetében is. Londonba érve, megtudom, hogy a kép nincs ott, várjak egy pár napig, odaküldik. Várok. Várhattam, mert a család egy csekk-könyvet adott rendelkezésemre s így elvártam volna én akármeddig. Aztán értesítenek, hogy a dublini galéria nem adja ki a képet, nekem kell odautaznom. Utazom. Utazhattam, mert vasúti jegy és hálókocsi és csekkkönyv állott rendelkezésemre. Csak azt kötötték ki, hogy inkognito menjek, ir lap tudósítójával ne álljak szóba s mikor megtudták, hogy László Fülöp felesége családjának birtokán nyaral, Dublin mellett, Stillorgan-ban, megkértek, hogy hozzá szálljak és ő majd bevisz Dublinba és mint az ő vendége szerepeljek. Nehogy lapba kerüljön a dolog.

Úgy is volt. László egy kis állomáson várt Dublin előtt, kocsiba ültetett, de micsoda kocsiba. Ir kocsiba, melynek ülése, aki nem szokta meg, olyan csúszós volt, hogy halálfélelem közt értem be a kastélyukba.

Lászlóék igen kedvesen fogadtak, velem jött dr. Királyfi fia, vittük magunkkal a Mészölyöket. Itt alkalmam volt bepillantást vetni az angol úri család vidéki életmódjába. Amíg meg nem szokja az ember, igen kényelmetlennek találja a sok szokást, ceremóniát, minden csudás kulturájával együtt. A fürdést megérkezéskor, a napi háromszori átöltöz-

ködést, az esti frakkba vágást, otthon, a családi körben, a nőket estélyi toilettekben naponként, aztán a sok sportot nappal, a zeneestélyt vacsora után — köszönöm szépen!

46.

Anglia, a Land ohne Musik. Igen szereti a zenét. Csak nincs tehetsége hozzá. Kitalálták számára a Pianolát. Ennek segélyével a legnagyobb művészek előadásában verklizi le a zongora a műalkotásokat. Vacsora előtt félrehív László és megkér, ne venném észre, hogy az egyik sógora, aki zongorázni fog, Pianolán játszik és gratuláljak művészi játékához. Boldoggá fogom vele tenni!

A sógor este csakugyan leül a zongora mellé és egy Chopin-darabot játszik Rosenthal játéka alapján.

Áhítattal hallgattam, melegen megtapsoltam és azt mondom neki:

— Uram, ön valóban nagy művész, ezt így csak Rosenthal tudta volna eljá szani.

Az angol úr igen boldog. Fölkérésre újra leül és egy Sauer-játékot ad elő. Megint gratulálom:

— Nagyon boldog vagyok, — mondom — Sauer az egyetlen, aki megközelíti az ön játékát.

De már ekkor észrevette a tréfát a sógor.

Másnap bemegyünk Dublinba, megnézzük a Corot-t s konstatáljuk, hogy a kép sem Mészöly, sem Corot. De mert Mészöly képe 1878-ban Párisban ki volt állítva, valaki — emlékezetből — csinált utána ott

Párisban egy kis arasznyi másolatot. A balatonparti kép vizén Mészölynél ugyanis csónak áll a parthoz húzva, a francia másoló kihagyta a tavat, mezőt festett helyette, de — a csónakot ott felejtette. És ezt a csodabogarat tulajdonították Corot-nak!

Mikor azután Londonba visszatértem és beadtam jelentésemet, ezen az alapon a Forbes-családot visszavételre ítélték. Elbírta.

47.

Victoria angol királynő halála után Eduárd király végre trónra jutott. Pénzügyminisztere Balfour Arthur lett, a mostani külügyminiszter, jeles bölcsész, akinek *A hit alapjai* c. könyvét Londonban olvastam s írtam róla a «Magyar Nemzet»-ben. Mikor a cikk megérkezett, elküldtem a miniszterelnöknek, aki udvarias levélben megköszönte.

— «Nagyon sajnálom, — írta — hogy nem tanultam eleget, hogy magyarul olvashatnék. A veszteségem igen nagy.» Erre a levélre gondoltam, mikor híre jött, hogy a már egyszer elhalasztott koronázást augusztusban mégis megtartják. Balfourhoz fordultam tehát, kértem belépőjegyet a Westminster-templomba. Egy óra mulva megkaptam. Tehát látni fogom a koronázást!

Szomorúak ezek a londoni vigalmak, nagyon szomorúak. Permetező eső csapkodja a várost, mely úgy gubbaszt, mintha halotti torra készülne. A barna, füstös házak tömkelegébe a cab-ek, omnibuszok és magánfogatok lépésben haladó kocsierdeje úgy tipeg-

tapog, nagynéha, ha nekieredve, mintha ez volna a mesebeli fekete város. Ha az ujságárus nem zörgetné reklámlapját, a verklis nem nyikorogtatná hangszerét, a kocsis néhanapján egyet nem csördítene, hang se kélne, zaj se hallatszanék, csak az emelvényállító fejszecsapása, a diadalív-rendező tolólépcsőjének nyikorgása, húzván a magasba a villamlámpásokat a nagy E. R. betükkel. Egyedül a feliratok kiabálnak. *Sokáig éljen a király! Egységes császárság! Békében és háboruban legyetek egyek!* Mindez néma méltósággal szól a néphez, mely rohan amellett fejevesztetten dolga után, mintha égszakadás, földindulás fenyegetné, egyébre se gondolva, mint nemzeti imájukra: *az idő pénz.*

Ezen közben hull az eső csendesen, napok óta; a Hyde-park néptelen, a rajah-k, az indiai fejedelmek elbujnak hoteljeikben, az arisztokráczia duzzog, mert a nagy ünnepségek elmaradtak s igyen elestek a nagy alkalomtól, hogy szellőztessék rangjukat jelző ősi díszruháikat. Csak a Westminsterben, egy napra, nem nagyon érdemes kiöltözködni. Az emberek, a közönséges polgárok, mind csak arról beszélnek, hogy haragszik a sok peer, nem is jön be Londonba s a felsőház igen gyéren lesz képviselve.

Ez a hangulat meglátszik a város díszítésén is. A kanadai diadalkaput leszámítva, csak villamlámpákkal, hamis virágguirlandokkal, egy-két kék-piros szalaggal ha diszítik a házakat, azokat is csak a felvonulás mentén, azt is csak azért, hogy annál nagyobb legyen a rögtönzött emelvényeken, az erké-

lyeken és hivatalokban elhelyezett székek ára. Mert hát az üzlet, ez a fődolog! Csak az ünnep előestéjén kezdtek szaporábban dolgozni, apró zászlókat dugdosni kocsikra, házakra, omnibuszokra, ablakokba, egyébként semmi elevenség, csupa szürkeség és ami a legnagyobb baj: nincs a székeknek ázsiója. Tíz shillingért az első sorban kapni helyet s ha az érdeklődés nem emelkedik, reggelre nyolc shilling lesz a szék ára.

Mert haj! esik az eső, a szomorú őszi eső s agyonázik virág, szőnyeg, zászló, megcsappan a lelkesedés, a különkiadások nem fogynak s a király érkezésekor alig volt nép a pályaudvar előtt. Esernyő alatt nincs vigalom, még Angliában sem. Micsoda más a hollandi nép! Ott is esett, amikor Hágában az anyakirályné születésnapját ünnepelték, de micsoda zajjal, micsoda víg énekszóval, csak úgy zúgott a város a sok száz verkli zenéjétől. Itt még a verkli is busul.

Szó a mi szó, London gubbaszt, mikor koronáz, mint a tuzok, melyet szárnyon lőttek, még a király megható kiáltványa sem villanyozta fel. Pedig abban a levélben annyi melankólia van, mintha csakugyan olyan komolyan vette volna a betegségét Eduárd ő felsége, amint az orvosi bulletin-ek, pedig azoknak a mesterségükbe vág, hogy komoly képet vágjanak. A borbélya, — a kit walesi herceg korából magánál tartott — a borbélya, mondom, mindent elkövetett, hogy kissé elfogadható szint adjon az arcának, de aki a Viktoria-állomáson látta

a megérkező királyt, amint az esernyők alól felhangzó tapsokat fogadta, jobbra-balra köszöntgetett, elment a kedve a zajcsapástól. Olyan volt a tér, mint egy betegszoba. Finyásabbak patikaszagot is éreztek.

A királyt igen meglephette a város készületlensége. Az út, amelyen hazafelé tartott, nem esik a felvonulásba, az bizony csupasz. Itt-ott egy villamos dekoráció, koronával és monogrammal, egyébként szürke házak, no meg a londoni őszi eső. Egyedül a kanadai diadalkapunál vidult fel. Egy jó ötlet. Dickenshez méltó. Egy diadalkapu *gabonaszárakból!* Mert hát Kanada az ország éléstára. Olvasható is ez, nagy betükkel lévén kirakva, a kapu fölött, persze a betű is gabonafej.

Másnap volt a koronázás.

Hét óra felé járt az idő, hogy felhuztam a redőnyöket és kinéztem a halálos csöndbe merült City-be Ez hát a koronázás napja? Csak néha-néha hangzott felém a távolból valami vontatott moraj, majd tompa dübörgés, mintha ágyúznák a várost. De az eső elállt és a napsugarak csókdosták a házfedeleket. Mily szerencsés nép ez az angol!

Hogy közeledtem a Westminster-templom felé, hatalmas zajgás fogadott. Ah, a City, de egész London ott van a felvonulás útvonalán, már reggeli öt óra óta elzárva minden út, huszonötezer katona húzott sorfalat s az összes fordulatoknál rendőrerdő. Leszállok cab-emről s gyalog megyek neki a lehetetlennek: bejutni a Westminsterbe. Az első

rendőr megállit. Mutatom jegyemet, köszönt és vezet. Át a katonák sorfalán, a kiváncsi közönség irigy pillantásai közt, végre a templom előtti térre jutok. Az emelvényeken zsufolásig minden hely, ring-reng a nagy tömeg, éljenzés, tombolás, kaczagás, taps fogadja az érkező kitűnőségeket, színes ó-öltözékeikben, kezükben koronáikkal, apródok kiséretében, amint áthaladnak a nagy téren. Hatalmas látvány, szemkápráztató jelenet, de csak egy pillanatig élvezhető, menni kell gyorsan a hátsó ajtó felé, az ujságírók emelvényére.

Fenn a magasból lenézve, a hatalmas apátsági templom hajójában néma csöndben ülnek kijelölt helyeikön Anglia kiválóságai.

A *Pall Mall* tudosítója mellé kerültem, aki lekötelező udvariassággal magyarázgatta az egyes jelenvoltak kilétét. Kilenc óra felé járt az idő, a templom hajója megtelt. A bejáró melletti emelvényen nagyrészt nők, az arisztokrácia és a képviselők feleségei, leányai, odébb a nagykövetek, az idegen fejedelmek kiküldöttei nemzeti viseleteikben, az ezeregyéj képzelődéseire, vagy De Quincy ópiumvizióira emlékeztetve. Az aranyhimzés, csipkedísz, a selyem és bársony szimfóniája rezeg előttem.

A keresztalakú templom alig van díszítve. A hatalmas gót oszlopok csupaszon merednek felénk. Csak a közepén, a «szinpad-»on van végigdobva egy nagy, színes indiai szőnyeg, ezen áll a királyi trón és az imaszék, mellette a koronázó érsek imazsámolya, szőnyegekkel díszítve. Egyébként csak a

jelenlevők ruháinak rikító színei adnak hatalmas benyomást.

Kivülről egyre tompa morajlás hangzik be, a nép hurrázik, tapsol, éljenez az egyes érkezőknek, különösen lord Kitschernek, lord Robertsnek, akiknek templombaérkeztekor az asszonyok emelvényén nagy mozgás keletkezik. Az amerikai nagykövet megjelenése is nagy szenzáció. Egyedül ő van frakkban. Az ujságírók közt általános a tetszés; alapjában még a legcsökönyösebb rojálista ujságíró is — forradalmár.

Végre tíz órakor megérkezik a királyi család s negyedórai késéssel a királyi pár. Ez a negyedóra kinos volt. Mindenki egymásra nézett, balsejtelemtől áthatva. Hátha a cigányasszonynak lesz igaza? A jóslás, hogy Eduárd király — koronázatlan király marad, szájról-szájra járt. Pedig mindössze arról volt szó, hogy a menet elindítása egy pár percet késett. Hirtelen megkondultak a harangok, a zene megszólalt, kivülről ágyúdörgésnél is hatalmasabb zaj keletkezett s a királyné belépett a templomba. Mintha krétával kenték volna be, halottsápadt volt. Ingó léptekkel haladt a két érsek mellett s leült a trónszékbe, utána jött a király nagy kisérettel, színes és gazdag díszöltözetben, lassú, de biztos lépésben. A királyné feláll, kissé meghajlik, aztán mindketten imába merülnek. Az orgona búg, mindenki visszafojtott lélekzettel figyeli a kezdődő ceremóniát.

Mondják, ez a ceremónia annakelőtte órákig

tartott. Minden főnemesnek jogában volt egyenkint hűséget esküdni, a király balarcát megcsókolni, ami nagy időbe került. Most mindez gyorsan, egymásután, a kitűnően elrendezett és betanult szinielőadás összhangjával játszódott le, jelentékenyen meghúzott szerepekkel. A canterbury-i öreg érsek nagyon meg volt hatva s mikor ősi jogon a király elé térdelt, kezet csókolt és hűséget fogadott, nem birt magától fölkelni. A király lehajolt és felsegítette az öreget. Két főpap sietett feléje, székéhez vezették s ott hátradült. Szinte eszméletét vesztette. De egy pár pillanat mulva magához tért ismét s folytatta feladatát, de önuralma cserbenhagyta és visszavonult a kápolnába. Mindez oly gyorsan történt, hogy a közönség alig vette észre. A király fejére tette a koronát, hangos szóval tette le az esküt és — a cigányasszony jóslata kudarcot vallott! Király lett, koronázott király!

A menet megindult kifelé. Én is készülődtem. Legnagyobb meglepetésemre azt látom, hogy ujságíró kollégáim rendezkednek, csomagokat bontanak, abból hideg sült, kenyér, gyümölcs, bor, sör, whisky kerül elő. Nagyot néztem. Mi ez? A templomban fognak ebédelni?

Megkérdeztem a szomszédomat, — mit jelent ez? Képzelhetik meglepetésemet, mikor hallom, hogy mi legutoljára mehetünk ki, mikor már az egész közönség eloszlott, ez pedig legalább két órát fog eltartani, s így délutáni három óra lesz, mire kijuthatunk. Hol lehet akkor Londonban ebédet

kapni? Ők ezt tudták és ezért látták el magukat minden jóval.

Nos, meg vagyok lőve.

Ülök egy darabig, várva a jó szerencsét, de a jó szerencse nem jő segítségemre. A közönség igen lassan oszladozik. Kocsijára vár itt mindenki, — mit volt mit tenni, odafordultam a kollégákhoz s azok szíves készséggel jól tartottak.

Így ebédeltem vígan a Westminster székesegyházban, anno domini 1902.

Mire kiértünk, üres volt a tér, — a tömeg feloszlott, az eső megeredt, London újra felöltötte mindennapi képét.

Az Abbáziában.

48.

Egy nap arról beszéltek az asztalnál, ki meddig volt külföldön? Mert hiába, a művésznek világot kell látni. Meg a mesterséget is jól kell tudni. Manapság egypár évre kiszalad az ifjú művész Párisba és onnét mint kész mester jön haza. De bezzeg hamar kifogy a szuszból. Egyenkint sorolták fel a művészek, ki kinél és meddig tanult. Donát lelkendezve beszélte:

Donát. Rajz. Márk.

— Frájndli, egy se volt annyit külföldön mint én. Mikor én tizenegy éves koromban kőfaragó lettem

Ó-Budán, hat esztendeig segédeskedtem, míg annyit spóroltam össze, hogy Bécsbe mehettem az Akadémiára, ahol öt esztendeig nyomorogtam, míg aztán Wagmüllerhez kerültem Münchenbe, ott kilenc esztendeig segédkeztem a mesternek, az elküldött Párisba Carpeaux-hoz, az nem engedett hat esztendeig haza, de Semper addig unszolt, míg Drezdába mentem hozzá a szinházépítéshez, ott is maradtam öt esztendeig, míg csak el nem készült vele, ekkor meg Berlinbe hívtak Eberleinhoz, annál csak négy évig tudtam kitartani, tudod, nagyon gyenge legény volt, most pedig már tizennyolc éve vagyok itthon...

Nádler Róbert, aki ezalatt szorgalmasan jegyezett, odaszólt Donátnak:

— Frájndli, hát hány éves vagy te most tulajdonképen?

Az gyanútlanul felelte:

— Negyvennyolc.

— Akkor nézz ide:

Nádler. Rajz. Márk.

Inaskodás	14 év
Legénykor	6 «
Wagmüllernél	9 «
Carpeaux-nál	6 «
Sempernél	5 «
Eberlein	4 «
Itthon...	18 «
summa summárum	62 év

Tehát csak tizennégy évet anzágoltál.

— Csak? — kiabálták az asztalnál. Mindenki

a számadást nézte, az emberek düllöngtek a kacagástól. Egyszerre kórusban kiabálták:

— Donát du lügst!

Az egész kávéház odanézett. Donát ragyogó arccal állott fel és hajlongott és köszönte az óvációt.

49.

Márk Lajos bejön egy este az Abbáziába és látja ott Bruck Miksát frakkban, feszengve.

Bruck M. Rajz. Márk.

— Te, Stanzi, nincs neked egy lajtai Bruck rokonod?

Stanzinak tetszett a kérdés. Hogy neki egy lajtai Bruck rokona van-e?!

— Lehet ... lehet ... mért kérded?

— Mert nagy szerencsétlenség történt vele. Ép most robogott át rajta a bécsi gyors.

50.

Jön egyszer diadalittasan Donát a kávéházba. Csakúgy sugárzott az arca a boldogságtól.

— Nos, mi baj? — faggatták.

— Képzeljétek, — lihegi — most jövök Budáról ...

— Budáról?

— Igen, Budáról. Felfedeztem, hogy ... nagyszerű! Ezt nem képzeltem volna!

— Mit fedeztél fel?

— Hogy egy teret neveztek el rólam, a Donáti-teret....

— Bah, — mondja Fényes — egy teret? Hiszen Vágóról már két hidat neveztek el és Pesten...

— Hát persze, — mondtuk — a vágóhidat!

Vágó Pál nagy szerényen mosolygott.

51.

Donát nagy kölcsönkérő volt, de ő maga nem szeretett kölcsön adni.

Egyszer, még Münchenben, amikor Wagmüller segédje volt, ahol hetenkint, szombaton kapta a fizetését, még pedig aranyban, egy szombat este megszólították a barátai, adna kölcsön.

— Frajndli, még nem kaptam ki a fizetésemet, — szabadkozott Donát — s bár tudták, hogy nem mond igazat, annyira erőszakoskodott, hogy abbahagyták a pénz sürgetését.

Elkezdtek vele billiardozni.

Egy szép lökés után Bezerédi — a nagy erejű — hátulról hirtelen átkarolja, felemeli és megrázza.

Persze, hogy megcsördült a zsebében az arany.

Nem tagadhatott és kiszedték belőle a pénzt.

52.

Más alkalommal azzal fordult Biharihoz, de ez már Pesten történt, az Abbáziában, hogy adjon neki egy flecket.

— Nincs apró pénzem, pajtás, de nézd, itt van az

asztalnál ez a kis doktor, miért jár ez ide, ha nem azért, hogy segítsen a művészeken? Nem igaz? Kérj attól, az szerencséjének fogja tartani, hogy neked adhat.

— Úgy?

Donát át is szól hozzá. A kis doktor zavartan mondja:

— Két flecket, önnek, Donát mester? A legnagyobb örömmel. Mindjárt leülünk játszani, váltatok és szolgálok azonnal.

A doktor leül tarokkozni, Donát egyre oda pislant.

Egyszer a kis doktor hátraszól:

— Donát mester, én tartozom önnek két forinttal, ha megengedi?

— Tévedés, — ön öt forinttal tartozik — vágja ki Donát. Mert kölcsön kérni tudott.

53.

Kardos Gyula festő, noha erősen dadogott, szerette szóval tartani az embert. Mindent tudott, mindent jobban tudott, mint más és aprólékosan kiszínezett mindent. Egyszer az őseiről beszélt az asztalnál, erről különösen szívesen beszélt. Hogy milyen előkelő családból származik, hogy milyen hatalmas emberek voltak elődei, a jelen nyomorúságaiért a mult emlékeiből szeretett vígaszt meríteni. Már ott tartott, hogy apróra magyarázta ősei pallósjogát. Mert azoknak az is volt.

— Semmit sem mentettem meg a régi dom-i

niumból, de a pallos, az még megvan. Te, Louis, — fordult Márk Lajoshoz — te voltál nálam, láttad az ágyam fölött függő pallost.

— Megbocsáss, kedves barátom, — felelet az örök jókedvű Márk — az ágyad fölött pallóst nem láttam, de palloskát igen.

54.

Már búcsúzkodtunk az Abbáziában a nyári szünetre, ki erre, ki arra tartott. Bihari épen elvált egy ismerősétől és utána szólt tréfásan:

— Aztán írjon.

— Hova?

— Csak címezze «Bihari, Európa», én megkapom.

Bihari. Rajz. Márk.

Nevettünk a tréfán. Egyszer csak Donát a zsebéhez kap és ijedten szól oda Biharinak:

— Frajndli, adj ötven forintot, otthon hagytam a tárcámat.

Bihari szó nélkül ad neki egy ötvenest. Másnap Donát nem jön a hávéházba, Bihari pedig Szolnokra utazott. Ősszel, hogy visszajön, a kávéházban találkoznak.

— Mért nem küldted meg az ötven forintot? — szól oda Donátnak.

— Én? Hiszen én elküldtem.

— Hová?

— Ahogy kívántad, a címedre: «Bihari, Európa». Nem kaptad volna meg?

55.

— Sohasem ettem olyan jó vacsorát, — mondja Donát — mint egyszer Münchenben.

— Mit ettél?

— Ingyért ettem, azért volt jó.

— Hogy hogy?

— Nem volt pénzünk és éhesek voltunk. Becsaltam a fiúkat, a segédtársaimat Wagmüllernél, egy jobbfajta korcsmába, azok azt hitték, hogy ha nekik nincs pénzük,van nekem. Mikor aztán fizetségre került a dolog, mondtam a pincérlánynak, hogy írja fel.

— Mit, kilenc márkát? Hogy írhatnám fel, én holnap már nem leszek itt.

— Hát akkor hívja a gazdát.

A gazda is erősködött, hogy azonnal fizessek.

— Tudja mit, mester, nézze azt a bundát ott a fogason, megér az kilenc márkát? Nos hát, azt én itt hagyom, a kilenc márkát holnap behozom. rendben van?

— Rendben.

A bundát otthagytam és elmentünk.

De a bunda nem az enyém volt.

56.

Fényes beszélte:

— No, ti kritikusok, még akkor is kárunkra vagytok, ha megdícsértek.

Kérdőleg nézek rá.

— Mikor az első kollekciómat rendeztem a Szalónban, Lyka Károly igen szép cikket írt az *Uj*

Idők-be. Megdícséri fejlődésemet s többek közt felkiált: «Micsoda haladás a «Veszekedő Vénasszonyok»-tól a művész legújabb festői törekvéséig!»

A «Veszekedő Vénasszonyok»-ra azonban éppen akkor alkudott egy műbarát ismerősöm. Mikor Lyka szép cikkét elolvasta, lemondott a vásárlásáról. Köszönöm szépen az ilyen dícséretet, pajtás!

57.

Márk egy napon ijedt képpel jön a kávéházba.

— Kaptatok levelet ti is? — kérdi.

— Levelet? Kitől?

Megnevez egy ismert festő barátunkat s mutatja a levelét:

Márk önkarikaturája.

Tisztelt barátom!

Tudatom, hogy a mai napon megnősültem. Minthogy feleségemmel kölcsönösen megegyeztünk, hogy szövetségünk szabályai szerint élünk és tisztátalanokkal nem érintkezünk, kérve kérem, ne vegye rossz néven, ha találkozván, nem fogok önnel kezet.

Igaz híve
N. N.

— Mi baja van ennek a fiúnak?

— Semmi, — mondja az asztalnál egy nemrég Münchenből megérkezett festő — csak a Kreutzer-szonáta-egylet tagja. Ott Münchenben Tolsztoj hívei közé keveredett, azok fehér házasságban élnek és az orosz költő erkölcsi elveit követik. Beleszeretett egy tagba, az is festőnő s most feleségül vette.

Úgy is volt. Emberünk hazajött, letelepedett egy erdélyi faluban, éveken át nem hallatott magáról semmit. Hogy mi történt a faluban, hogy éltek ott fehér házasságban, nem tudom. De egyszer csak jön Márk Lajos és beszéli a következőket:

— Képzeljétek, tegnap viszontláttam fehér házasságban élő barátunkat.

— Hol?

— Itt, Pesten. A Váci-útcán ment, karonfogva egy hölgygyel, csakhogy egy igen érdekes állapotban levő hölgygyel. Nos, — gondolom — ez a felesége lesz. Ha pedig a felesége, megszegte a szent szövetséget. Ha pedig megszegte, rohanok hozzá, kezet nyujtok neki és mondom:

— Szervusz, pajtás, mint látom, már kezet foghatsz velem, egyformán tisztátalanok vagyunk.

58.

Mi az arcképfestő sikerének titka?

Ha olyannak festi a modellt, aminőnek az elképzeli magát. A naturalizmus az arcképfestészetben sohasem vezet — sikerre. Férfiaknál is így van ez, de nőknél kivétel nélkül így. Az arcképfestőnek intui-

cióval kell dolgoznia. Ki kell találnia a modellje titkos ábrándjait.

Halmi kiállításán, a Nemzeti Szalonban jöttem rá erre az igazságra.

Egy magyar bárónő arcképe előtt állok, mellettem a művész, mögöttem nagy társaság.

— Érdekes, — mondom gúnyosan Halminak, — ezt a hölgyet Kleopatrának festette. Azt képzeli, hogy meghódította az egész világot.

Nem beszélhettem tovább, mert megszólalt mögöttem a kép modellje.

— Valóban, úgy találja? Sokáig gondolkoztam rajta, hogy kire hasonlítok. Kleopatra . . . Ez jó, valóban van benne valami!

Tehát egy budapesti szépség titkos ábrándjaiban Kleopatrának érzi magát, s az a huncfut Halmi kileste a titkát, nem is csoda, ha olyan divatos festő lett.

59.

A nagy hecmeister Donátra is rájárt néha a rúd.

Egy este beszélte az *Abbazia* asztalánál egy ösmerős orvos, hogy egy szép esete van. Isten mentsen meg minden halandót, hogy «szép eset» legyen orvosa kezében. Ennek a szerencsétlen szép esetnek acromegaliá-ja volt, a negyven esztendős ember — elkezdett nőni, dagadni és vastagodni — már szinte ele ántlába és oroszlánfeje van, nincs hatalom, mely megállítsa növésében. Donát figyelmesen hallgatja,

mi többiek összenéztünk, s mikor Donát elment, véd- és dacszövetséget kötöttünk.

Minden nap elcsentük Donát botját és egy lombfürészelésben jártas barátunk lefürészelt belőle egy darabkát, a kalapjába pedig selyempapirost ragasztottunk. Folyik a fürészelés és ragasztás egy hétig, — semmi hatás. De már a második héten látjuk, elment a kedve Donátnak. Kávé helyett tejet iszik. Nem tesz két kiflit a poharába, csak egyet. Jön a jelentés, hogy ebédre is későn jár, keveset fogyaszt, vizet iszik sör helyett, s kezdi elveszteni a humorát. De azért a fürészelés és ragasztás folyik tovább vidáman, Donát annál szomorubb. Kezd fogyni, sápadt lesz, mindenkit fürkészve néz, nem mondják-e neki, hogy beteg, hogy valami baja van? De nem vesznek észre semmit, az asztal néma, mint a hal. A harmadik héten Donát már lehorgasztott fejjel jár, alig eszik, nem áll tréfaszóra a kedve, nem dolgozik, siralom az ember. Donát és bánat, ez a kettő hogy fér össze!

Egy este aztán, mikor feláll az asztaltól, veszi a botját, mely már jelentősen kisebb, fejébe teszi a kalapot, mely szinte csak a feje bubjára ha rámegy, egyszerre mint a fenevad ordít fel:

— Kinder i wax.

De a hatás fenomenális. Harsogó kacajban tört ki az asztal. Főleg Telcscsel nem lehetett birni, szinte kacagógörcsöt kapott. Donát erre észbe kap és roppant elszégyeli magát. Kiderül a turpisság, s Donát bosszut forral.

Dr Lázár Béla
W. Werestchagin

60.

Verescsagin második budapesti kiállítása, 1898. évben, nagy kiábrándulás volt számunkra. Az orosz-török háborúról szóló képeit nem ösmertük, csak reprodukciókból, s a «Sipka szorosban minden csendes» c. képének nagy hire folytán fölötte nagy érdeklődéssel mentünk a kiállításba. Akartuk tudni: mit tud? Mert hiszen a tárgy a festészetben nem elsőrangú kérdés. A tárgynak bele kell olvadni a formába, a forma megoldása a lényeges. Új kiállítása Napoleon 1814. téli hadjáratából vette a témákat, Napoleon Moszkvában, Moszkva égése, az uttalan hómezőkből felénk meredő csonka tetemek, a pusztulás és borzalom képei tárultak elénk. Igen ám, de milyen kegyetlenül gyenge megfestésben.

Ennek a kiábrándulásnak hangot adtam a *Nemzetben* megjelent cikkemben, melyben behatóan kifejtettem általánosságban igen lesujtó nézetemet Verescsagin festői kvalitásairól.

Annál nagyobb volt a meglepetésem, mikor másnap Verescsagin személyesen feljön a szerkesztőségbe francia titkára kiséretében és nemcsak melegen megköszöni a cikkemet, de átadja dedikált arcképét is. Mi lelte ezt az embert?

Mialatt Verescsagin sorba bemutatkozik a kollégáimnak, félrehívom a titkárt és megkérdezem tőle: Nem olvasta a mester a cikkemet?

— De igen, szóról-szóra lefordíttatta magának.

— Akkor nem értem az elragadtatását.

— Pedig igen érthető. Az ön cikke a legna-

gyobb volt, a legbehatóbban taglalta művészetét, s így leginkább érdekelte a mestert. Egyébként az ő felfogása a kritikáról az, hogy egészen mellékes: dicsér-e vagy leránt, az a fő, hogy hosszú, beható, részletező legyen. A közönség elfeledi, hogy mit írtak róla, minél többet, annál jobb. Egy rövid dicséretnél többet ér a hosszú levágás.

Vagy úgy?

Melegen szorítottam kezet a mesterrel. Ez aztán az ember, a világfi, aki érti a tömeget, s tud a nyelvén.

Verescsagin, az ember nagyobb volt, mint a festő.

61.

Betegen feküdt egy darabig a kórházban Donát. Mikor kikerült, első útja az Abbaziába vezeti, hol szembe találkozik Márk Lajossal.

— Nos frajnd, szép barát vagy te lenni, három hét feküdsz kórház és nem jösz látni Donát.

— Három hétig feküdtél, — nem is hallottam róla semmit, — hát mi bajod volt kedves pajtás?

— I hab Lungenentzündung ghabt.

— Donát, Donát, te anzágolsz, — Du hast Lügenentzündung ghabt?!

Valóban Donát a hazudozásban mesterré képezte ki magát. Emlékszem arra a délutánra, mikor egyik társunk, talán Tull Ödön, elhozta az asztalhoz egy tengerészkapitány rokonát, aki világlátott ember volt és úgy beszélt Afrikáról, a Jóreménység fokáról vagy a déli pólusról, mint mi szoktunk a

városligeti kirándulásainkról. Különösen nagy szerepet játszott elbeszéléseiben az úszás. Donát egy darabig hallgatta, de egyszer aztán közbeszólt:

— Mit, ön olyan nagy úszó? Velem vegye fel a versenyt. Látja, én vasárnaponként háromszor egymásután szoktam a Láchídtól Ó-Budáig és vissza egy szuszra elúszni.

A kapitány mosolygott.

— Én nem vagyok nagy úszó, de ösmertem egy embert, az úszott. Éppen indulóban voltam Hamburgból Amerikába, mikor a parton megjelent egy ember két kofferrel a kezében és hevesen integetett felénk, kiáltva, forduljunk vissza, mert ő is Amerikába készül. Persze nem tehettem. Emberem erre beleveti magát a tengerbe és úszik a hajó felé. A hajó kifutott a nyilt tengerre, az ipse úszik utánunk. Másnap már csak egy koffer van a kezében, harmadnap egy sem. Mikor azonban hatodnap megjövünk az amerikai parthoz, emberem már ott áll a hídon és vidáman integet felém. Azután meghajtja magát és azóta sem láttam.

E pillanatban Donát felugrik, odaáll a kapitány elé és halálos komolysággal jelenti ki:

— Kapitány úr, ez az ember én voltam...

62.

Egyszer Donát elragadtatta magát és megsértette az egyik pajtását, Szarnovszki szobrászt, — komolyan megsértette. A fiúk erre elhatározták,

hogy most az egyszer megtanítják kesztyűben dudálni. Provokáltatták és segédeket állítottak. A segédek összeültek és elhatározták, hogy a párbaj meg fog történni. Háromszori golyóváltás, a nagyerdőben.

Donát belement. De pénze nincs. Sebaj, — a segédek fogadtak egy omnibuszt és az egész társaság orvosokkal és segédekkel együtt helyet foglalt az omnibuszban. Donát komoran ült a helyén, bent, egészen az omnibusz mélyén, míg ellenfele Szarnovszki a bejáratnál foglalt helyet.

Az omnibusz megindul, jön a kalauz és kéri a menetdijat, — 40 krajcárokat. Az urak fizetnek, sorban. Mikor Donátra kerül a sor, az kapkodni kezd, forgatja a zsebét de nem talál pénzt benne.

Erre aztán egész kedélyesen odaszól Szarnovszkihoz.

— Te, Szarnovszki, adj 40 krajcárt kölcsön, otthon hagytam a bugyelárisomat....

Ezen a társaság előbb elképed, aztán harsogó kacajban tör ki, végül mindnyájan kiszálltak az omnibuszból és ott az út közepén kibékítették az elszánt ellenfeleket.

Donát diadalmasan jött meg a párbajából.

63.

Szegény barátomnak, — a nevét nem említhetem, — tartozom vele az emlékének! — volt egy igen furcsa szokása. Korán pusztult el, pedig maga volt a mérséklet, a finomság, a disztingváltság. A szíve

nem volt rendben, pedig jobb szívű, nemesebb érzésű fiút keveset ösmertem. Amilyen az ember, olyan volt a művészete. Rajongva szerette a természetet, halk szavú ember volt, s így finom, gyöngéd, megnyilatkozásaiban ábrázolta a magyar tájat, a szolnoki kertet, a Balaton vizét, a magyar lankást. Szerette a magányt, s ha társaságba ment, keveset beszélt, de beszéd közben gyakran megbökte a homlokát, nem a jobbkeze mutatóujjával, hanem a balkeze hüvelykével. Ez a hüvelykujj is érdekes mozdulatot tett, hátrahajlott, meggörbült, szinte körszerű görbülettel.

Egyszer azt mondom neki:

— Pajtás, be furcsa ez a te szokásod.

— Hagyd, kedves barátom, sok pénzembe van ez nekem.

Kérdőleg nézek rá.

— Hát tudod, ösmertem egyszer régen egy kis modell-lányt. Mikor annak gyereke született, apasági keresetet indított — ellenem. Mért épen ellenem? Sehogy sem voltam meggyőzve. Perre hagytam a dolgot. Tárgyalás közben mondom: «Kérem, a kérdést egész egyszerűen meg lehet oldani. Hozzák ide a gyereket!» Az anya eleget tesz kivánságomnak, mikor a gyereket elhozzák, azt mondom a kicsinek: csináld ezt utánam és hátragörbitem a hüvelykujjamat. Képzeld, — a gyerek utánacsinálja. Általános meglepetés és én felkiáltok:

— Helyes. Fizetek.

64.

Képviselőkorában Szinyei sokat volt együtt Szilágyi Dezsővel és annak barátaival, többek közt a nemrég elhalt Rosenberg Gyulával, akik ugyan tudtak róla, hogy Szinyei festő, de nem igen vették tudomásul. Egyszer Rosenberg Gyula felvetődött Szinyeihez és a műtermében meglátta a *Majális* és a *Rococo* kép vázlatait, melyek megtetszettek neki.

— Nem adnád el őket, Palikám?

Szinyei nagyon örült, hogy a kedves barát annyira méltányolja művészetét, hogy vásárolni is akar tőle s száz forintjával eladta neki a két kis képet.

Teltek az évek, Szinyei a képviselőválasztáson megbukott, újra festő lett, sikerei támadtak és elkértük Rosenbergtől Münchenbe is, Rómába is a képeket. Adta szó nélkül.

Sőt a római kiállításra el is jött, s a kis vörös Szinyei-teremben egyszerre megértette Szinyei jelentőségét. Visszajövet aztán kijelentette Szinyei előtt:

— Mikor én azokat tőled potom áron megvásároltam, nem tudtam mit teszek. De most tudom. Nos hát csak addig lesz az enyém a kép, amíg élek. Halálom után a Muzeumé.

Úgy is történt. Most már mindkettő ott lóg a Szépművészeti Muzeumban. A példát br. Kohner Adolf is követte. Annak idején ő is olcsó áron jutott *A pacsirta* c. hatalmas alkotáshoz. De ő nemrég már most, még életében odaadta a nemzetnek.

Ez az éremnek az egyik oldala.

65.

Van egy másik is.

Wlassics Gyula minisztersége alatt — s ez tanácsosának K. Lippich Eleknek letagadhatatlan érdeme — megindult a művészetpártolás. K. Lippich rávette Wodianer kiadót, indítson műtörténeti monografiasorozatot. Kiosztotta az írók között a témákat, s a millenniumi kiállításon feltűnt Szinyei-Merse Pál életrajzára Malonyay Dezső vállalkozott.

Szinyei ekkor képviselő volt. Felhagyott a piktúrával. De azért a Kossuth Lajos-utcában műterme volt és ott raktározta el a régi képeit.

Mikor Malonyay megkapta a megbizást, felkereste Szinyeit.

— Monografiát írok rólad öregem, hadd lássam a képeidet.

Szinyei nagyon megtisztelve érezte magát. Megindult a válogatás, a mustrálás, Malonyay külön csoportosította a képeket. Ezt a csomót lefotografáltatja, rakjuk ide, a másik csoportot, azt megveszi maga.

— Hogy adod őket, ezt a rakáskát, nekem a szegény skriblernek, Palikám?

Pali bácsi mondott egy árat.

— Nem lesz-e sok?

Nem volt az sok. Megalkudtak. De várta aztán a monografiát!

Teltek az évek, Szinyei megbukik a választáson, újra festő lesz, különkiállítást rendez és itt azután megjelenik a vásárló-bizottság, s ösmerve a

miniszter, immár Berzeviczy Albert izlését, a klasszikus tárgyú *Pán és Nymphá*-t választják ki megvételre.

Csakhogy az a kép már Malonyayé volt. Ezért az egy képért az állam háromszor annyit fizetett, mint a mennyiért Malonyay annakidején az egész csomót összevásárolta. Szinyei képe a muzeumba került, de az árát Malonyay vágta zsebre.

Hát jöjjön legalább a monografia! Az ugyan nem lett kész, de a *Művészet*-ben írt egy cikket Malonyay, amelyik tulajdonkép Szinyei önéletrajzi levelének közlése.

Teltek az évek, a Szinyei-akció megindult, külföldön kiállításai sikerrel jártak és az Elek Pál-féle vásárlással megindult az áremelkedés. Mikor aztán a római siker után, az Ernst-muzeumbeli második kiállítás idején, megjöttek a nagy Szinyei-árak, megjelent végre a Malonyay-féle monografia is, s egyszerre gazdát cserélt a többi Szinnyei kép is Malonyay tulajdonából, a legtöbbje Nemes Marczell-hez került — persze — piaci áron. Csakhogy ezt is Malonyay kapta.

Művészsors.

Hiszen Millet is csak kétezer frankot kapott az *Angellus*-ért, melyet hosszú lánckereskedés után Chauchard annak idején már szinte egy millió frankért vásárolt meg, hogy halála után a Louvre-nak hagyja.

Habent sua fata libelli.

66.

A milleniumi történeti festmények utolsó hajtásaként Feszty Árpád elkészítette Bihar- és Komárommegye számára történeti képeit. A nagy vásznakat a *Műcsarnok* nagy termében külön kiállításon mutatta be. A sajtónapon kora reggel számosan megjelentünk. Mindnyájunknak feltűnt az egyik képen, hogy egy darab üres vászon, mint egy fehér folt, villog ki belőle. Találgatjuk, mi lehet az? De eredményre nem jutottunk. Néhányan megunták a fejtörést és elmentek.

Engem nagyon sikanirozott a dolog. Mentem a titkárhoz megtudni, nem jön-e el a mester? De igen, már útban van. Hát várjunk. Mikor aztán Feszty megjött, kérdem tőle, mit jelent a fehér folt?

— Mit jelent? Hogy az a rész még nem kész. Oda egy kalácsot festek annak az alaknak a kezébe, lakodalmi kalácsot. Csak várom, hogy Kugler elküldje a modellt.

Ebben a pillanatban hozzák is a friss kalácsot és Feszty ott a szemünk előtt belefesti.

A modellt aztán jóízűen megettük.

Másnap olvasom az egyik kritikában: «A mester igen szerencsés ihlettel abból a fehér foltból indult ki, mely a kép közepét foglalja el és ahhoz hangolta az egészet».

A szerencsétlen kritikus előbb ment el, semmint a kalácsot belefestették volna a képbe.

De azért nem tudom, nem volt-e az a fehér folt valóban a kép legbecsesebb része?

67.

Fadrusz János híres volt az erejéről. Egyszer a Vigadó-kávéházi tanyánkon, hol keddenként összejöttünk, irodalmi és művészeti viszonyaink siralmas voltán keseregtünk s János keseredtében nagyot ütött hatalmas karjával a márványasztalra, mitől az csendesen kettétört. A szomszéd asztalnál ülő Bárczi-Heltai-Hüvös-társaság beszélgetését ugyancsak megzavarta a nagyot koppanás:

Fadrusz. Önkarikatura.

— Mi baj, János? — szóltak át hozzánk.

— Semmi, — felelte János könnyedén, — csak diskuráltunk.

Hatalmas marka volt, a kézszorításai hirhedtek. Tóth Béla is megemlegette. «Kezet szorítottunk — írja — s öt körmöm alatt napokig piroslott utána az aláfutott vér.» Mikor József főherceg a Mátyás-szobor leleplezésénél üdvözölte és kezet nyujtott neki, Fadrusz barátsággal megfogta és jól megrázta a fenséges úr kezét, úgy, hogy a főhercegnek négy ujja egészen belesápadt ebbe a szorításba. Percekig rázta és fújta, hogy elmúljék a Fadrusz kézfogásának a nyoma.

A többi urak aztán, akik hozzájárultak, hogy gratuláljanak neki, mind óvatosan a nadrágzsebükbe

dugták a kezüket. Fadrusz egy darabig komoran nézte ezt a furcsa üdvözlést, aztán sértődve fakadt ki:

— No, bizony, ha ő fensége nem átallott kezet fogni velem, az urak is megtehetnék!

A polgármester megmagyarázta neki, hogy miért tartózkodtak olyan feltűnően az urak a kézfogástól. Fadrusz megcsóválta a fejét és elcsodálkozva mondta:

— Fájt neki?... Pedig alig hogy hozzáértem!

68.

Donát a kalapkitömésért és botlefaragásért megharagudott Telcsre. Mért éppen Telcsre? Donát bűnbakot keresett és erre jó volt Telcs. Elhatározta tehát, hogy — megugratja. Telcs a közelében lakott s amikor egyszer nem volt otthon, ráírta a bejárat fekete táblájára:

Telcs. Rajz. Márk Lajos.

Itt voltam

Wlassics.

Telcs estefelé hazajön és roppant bosszankodik, hogy nem volt otthon, mikor a minisztere kereste. Másnap siet fel a Hold-utcába, jelentkezik a miniszternél és mentegetőzik, hogy nem volt odahaza, pedig nagyon köszöni a szíves látogatást. A miniszter megnyugtatja, hiszen ott se volt, mi jut eszébe?

Telcs ezen persze még jobban bosszankodik. Mikor délután az *Abbáziába* jön, Donát vigyorgó arcáról leolvassa, kinek köszönheti a kellemetlenséget. No, megállj, Donát!

Teltek a hónapok és Ő felsége Budapestre jött. Egy nap sürgönyt kap Donát, melyben a kabinetiroda legfelsőbb parancsa tudatja vele, hogy Ő felsége másnap délután négy órakor meglátogatja. Történetesen aznap kövezték a Lendvay-utcát. Donát siet a városházára, felmutatja a táviratot és sürgeti, hogy a kövezéssel másnap délre elkészüljenek. Csakugyan elrendelik ezt s egész éjjel köveznek a Lendvay-utcában.

Maga Donát siet a virágüzletbe pálmát rendelni, a Petőfi-utcába frakkot kölcsönvenni, a szőnyegkereskedésbe műterme bejárata elé szőnyeget vásárolni, lót-fut, izgatottan, másnap egész délelőtt alig eszik, rendezkedik, végre három óra felé lovasrendőrök jönnek a Lendvay-utcába s Donát (kissé hosszú) frakkban áll a műterem előtt, a pálmákkal díszített kapuban, a szőnyeggel leterített lépcsőkön s várja Ő felségét.

Ő felsége híres a pontosságáról. De elüti az óra a négyet, el a negyed ötöt, sőt fél öt is lesz, Ő felségének se híre, se hamva. A rendőrök odasereglenek, mi lehet ez? Telefonálás, senki se tud semmiről. Donát áll a kapu előtt, izeg-mozog, majd dühöng, vár, szalad a szegletre, majd vissza, mikor egyszer a Lendvay-utca bejárójánál megjelenik Telcs és Fényes, vigyorgó arccal, nagyokat nevetve a mar-

kukkba. Donát mindjárt tisztában volt mindennel. Ah, ez hát a revanse! És Fényes is benne volt az összeesküvésben?

Fényes. Rajz. Pólya Tibor.

Teltek a hónapok, Fényes egy napon levelet kap Bécsből, ösmerős családtól, melyben írják, hogy br. Kohner Adolf arcképe úgy megtetszett nekik, hogy kérik, jönne Bécsbe, fesse meg őket is. Fényes felutazik, de a bécsi ösmerősök semmit se tudnak holmi levélről. Fényes másnap visszajön és a kávéházban ezzel fogadja Donát:

— Hogyan, már visszajöttél Bécsből? Egy nap alatt három portrét csinálni meg maga?

69.

Egy magyar származású, külföldön élő festőnket látogattam meg, idehaza szinte teljesen ismeretlen. A nevét most sem említhetem. (Alább kiderül, hogy miért?) Művészünk jól fogadott. Egyre-másra mutogatta képeit, tájképeket, interieuröket s főleg arcképeket.

Épen leszedte az egyik képét az állványról és rátette a másikat, egy női arcképet, mikor megdöbbenve látom, micsoda csunya egy nőre pazarolta tehetségét. A festészet ugyan nem a természeti szépségben keresi a művészi szépet, a fődolog a termé-

szet ábrázolásának mesteri ereje, a *miként* és nem a *mi*. De azért egy ilyen torz fejet?

Már a nyelvemen volt a kérdés:

— Hiszen lehet csunya nőt is festeni, de *ilyen* csunyát, az isten szerelméért? . . .

Mikor megszólal a festő:

— A feleségem arcképe.

Meghült bennem a vér. Ha én most kimondom a gondolatomat, hogy megsértem ezt a szegény embert. Nem elég baja az neki, hogy ilyen felesége van? Itt valóban mentőangyalomnak tartozom hálával, amiért nem követtem el menthetetlen durvaságot. De miért festi a rútat a festő, ha művész, még ha a felesége is?

70.

Fadrusz a kollegialitás szempontját nem veszítette el szeme elől soha egy pillanatra sem. De a kollegialitás humoros oldalai iránt sem volt érzéketlen. Egyszer Kardos Gyula — aki Pállik Béla házában lakott — egy májusi évnegyed elején sehogyan se tudta a házbérrészletet előteremteni. Felmegy Fadruszhoz kölcsön kérni. De annak se volt. Volt azonban ötlete. Levelet írt Pálliknak és kölcsön kérte tőle az összeget.

Pállik Béla. Rajz. Márk Lajos.

«Kedves barátom, – feleli Pállik – azonnal megyek a bankba, ahol különben is dolgom van és áthozom a pénzt, örülök, hogy szolgálhatok. Ölel barátod Pállik B.»

Úgy is történt. A pénz persze azonnal elment Kardoshoz, az pedig vitte le Pállikhoz, akit ilykép a saját pénzéből elégített ki.

Másnap híre megy a dolognak és Pállikot majd megüti a guta, amikor Fadrusz azt mondja neki a kávéházban:

— Ugy-e most már nem kell fizetnem semmit, hiszen visszakaptad a saját pénzedet? De aztán megegyeztek.

71.

Fadrusz kedvence volt a szobrásztársainak is. Természetes észjárásán sokat mulattak és egyes megjegyzései gyújtottak. Egyszer azon sok rút intrikáról volt szó, melyek éppen művészkörökben divatoznak s a lélek legnemtelenebb indulatait mutogatják véghetetlen számban.

— Hagyd el, barátom, — szólt közbe Fadrusz — ez így van jól. Ami a művészben nemes, azt beleteszi a műveibe s ami megmarad, — s itt egyet legyintett a kezével — az a salak.

Híres eset volt, mikor egy estélyről hazamenet az előszobában Ágai Adolf tévedésből Fadrusz kalapját vette magára, de az olyan nagy volt, hogy leszaladt a füléig, amit megsértett. Fadrusz azzal békítette ki, hogy elküldte neki másnap a feszület Krisztusának fejét gipszöntvényben. Ágai aztán ezzel a bájos levéllel köszönte meg:

III/12

Drága Mester,
Kedves Uram, Barátom,

Mélységes megrendüléssel közeledem Önhöz, hogy köszönetet rebegjek. Egy sértett fülért egy egész, bugyot fej! Megalázó aránytalanság, ha elgondolom, hogy az a fej éppen az-é az élő Christusé, akit néhány év előtt láttam meg a régi házban s akin szívem annyira megindult. „Zum katholisch-werden schön!" Fülem és lelkem egyaránt megérzé az „oroszlán körmét". És bünte is vagyok. Néhány vércsöpp árán megváltottam a Megváltót! Ezt sem mondhatja el magáról sok ember.

Feleségemmel vagyunk Önnek és Önöknek igaz hívei

Ágai Adolf
és kedves neje

Bohémországból.

72.

Mikszáth Kálmán Rohicson szokott nyaralni. Egy alkalommal éppen búcsúestére jött össze barátaival, egy bécsi ujságíró került a társaságába.

— Nos, — mondotta a tréfás német zsurnalista — ha az önök Mikszáthja holnap elutazik, tábla kerül a házra, ahol lakott.

— Ugyan, ugyan, — szerénykedik Mikszáth — hát mért kerülne? Nem volna annak sok értelme, ugyan!

— De igen, — erősködik a sógor — biztosan táblát tesznek ki ezzel a felírással: «Itt egy lakás kiadó».

73.

A *Nemzeti Szalon* kiállítást rendezett Temesvárott. Ez alkalommal az odavaló Arany János-társaság ünnepélyt rendezett a szinházban, melyen való közreműködésre engem is felkértek.

Temesvárott ekkor Ligeti nagyobb kollekcióval vett részt, minthogy a város számára több munkát végzett. Azidétt készült el a *Művészet* számára egy tanulmányom róla és az Arany-társaság meghívására azzal feleltem, hogy ha úgy tetszik, felolvasom a Ligeti-essayt. A társaság elfogadta az ajánlatot.

Hanem mikor leérkeztem Temesvárra, nagy háborgásban találtam az ottlevő művészeket. Kiderült, hogy nem tetszik nekik, hogy egyetlen művészt any-

nyira kiemelek, azt akarták, hogy a kiállító művészek összességéről olvassak fel.

Hogyan, csapjak össze valamit? Nem használt az ellenkezés semmit, meg kellett ígérnem, bevonultam a szállóbéli szobámba, írtam, törültem, átalakítottam, öreg este lett, mire elkészültem. Az lett a vége, hogy a felolvasásom túlságosan hosszúra nyúlt. Mindenkit megemlítettem, de persze mégis csak a Ligeti-essay volt a fődolog. Ezért aztán mindenki orrolt rám.

És tudják, ki a legjobban?

Ligeti. Amiért engedtem a többiek zaklatásának és átalakítottam a tanulmányomat.

Kiszámithatatlan a művész hiúsága.

74.

Rippl-Rónai József sokat tud elbeszélni arról a nyomorról, melyet élete első, nagyobb felében átszenvedett, a semmibevevésről, a mellőztetésről, a közönség, kritika és kollégái részéről eltűrt sok-sok rugásról, de ő mindezt homéri nyugalommal viselte. Mert bízott önmagában. Még Párisból azt írja haza az apjának, hogy «semmit se kell forszirozni a művészetben, még az elismerést sem. Várni kell egy jobb jövőre, törelemmel és meggyőződéssel». Ő várt.

Önbizalmának egyik erőssége volt néhány alkotása, melyek eljövendő sikerében erősen bízott. Többek közt az *Öreganyám* c. képe sorsában. Emlékezéseiben is írja, hogy erre «féltékenyen sokat adott». Ezt a művét minden egyes kiállításon bemutatta.

Öreganyám.

Rippl-Rónai József festménye.
(A Szépművészeti Muzeum tulajdona.)

Mikor 1892-ben Párisban a *Palais Galliera*-ban először bemutatkozott, ezt a képét már észrevették. Később kiállította az Uj Szalon-ban, ott is figyelmet keltett, de persze gazdája nem akadt.

Pesten sem. Sem 1895-ben, mikor Sima Ferenc képviselő lakásán állított ki először, sem 1900-ban a Royal-szállóban, ahol pedig a katalógus szerint a képeinek ára 200-tól 600 koronáig váltakozott, ahol tehát ezt a művét (mely ott a 94. sz. alatt volt kiállítva) ez áron bárki megvehette volna. Mikor 1902-ben a Mercurban kiállítást rendezett, ott a képet már 1000 koronára taksálta (a 144. sz. alatt volt kiállítva), hasztalan, sem olcsó, sem drága áron nem kellett az senkinek. De Rippl nem csüggedt.

1906-ban a Könyves Kálmánnál újra bemutatta, elkért érte 5000 koronát; aukcióra is bocsátotta — sikertelenül. Pedig a kritika ekkor már az oldala mellé állott. Jó magam a *Modern Művészet*-ben nagyban értékeltem s aukciójának volt anyagi sikere is. Még 1905 telén lenn járva Kaposváron, kis főutcai házikójában igen szerény viszonyok között találtam, egy pár hó múlva, az aukció után egy napon már azzal a kérdéssel keresett fel:

— Hogy kell kupont vágni?

Igy jutottunk el az 1911-iki művészházi kiállításához. Egy órával azelőtt, hogy Rómába, a nemzetközi kiállítás rendezésére utaztam, még előadást tartottam a művészetéről, igen nagy és válogatott közönség előtt, már akkor világos volt, hogy végleges siker előtt állunk. Az *Öreganyám* c. képe újra

bemutatásra került, a főhelyre, a 28. sz. alatt és ára a katalógus szerint 15 ezer korona.

Előadásomban céloztam arra, hogy kár az államnak a vásárlással várni. Tanuljanak a glasgowi polgármestertől. Úgy volt, hogy Whistler megfestette Carlyle, a nagy történetíró arcképét és műve a párisi Szalonban nagy feltűnést keltett. Híre eljutott Glasgowba is és a város szülöttének arcképét a tanács megvenni szándékozott. Elküldte a polgármestert Londonba, alkudjék meg a festővel.

Whistler fölényes nyugalommal fogadta a polgármestert.

— Hát mi a kép ára?

— Tízezer font.

— Ohó, az nagy ár! Egy képért, uram.

Whistler közbevágott. Kivette az óráját és így szólt:

— Nagy ár? Hát uram, a kép ára most 10 ezer font. Öt perc mulva húszezer, újabb öt perc mulva harmincezer lesz, azután . . .

— Hopp! — kiáltott a polgármester — maradjunk a tízezer fontnál.

Az állami bizottság is így tett. Másnap összeült és felajánlott Rippl-nek 10 ezer koronát. S a mester elfogadta. Jól jártak, ma huszonötért se kaphatnák meg.

Ujra Párisban.

75.

Az ujabb francia művésztörekvések két typusa: Maillol, a szobrász és Denis, a fes'ő. Kimentem Párisba, hogy megismerjem művészetüket.

Rippl-Rónai ajánlatával fordultam Maillolhoz és Denishez. kérve, hogy fogadjanak. Mindketten készséggel tettek eleget kérésemnek.

Maillol Marly-le-Roi-ban lakik. műterme egy villaszerű ház. Munkás kékruhában, facipőben, kőporos kabátban fogad. Már őszbe csavarodik a szakálla. Rendre megmutatja legújabb műveit, a kertben nagy márványtömbök, melyeket Görögországból hozott magával.

Magammal vittem *A Ház* Rippl-füzetét, s mialatt lapozza, megszólal:

— Ah Rippl-Rónait szeretem. Már rég nem láttam tőle semmit, úgy látszik fejlődött az egyszerűség felé, azelőtt talán kicsinyeskedő volt, de már nem az. Rajzolni mindig nagyszerűen tudott. Igazi művész.

A műteremből hazasétáltunk. Lakása igen egyszerű, de nagy tisztaság jellemzi, a felesége kicsi molett asszony, igen rövidlátó, látszik, hogy igen takarékos emberek, a falaikon igen sok kép csüng, s Maillol megjegyzi, hogy — mind ajándék. Maillol beszélte:

— Denis-t nagyon szeretem, azonkívül Rodin-t, de főleg Vuillard-ot, Bonnart-t, ezekkel együtt töl-

töttem egész életemet. Van azonkívül még egy barátom, de az német, gróf Keszler, Weimar-ban, az volt az első megértő amatőröm, neki köszönhetem, hogy életem álma beteljesült és láthattam Görögországot...

Erre előszed egy fotografiagyűjteményt, csupa antik görög szoborról, de mind archaikus korszakbéli, nagy szeretettel lapozgatja:

— Rodin is szereti őket, de nem annyira, mint én. Eleinte jobban megértettük egymást Rodin-nel, de újabban, főleg amióta Görögországból visszatértem, valami elszakadt közöttünk...

76.

Maurice Denis-hez utaztamban kiszállottam Vézinet-ben, hogy megnézzem a művész üvegfestményeit és freskóit a Szent szűz kápolnában. A freskókon Fra Angelico visszhangja, halovány szinek, finom rajz. St. Germain-ba érve megebédeltem, a muzeumba mentem, s csak azután a művészhez.

Lakása telve társainak képeivel, Serusier, Guerin, Bernard, Cézanne, Van Gogh a falon, Maillol kis bronze a zongorán, de főleg feleségének mesterien sikerült arcképe kap meg. Maga a művész roppant intelligens ember, nagy a műveltsége, beszédes és mozgékony, egész életét teoriái szerint rendezte be. Olaszországról rajongva beszél, főleg a primitiv olaszok érdeklik, van néhány jó olasz képe is, főleg azonban Cézanne és Gauguin életének a nagy élménye.

Mikor felesége bejön, — szintén kicsi kövérkés

asszony — Denis még beszédesebb lesz. Elmondja, hogy Serusier hozott a Julienba egyszer egy Gauguin-képet, bretagnei tájvázlatot, igen egyszerű, Puvis de Chavannes-hatás volt Cézanne-nal keverve, ez inspirálta őt az új irányba.

Leveszi a falról a képet, melyet felesége, mintha amulett volna, féltve őriz.

Aztán bemegyünk az udvaron épült nagy műtermébe, ahol leányai fogadnak, mind egyazon arc, mind ösmerőseink apjuk képeiről. Mert Denis őket festi, meg a feleségét, amint a gyerekeket öltözteti, fürdeti, gyermekei a tengerparton, fürdenek a vízben, kifogyhatatlan ezek alakításában.

Matisse-ról is beszél — elvetőleg; — elösmeri, hogy jól kezdte, hogy régebbi művei talentumosok, de most chef d'école akar lenni s fejébe szállott a dicsőség. Most már nem tudja, hogy mit akar? Mert az csak nem lehet, hogy gyerekké váljunk?

Elbeszéli, hogy egyszer Matisse-nak rajzai láttán, azt mondta egy ismerőse:

— Ezt a kis fiam is megcsinálhatta volna.

Mire Matisse büszkén így felelt:

— Ez az! Épen ezt akarom. Arra törekszem hogy úgy lássak, mint a kis fia.

Hiszen van abban valami, hogy mint a gyermek, a legjellemzőbb vonást észrevegyük. de, mondja Denis, azért nem kell kikapcsolni a *tudásunkat*, amit évezredek tanulságaiból, vagy remekművek eredményeként elértünk.

— Matisse beszélte nekem egyszer, hogy a leg-

jobb munkáját behunyt szemmel csinálta. Ült a vasúti váróteremben és míg várnia kellett a vonatra, firkálgatott. Behunyta a szemét és látta maga előtt az édesanyját. Lerajzolta hát úgy, ahogy behunyt szemmel megjelent előtte. Ez volt a legjobb rajza. Itt sikerült primitiven egyszerű maradni. Ezt értem. De amit újabban csinál, hogy exotikus hatásokat szed magába, busman-rajzokat, indiai reliefeket és óperzsa miniatüröket utánoz és mindent a végtelenségig leegyszerűsítve, mi lesz mindebből? Eljut a semmihez...

Mikor Denistől eltávoztam, a kis város műkereskedésébe tértem be.

— Denis urnál volt? Vásárolt tőle? — kérdé a műkereskedő.

— Nem, mondom, nem várásoltam, csak néztem a műveit.

— A műveit? Az csak cégér. Denis úr tulajdonkép műkereskedő, abból él. A képeiből ugyan meg nem élne.

— Mit nem mond? Hiszen világszerte híres neve van.

— Hát nem látta nála az olasz fajanszokat, a régi képeket, azokat sózza a német urak nyakába, akik meglátogatják. Azokat a régi dolgokat párisi műkereskedők helyezik el nála.

— Ugyan, ugyan...

Ez a kereskedő valamiért nagyon orrolhat Denisre s így akarja lekicsinyíteni. De az is lehet, hogy igaza van, hogy Denis jó üzletember is s a konkurrenciát nem szívelte az ipse.

Picasso, Nő mandolinnal.

77.

Szinyei csak igen későn, a háború előtt egy évvel jutott ki először Párisba, hogy megnézze a francia mestereket, akiket csak hírből ösmert. Fiatal festők egész csoportja, kik akkor Párisban éltek, vették körül, vitték muzeumokba, magángyűjteményekbe. Végül rávették, hogy nézze meg a kubistákat is. Így jutott el Kahnweiler műkereskedő boltjába, hol először látott Picasso-képeket. Többek közt azt a képet, melynek címe: Nő mandolinnal.

— Hát tulajdonképen, hogy vagyunk ezzel a mandolinnal? Hol van a nő, hol a mandolin? — kérdi Szinnyei.

A fiatal festők találgatják. Végre odafordulnak a segédhez. Az így felel:

— Bocsánat, azt én nem tudom. Ezt csak Kahnweiler úr tudja. De most ő nincs itt. Tessék megvárni, míg visszajön, majd ő megmondja.

Róma.

78.

A római kiállításon a magyar pavillont az olasz király nyitotta meg, aki a királyné kiséretében jelent meg. A király az egész szemle alatt egy szót sem szólott, nem dicsért, nem gáncsolt, ment szótlanul a hová vezették. A felesége azonban annál jobban érdeklődött. Természetesen a — témák iránt. A magyar művészek nevét nem ösmerte, csak az ábrázolás tárgyát látta, a mikéntjét nem értékelhette. Hiszen

elvégre a csettinjei királyi kastélyban nem állították a sarokba, ha nem tudta felsorolni Munkácsy, Paál, Szinyei nevét s a festői kvalitásokat sem lehet a francia guvernansok fecsegéseiből megtanulni. Ebbe tehát belenyugodnánk. Annál meglepőbb volt, hogy minő tárgy iránt érdeklődött a királyné?

A halál, amint kopogtat az ajtón. A kaszás halál, nagy talján kalappal a fején. A csontvázember, mely bebocsáttatást követel.

Megkérdezte:

— Ki festette ezt a képet?

— Kacziány Ödön, felség.

— Erős fantáziáju mester — igen érdekes a képe — mondotta.

Ma jobban megértjük a királyné izlését. Már akkor szitotta a szerb-magyar ellentétet — ha titokban is — ő volt az, aki erősen támogatta a szerbek külön pavillon-felállítási óhaját, s nagyon puszirozta művészetüket, ki tudja? Talán már akkor az a háborús angyal volt, az intervencionálisták vezető szelleme? Így már inkább érthető, miért kapta meg a kép: a halál, amint kopogtat az ajtón...

79.

A római magyar kiállítást egy délután meglátogatta az özvegy anyakirályné, Margit királyné egy tábornok és egy udvarhölgy társaságában. Miklós Ödön kormánybiztos illő fogadtatásáról gongondoskodott és a nagy Benczur-teremben uzsonnára teríttetett. Volt annál az asztalnál minden, mi

A Japán asztaltársaság.

Rajz. Pólya Tibor.

szem és szájnak ingere, tea, sütemény, gyümölcs, mogyoró-nagyságú szőlő (áprilisban!), Kugler-bonbon dusan felterítve. A szemle után Ő felsége asztalhoz ült kiséretével és a kormánybiztossal, de alig nyult valamihez, a kiséret is keveset evett s nemsokára eltávoztak. Már hat óra volt, a zárás ideje, s jött az olasz cukrász, aki az asztalt ellátta, pakoltatni kezdett s csodálkozott, hogy olyan kevés fogyott.

— Sebaj, mondom, tessék konstatálni, hogy mi fogyott el.

— Oh, mondja a cukrász, ami itt volt az asztalon, azt mind meg kell fizetni!

— Kinek?

— Hát a kormánybiztosnak.

— Úgy, mondok, ez hát mind a mienk? Akkor ne tessék vele bajlódni, majd leszedünk mi magunk mindent.

Intézkedtem, hogy zárás után bejöjjön a magyar személyzet, neki láttunk a dusan terített asztalnak, s ha már a magyar állam fizeti, ne a talján pincérek fogyasszák el a királyi asztalt.

Nagyon jól izlett mindnyájunknak a friss szőlő áprilisban! Mi nem hagytuk ott!

A Japánban.

80.

Lechner Ödön, a nagy poéta, maga a megtestesült finomság, asszonyiasan könnyed, halk szavú, zárt körben szinte ékesszóló ember volt. Az ellen-

ségei is szerették, csak a nagy talentumától féltek, irigyelték, de haragudni nem tudott rá senki. És mégis, egész életén át üldözték, minden tervét megakadályozták, ha lehetett csirájában elfojtották.

Álmodozó — mondották ellenfelei — utópiák után futkos. Ezek voltak a magyar stiltörekvés ellenzői, ők a fantázia nélküliek, a régi sablonokból élők, még pedig jól élők, mert a kopizálás könnyű kenyér, Lechner Ödön pedig művészetnek nézte az építést, amit a többiek mesterségnek vettek, mely nekik kenyeret — illetve gazdagságot — adjon.

Lechner ezzel szemben költészetnek vette, melyért élt-halt. Sohasem feledem el egy szavát:

Azidétt Tóth Béla a cigánycsászár palotájának nevezte el az iparművészeti muzeumot, Lechner szépséges alkotását.

— Van valami igazság a szavában, mondotta Lechner, mert hiszen a cigányok hindu származásúak és engem a régi hindu emlékek ihlettek. Persze hogy sok a hibája, ha nem is az, amelyet Tóth Béla jelez. Ki tudja jobban a hibáit nálamnál? Igen, ha hagytak volna dolgozni, a magam módja szerint.

— Mi a mester módja?

— Végigálmodni minden részletet. Mindég kifogásolják, hogy mulatóhelyekre járok, kis nők közé, hogy ezért lassú a munkám. De én ott is, akkor is dolgozok, sőt csakis akkor tudok dolgozni, ha nők között vagyok, akkor álmodom meg a legszebb részleteket. Ha táncot látok: formák keletkeznek a képzeletemben, a kávéházban, ha kitekintek az

ablakon, akkor támadnak a legszebb gondolataim. Maga látja, hogy mindég firkálok, ott formálom ki formáimat, másnap aztán beleirom a munkámba. Mért nem hagynak a magam módja szerint dolgozni?

Az iparművészeti palotával is így voltam. Lassan ébredtek a lelkemben a formák, minden nap más, mindig szebb, el kellett vetnem a tegnapi ötletet, mert ma szebb jutott az eszembe. De ők nem hagytak nyugodtan álmodni, sürgettek, siettettek, királyi biztost küldtek a nyakramra, a sarkamban voltak, mint a kopók, űztek, kergettek, hajszoltak előre. Ezért igen sok részletet elnagyoltam. Nekik nagyon sürgős volt. A millenniumra kész kellett lenni, mert — bankettezni akartak....

81.

A M. I. É. N. K. megalakulása idején Apponyi gróf volt a kultuszminiszter, Szinyei, Ferenczy, Csók, Mannheimer, Rippl-Rónai s a többi jeles modern művész kiállítása nagy szenzáció volt, a képművészeti tanács vásárló bizottsága ki is jelölt egy sor képet a megvételre a Muzeum számára, K. Lippich Elek miniszteri tanácsos a miniszter elé terjesztette a listát, s Apponyi elment, megnézte a kiállítást. Teltek a hetek, döntés nincs. Mannheimer megtudta, hogy állami vásárlásra felterjesztették az egyik képét. Felmegy tehát Lippich-hez s kérdezi:

— Mi van a vásárlással? Mikor kapunk pénzt?

— Barátom, a vásárlás kutba esett. A kegyelmes úr megnézte a kiállítástokat, s olyan szecesz-

sziósnak találta, hogy elhatározta, hogy Miénk tagtól nem vásáról.

— Miénk tagtól? Mi közöm van nekem ahhoz?

— Hogyan? Hiszen te is az vagy.

— Nem vagyok.

— Mióta?

— Mostantól fogva. Szólt és leült, levelet írt Szinyeinek, mint elnöknek, hogy kilép a Miénkből.

— Kérlek, add ezt tudtul a kegyelmes urnak. A tanácsos persze jelentette és Apponyi gróf megvette Mannheimer képét.

Egyedül az övét. «Ez a művészpolitika».

82.

Soha művésznek nem volt annyi ellenzéke, mint Rippl-Rónainak. Nemcsak a közönség, de a kollégái is tagadták a művészetét, még ma is sokan körömszakadtáig ellenzik. Lassanként azonban hívei támadtak s híveinek csoportja egyre nőtt. A művészek ellenzéke is megtört, de külön elismerést, holmi kitüntetést, érmet, díjat soha nem kaphatott. Évtizedek teltek el s az ellenségeskedés nem engedett. A párisi szalón rég tagjai közé választotta, mikor itt még vígan refüzálták. Nagyon lassan tört meg a jég. Talán egyszer kapta a társulati díjat, akkor is a laikusok szavazatával. Már anyagi sikerei is támadtak, nevét a művész ifjúság zászlajára írta, de a Műcsarnok aranyérem zsürijében vörös posztó volt a neve mindig.

Mikor francia internáltatása után az Ernst-múzeumban oly érdekes kiállítást rendezett, annak anyagából egy francia asszony fejét — melyet a sajtó és a műértők egyik legfényesebb *újabb* alkotásának ösmertek el — beküldte a Műcsarnokba, talán megkapja vele, húsz évi mellőzés után, az aranyérmet? Nem nagy sor. Igen sokan megkapták, olyanok is, akiknek ma már a nevét sem igen ösmerjük.

Szóba került ugyan, de Penteleivel szemben megbukott.

Akkor aztán fogta magát s az idei télen beküldte három *régebbi* művét. Úgy tizenöt-húsz év előtt készült alkotásait. Csudájára jártak még a művészek is.

Szinte egyhangúlag megkapta az aranyérmet. Szóval elösmerték, hogy már *húsz év előtt* is megérdemelte volna.

83.

Lechner, ez a nagy poéta, a szónak is az embere volt. De csak magánkörben, akkor megeredt a nyelve, igen pontosan, sőt ékesen ki tudta fejezni a gondolatait.

Egyszer csak azzal lepték meg a barátai, első sorban Gerő Ödön, hogy összefoglalták a kávéházi beszédeit. Cikk lett belőle, összefüggő, zárt fejtegetés. Lechner Ödön elolvasta, többször egymás után, simított és igazított rajta és végre kijelentette, hogy elfogadja, hogy a gondolatai most már ilykép le vannak szögezve.

A szegedi polgármester, Lázár György dr., aki gyakran érintkezett vele, megtudta, hogy elkészült a cikkely és meghívta a Dugonits-társaságba Szegedre, olvassa fel a dolgozatot.

Hosszas rábeszélésnek engedve, leutazott Szegedre s mi, barátai, elhatároztuk, hogy ünnepélyesen lekisérjük. Hadd lássuk papszit a felolvasó asztalnál.

Szegeden, az általa épített városháza gyönyörű dísztermében volt a felolvasó ülés. Tele volt a terem rózsákkal, szegedi szép asszonyokkal, kik eljöttek meghallgatni a szép öreg urat. Lechner bácsi leült az első sorban, mi mellette foglaltunk helyet. Lázár György dr., a társaság elnöke, szép beszéddel üdvözli. Egyszer csak látom, hogy Lechner sápad, vizet iszik, izeg-mozog, megkérdem: mi baja? Tagadólag int. Közben az elnök befejezi beszédét és felkéri az illusztris vendéget, olvassa fel tanulmányát.

De Lechner nem mozdul.

— Mi baja van, mester? — fordulok újra feléje.

— Nem tudok kimenni, rosszul vagyok, kérem, olvassa fel helyettem a dolgozatot. És máris nyujtja felém az iratcsomót. Gerő Ödön hozzá megy, megnyugtatni igyekszik, a közönség nem tudja, mi történik, szinte pánik keletkezik. Mit volt mit tenni? Jelentem az elnöknek, hogy Lechner rosszul van és felolvastam helyette a szép dolgozatot.

Nem is vállalkozott nyilvános szereplésre a mester többé soha. Ámde annál inkább az ellenfelei, a zsüri-organizátorok!

84.

Hegedüs Sándor kézirata a «Nemzet» réme volt. Már pedig ő volt a legszorgalmasabb vezércikkírónk. Minden nap nagy zavarban voltunk, mert Hegedüs kéziratát elolvasni és letisztázni, egész művészet, de mindenesetre órákig tartó munka volt. Egyszer aztán kiderült, hogy — fölösleges munka is. Mert volt egy szedőnk, aki Hegedüs kéziratát úgy olvasta, mint a vízfolyás. Ez volt a nagy felszabadulás! Időközben Hegedüs kereskedelmi miniszter lett s mint ilyen, egy tervezetet dolgozott ki, melynek egyes szavait később ő maga sem tudta elolvasni.

Mit tegyen? Felhivatta a szedőt a minisztériumba és megkérte, szíveskedjék megmondani neki, hogy *mit is írt?*

85.

A fajpsychologia a legcsalókább tudomány. Pedig az emberek mennyire szeretik s hogy visszaélnek vele! Ösmerek embereket, kik órákon át találgatják, főleg divatos fürdőhelyeken, a fel s alá hullámzó tömegek szemlélete közben, kinek-kinek a nemzetiségét. Két különösen érdekes esetem van a találgatás meddőségének demonstrálására.

A Műcsarnok egyik téli kiállításán általános feltűnést keltett Karlovszky Bertalannak egy fiatal gyermekifjut ábrázoló arcképe.

— Ez aztán egy nobilis fej — mondotta a művésznek Andrássy Gyula gróf. Kit ábrázol?

— Egy angol lordot, kegyelmes uram — felelte a művész.

— Mindjárt gondoltam — volt a válasz.

A kép Pick régiségkereskedő fiának az arcképe.

Ez az egyik eset. A másik a következő:

A Lotz-kiállítást igen előkelő társaság szemlélte. Főleg két egymás mellett lógó női arckép kötötte le a figyelmüket. Az egyik egy mélytüzű, sötétszemű, fekete hajú, előkelő öltözékű fiatal nőt ábrázolt, amint magastámlájú széken ül, a másik egy szőkehajú, álmodozó tekintetű fiatal leány feje.

A társaság hangos szóval vitatkozik. A szót egy méltóságos asszony, miniszteri tanácsos felesége viszi.

— Milyen kiváló mester volt az öreg Lotz. Ezen a két arcképen is látszik. Hogy visszaadta a két egyéniséget, a sötétszemű, mélytüzű, kihívó előkelőséget fitogtató semita nőt és az álmodozó tekintetű szláv vagy germánfajtájú szőke nőt.

Ekkor közbeszóltam:

— Ha méltóságos asszony megengedi, megadom a felvilágosításokat. S rámutatva a sötéttekintetű nőre: ez itt Keglevich grófnő s a szőke fejre: ez itt Lotz tanítványa, Schütz Julcsa festőnő arcképe.

A tanácsosné megadta magát.

— Nos, igazán kitűnő psychologus vagyok.

— Dehogy, — mondom — csak a nők nagyszerű szinészek, ez az igazság. A festő pedig olyannak festi az arcképet, aminőnek a modelljét látja, nem ő tehet arról, hogy a felvett maszk eltakarja a faji jelleget . . .

86.

A művásárlásról volt szó az asztalnál. A művészek gombostűre szurkálták előttem a sokféle művásárló typust. Ezek közül nem egy igen mulatságos: a töprengő, kétkedő, izlésében nem bízó, a százszor visszatérő műbarát mellé tették a másikat, akinek mindig az tetszik, amelyik már elkelt, a harmadikat, aki mindent megvesz, ami olcsó.

Fényes Adolf beszélte ezt az esetet.

— Volt egy ösmerősöm, aki beleszeretett egy képembe. Mindennap feljött a kiállításomba és végre tett egy — elfogadhatatlan — ajánlatot. Nem rettent vissza a kudarctól, következetesen megismételte az ajánlatát. Én mindennap kitértem előle. Végre a kiállítás bezárul, a kép nem kelt el. Napok mulva találkoztam az illetővel és derűs arccal megyek elébe:

— Uram, van az ön számára mondanivalóm.

Az nagy várakozva nézett rám.

— Fölemeltem a kép árát, — mondottam neki és a vevő-jelöltem majd hogy sírva fakadt dühében.

Nemes Marcell így folytatja:

— Valóban a művásárlás titka a rögtöni elhatározás. Egyszer tértem el csak ettől az elvemtől, ma is bánom. Kölnben voltam és betértem egy bútoros üzletébe, ahol régi jó darabokat nézegettem, amikor az egyik sarokban látok egy poros, régi, elhanyagolt állapotban levő képet.

— Mi ez?

— Nem tudom, itt fetreng már évek óta.

Megnézem a képet s látom, hogy a porréteg

alatt igen érdekes festmény lappanghat. Megkérdem az árát, nem volt magas, de dél volt és pokoli éhes voltam. Azt mondtam a kereskedőnek:

— Most megyek ebédelni, de délután visszajövök.

Vissza is mentem. De a kereskedő sajnálkozva beszélte, hogy alig tettem ki a lábamat, bejött egy amatőr, aki már százszor látta a képet és sohasem érdeklődött iránta, mikor azonban meghallotta, hogy én alkuszom rá, nyomban megvette, kifizette és elvitte.

Aztán Berlinben a muzeum restaurátoránál viszontláttam. Egy igen becses Wauwermann-kép volt. Még most is eszem magam, ha rágondolok. No, de ezentúl nem térít el elhatározásomtól — a gyomrom.

Iványi Grünwald Béla folytatta:

— Hallottátok a Fränkel-esetet? Volt Fränkelnek egy látogatója, ki hétről-hétre eljött, mindent agyonturkált, de soha semmit sem vett meg. Órákat töltött a boltjában, de Fränkel nem látta a garasát. Egy ilyen hosszas látogatás után, már az ajtóban, kimenőfélben visszaszól a pasas:

— Bocsásson meg, Fränkel úr, hogy olyan sokat háborgatom. Képzelem, hogy oda kíván, ahol a bors terem.

— De doktor úr, ellenkezőleg, azt kívánom, hogy bárcsak ezer ilyen vevőm volna.

— Ezer? De hisz én még sohasem vettem öntől? Ezret kíván?

A pasas visszafordult és leste a választ.

— Nos igen, doktor úr, mert sajnos, tízezer ilyen vevőm van . . .

87.

Három magyar festő, Rippl-Rónai, Csók és Kosztolányi, kiállítást rendeztek Nagyváradon a Vörös Kereszt javára. A megnyitás napján ők maguk is megjelentek s nagy boldogan élvezték az ünnepeltetés mézét. Bankett után bevonultak a kávéházba, ahol már várták őket a városka kikiáltott szépségei.

Rippl-Rónai, szokásához híven, mihamar előkapta az irkáját és kereste a modellt, kit lehetne belejegyezni. Mert enélkül ő nem tud meglenni. A francia internáltságban éppen úgy jegyzé a maga benyomásait, mint teszi ezt az Abbáziában vagy Kaposon, természetesen itt is mihamar megtalálta az érdekes modellt egy szép leány képében.

A fiatal hölgy persze észrevette, hogy rajzolják s nagyon feszengett a helyén, a környezete is izgatott lett, a mama arca kigyúlt, körülötte irígy tekintetek s csakhamar az egész kávéház figyelme feléjük fordult.

Mikor a művész elkészült a rajzzal, fordítani akart egy lapot, de a vidéki város kíváncsisága mind a rajzot vágyta. Igy került az kézről kézre, a hölgy is megnézte. Büszke örömben égett az arca s megizente a művésznek: hogy juthatna hozzá?

— Egy csókért! — felelte a mester.

A válasz végigfutott az asztalokon. Minden szem feléjük fordult. A leány nem sokáig habozott, odament a mesterhez, feléje nyujtotta rózsás arcát, az felkelt s egy csókot lehelt a leányka homlokára..

A kávéház újjongó tapsban tört ki. A leányka diadalittasan vitte a rajzát.

Ekkor odaszólt hozzá Kosztolányi:

— Látja, kisasszony, most kapott egy Rippl-Rónait és egy Csókot . . .

88.

A második nagybányai kiállításon nagy szenzáció volt a Ferenczy *Három királyok*-ja. Erdőben lovagló lovasok, nagy vászon, hatalmas szellemi munka. A kritika igen vegyesen fogadta. A benczurista kritikának nem volt eléggé pozitiv, néhányan rajongtak érte, a legtöbben hűvös elismerésben részesítették. A közönség értetlenül állott előtte és nem is kelt el. Nemcsak hogy nagy munka volt Nagybányáról idecipelni a nagy vásznat, de vissza is kellett vinni, ami újra költségbe és fáradságba is került. Ferenczyre mindez nagy kiábrándulás volt. Nagybányán aztán, szűkebb ismerősei társaságában, keservesen panaszkodott is az őt ért méltatlanság miatt. Ha magános nem is, de a kormány megvehette volna! Most a nyakán száradt.

— Ha valaki most ötven pengőt adna érte, isten bizony odaadnám — mondotta elkeseredésében.

Barátai lecsillapították. Másnap a társaság egy jelen volt tagja levelet írt neki: «Tisztelt művész úr! Amennyiben még most is állja a kijelentését, hogy ötven pengőért eladná a képet, én hajlandó vagyok annyit adni érte». Ferenczy nem is gondolkozott.

Megdöbbent az első pillanatban, de amit mondott megmondta és a kép gazdát cserélt.

A télen a képet Fränkel műkereskedő 12 ezer koronáért megvette és tizennégyért aznap eladta.

De a kép története ezzel még aligha ért a végéhez. A muzeumba fog kerülni, de mikor s mily áron?

89.

Egy napon Ferenczy Károly panaszkodott, hogy egy szőnyegügynök becsapta.

— Annyit járt a nyakamra, hozott szőnyegeket, mutogatta, dícsérte, míg végre rábeszélt egy cserére. Kikereste egy tanulmányomat és rámsózott egy szőnyeget. A napokban hallom, hogy a képet 1500 frtért eladta, de a szőnyeget, melyet érte adott, hamisított perzsaszőnyegnek becsülték, mely nem ér többet 200 frtnál.

Mannheimer gúnyosan mosolygott.

— Nálam is járt, de én éppen ellenkezőleg, igen jó cserét csináltam. Rásóztam egy régi képemet és a cserébe kapott szőnyegről ő maga se tudta, milyen becses.

Ferenczy nyugodtan felelte:

— És én olyan boldog vagyok, hogy engem csaptak be.

90.

Az Ernst-muzeum Lotz-kiállításán Lotz Kornéliával beszélgettem. Örömmel ujságoltam neki, hogy az egyik képet aznap 15 ezer koronáért megvették.

— Szegény papuska, ha ezt megérte volna! Tudja, hogy ahogy én ezt az egész kiállítást végignézem, pedig talán valamennyi képét keletkezésétől kezdve ösmerem, azt hiszem, papuska nem kapott érte össze-vissza ezer koronát. A legtöbbje ajándék, amit eladott, potom áron adta.

— De ezt a nagy kompoziciót, Venus születését, ezt csak nem adta oda potom áron?

— Ezt? Ezt egy darab vászonért adta. Úgy volt, hogy egy építész barátja meglátogatta a műtermében, amikor éppen ezen a képen motoszkált.

— Mit csinálsz, az ég szerelmeért? — kérdi a barát.

— Nincs vásznam s festeni való kedvem van. (Ah, apuskának mindig volt festeni való kedve. Kifogyhatatlan volt az inspirációja.)

— Hát mit akarsz ezzel a képpel?

— Ráfestek egy másikat!

— Ne nyúlj hozzá, pajtás, csak tíz percig várj, szaladok és hozok egy friss vásznat, olyan anyagot, amilyent csak akarsz, csak el ne rontsd ezt a képet.

Úgy tett. Hozott egy friss vásznat, a Venust pedig hazavitte.

— Tudja, mit ér ma ez a kép?

— Nem akarom tudni — felelte Kornélia. S igaza volt, mert az értéke napról-napra nő.

91.

Csontváry? Van-e, ki e nevet nem ösmeri?

Egy délután, mit sem sejtve, ülök a Baross-

kávéházban, mikor elém áll egy – hogy is mondjam? – bohémkülsejű úriember, utazó sapka a fején, zsebkendő ing helyett a nyakán s meghív az Iparcsarnokban rendezett külön kiállítására. Elmondja, hogy patyikus volt, de patikáját bérbe adta s festő lett, tanult Münchenben, volt Jeruzsálemben, festette a baalbeki templomot, a jajcei vízesést, villanyvilágitott fákat, a keleti pályaudvart éjjel, a görög szinházat Taorminában, a tiroli vidéket, a jeruzsálemi panaszfalat — ez mind látható az Iparcsarnokban.

Csontváry. Rajz. Pólya Tibor.

Valóban ez mind látható volt az Iparcsarnokban, később a régi Műegyetem megüresedett termeiben, mindez és még sok egyéb.

Csontváry büszke volt alkotására. Európa legnagyobb művésze ő, képei megfizethetetlenek, két milliónál olcsóbban nem eladók, vagy mind vagy semmi. Csontváry ezenkívül népboldogító, tele van az agya nagyszerű ideákkal, amiről röpívet adott ki s mivel sárosmegyei, Szinyeivel való gyermekkori barátsága a Japán-asztalhoz kapcsolta. No,

most megnőtt az öntudata, művészek közt élt, művészi ideáljait tárgyalhatja és újra feléledt, újra keletre vándorolt, amiről ez a levelezőlap tanuskodik:

CARTE POSTALE

La Correspondance au recto n'est pas acceptée par tous les pays étrangers. (Se rens

Correspondance

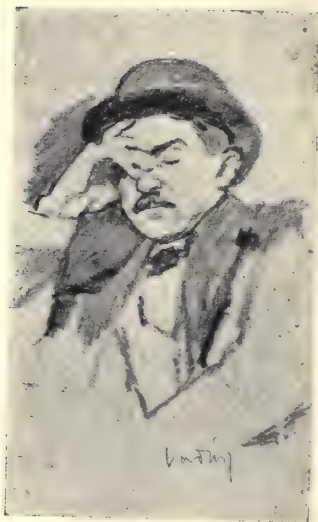
Keleti utam teljes ered-
ménnyel végződött.
Ha jelen van Szinyei
vagy Dr. Lázár úgy kérem
őket, hogy ezt a Kormány-
nyal s a nyilvánosság-
gal tudassák.
Néhány nap múlva
a viszontlátásra,
Csontváry
Konstantinápoly 1913 szept. 29

Editeurs Galata

Adresse

Művészeknek
Japán kávéház
andrássy uton
Budapest.

Csontváry soha sem beteg. Titka van. Mikor néhai királyunk megbetegedett, határtalan loyalitásból elárulta titkát. Felterjesztést intézett a kabinetirodához, kérve, hogy — tegyék ki ő felségét a napra. Ez a gyógyulás titka. Várt választ, de nem jött. Az asztal megsajnálta és küldött neki egy távirati köszönő levelet. Azóta Csontváry túlboldog. Most eltünt egy idő óta. Halhatatlan remekeit sza-

Ernst Lajos a Japánban.

Rajz. Vadász Miklós.

porítja? Óh jaj! — ki fogja őket megfizetni a mai drágaságban? Ma már talán tíz millió gyűjteményeinek vételára.

92.

Van egy kedves festőnk, aki nagyon hiú és sajnos kopasz. Soha le nem veszi a kalapját, úgy ül kalapban a kávéházban. Igy jól is fest.

Aztán híre jön, hogy kikeresztelkedett.

— Te pajti, mondja neki Fényes Dolfi, — nem jól választottad meg a vallásodat. Eddig, ha templomba mentél, bátran kacérkodhattál, mert rajtad maradhatott a kalapod, — de most mindég le kell venned.

Ugyancsak kopasz barátunkkal esett meg. Gyermeknap volt.

Márkus Emma járt a perselyével a művészasztalnál és odakerült a mi festőnk elé, aki persze megint kalapban ült.

— Adj te is apám, — mondja neki a szőke csoda.

Ekkor hátulról levettem festőnk fejéről a kalapját. Kopaszsága láttán:

— Adj te is nagyapám, — csapja rá a művésznő.

93.

Aki Ernst Lajost a kávéházban szundikálni, vagy az Ernst-muzeumban fáradtan járkálni látja, nem is képzeli, milyen csökönyösen tudja a maga akaratát másra rátukmálni.

Azidétt, mikor még a *Nemzeti Szalon* igazgatója volt, igen sok baja volt a zsürikkel. Egyre változtak, mindegyiknek más ízlése volt, a Szalon

hagyományaival, rendes kiállítóival, a vevők ízlésével nem számoltak, úgy hogy Ernst kénytelen volt — utólag — mindég becsúsztatni refüzált darabokat is. Ami örökös villongásra adott alkalmat. Igy történt, hogy mikor egy hosszas, izgalmas zsürizés után elkészültek és számbavették az anyagot, Márk Lajos odaszólt zsüri-kollégáinak.

— Ugyan mit kinlódtok olyan sokat? Mindez fölösleges munka. Zsüri tervez, Ernst végez.

94.

Pólya Tibi különkiállításra készült és nagyban dolgozott — a kávéházban. Csinálta a Japán-asztal karikaturáit, Hermant, Falust, Rónát, Fényest, — ezeket már fejből tudta, — remekbe készült valamennyi. Egyszer csak ránéz Kosztolányira, s öreg, kopasz, fáradt maszkká karikaturázza mesterien.

Az egész asztal el van ragadtatva.

Csak Kosztolányi nem.

De én erősködöm:

— De bizony jó, — nagyon jó, — ki fogjuk állítani, — majd csak akad valaki, régi tisztelőid közül, aki megvásárolja...

Mondtam is rá címet azonnal:

— Don Juan vége!

Ez talált.

Kosztolányi erre egy őrizetlen pillanatban elkapja a rajzot és elkobozza. Akárhogy erőlködtünk, tiltakoztunk, nem használt semmi, Kosztolányi vitte magával haza a zsákmányt.

Gyűlést hívtunk össze, mitévő legyünk? Hogy juthatunk a rajz birtokába? Fényes azt indítványozta, el kell adni a rajzot és a tulajdonos követelje vissza. Falus azonnal letett száz koronát. Mutatjuk másnap a pénzt Kosztolányinak, de nem használt ez sem semmit, ha egyszer a hiusága kerül szóba, akkor vele nem lehet megalkudni. (Vele? Melyik művésszel?) Erre elhatároztuk, hogy agyonzaklatjuk, hogy mindennap ostromot intézünk ellene. Szegénynek már nem volt nyugta, — végre engedett. Megvette ő maga a rajzot, de sem közlésre át nem engedte, sem kiállítani nem engedte. Nem is lesz az kiállítva soha. Igy esik el Pólya Tibi a — világsikertől.

95.

Koszta József a háború elején, mikor mindenkinek rosszul ment, ő pedig még nem volt felfedezve, elbusultában felkereste Szinyei Merse Pált, a rajztanárképző igazgatóját.

— Kedves Pali bácsi, egy nagy kérésem volna. Nekem mostanság kissé rosszul megy, szeretnék rajztanár lenni. Nagyon szépen kérlek, mit kell tennem, hogy bejuthassak növendéknek a rajztanárképzőbe?

— Semmit. Micsoda kvalifikációd van?

— Na nem valami sok. Nem szerettem az iskolát.

— Mit? Nincs érettségid? Akkor fiam, mint jó festő esetleg lehetsz nálunk tanár, de növendék nem lehetsz.

96.

Szinyei beszélte.

— Hogy mit szólok az általános, titkos választójoghoz? Nem helyeslem. Megmondom miért? Fiatal koromban igen radikálisan gondolkoztam. Leibl körében nagyon törődtünk az emberiség jövőjével, olvastuk a szabadgondolkozókat, Feuerbachot, Schopenhauert, s mikor nálunk is felszinre dobták, hive lettem az általános titkosnak magam is.

1906. nyarán Wiesbadenbe mentem. Ott volt kurán egy rokonom, Szirmay grófnő, a férjével Kilmansegg báróval, egy megcsontosodott osztrák schwarzgelbbel, s az mindennap megkérdezte tőlem, mi van az általános titkossal, mikor hozzuk be mi is, miért nem hozzák már be, igen türelmetlenül, szinte követelőleg óhajtotta.

Nos, gondoltam magamban, ha az osztrákok annyira kívánják, akkor nekünk nem lehet jó. Azóta vagyok ellensége.

97.

Kosztolányi Gyula hazajött egyik külföldi útjáról és elragadtatva beszélt egy kis osztrák városkáról, hol sokat festett a szabadban.

— Egy nap, mondja, a városka leányiskolája, kirándulásról hazajövet, ott ment el mellettem és csodálva állottak meg a munkám előtt.

— Te persze festettél tovább? — kérdeztem a mestert.

— Persze. S nagyon el voltak ragadtatva.

— Bizonyára azon csodálkoztak, hogy lehet szabad kézzel annyi egyenes vonalat húzni!

98.

Kernstok K. egy délután várta a barátját, Vágó építészt, de közben sürgős dolga akadt, szólott tehát szolgájának, Éliásnak, aki különben híres perszona a művészek közt, végig szolgált egypár generációt, Márkot, Ferenczyt, Fényest, ezidétt pedig Kernstokhoz járt.

— Éliás, ide figyeljen, — várok egy építész urat, ha jön ültesse le, s mondja meg neki, hogy várjon, mindjárt haza jövök. Megértette?

Mi van ezen megérteni való? Jönni fog egy építész, azt csak könnyű felösmerni? Egy építész úr. Egy építész gazdag ember. Lehet pohos, de mindenesetre gazdag, aranylánca van, pecsétes gyűrűje, télen prémes bundája. Egy építész!

Kis vártatva megjött Vágó József. Éliás kinéz és megnézi az emberét. Ez csak nem lehet az építész úr! Ennek lobogó haja van, a kalapját a zsebében hordja, minden pitykéjét hármasával rakja a furcsa szabású kabátjára, a nyakkendője is csokorra van kötve. Ez valami művész!

— A művész úr nincs itthon.

— Nincs? Mikor jön haza?

— Hát ki tudja azt?

Vágó elmegy és nagyon bosszankodik. Mikor Kernstok haza ér, Éliás jelenti, hogy nem volt itt az építész úr. De mikor másnap Kernstok találkozik Vágóval, szemrehányást kap, hogy nem várta meg.

— Hát ott voltál?

— Persze, hogy ott voltam. *Én* ott voltam.

— Mit mondott Éliás?

— Hogy elmentél. Ki tudja, mikor jösz meg? Na megállj Éliás! De Éliás napokig nem mutatkozik. Kernstok új képbe fog és egész lélekkel azzal foglalkozik. Egyszer csak jön be Éliás.

— Maga az? Jó, hogy jön. Magára nagyon haragszom.

— Haragszik a nagyságos úr? Miért?

— Nagyon haragszom, — nagyon. De hogy miért? Várjon. Üljön csak le, várjon. Hadd jusson eszembe, hogy miért haragszom, de akkor aztán kegyetlenül kihajítom.

De mindezideig nem jutott eszébe.

99.

Csudálatos, milyen jó megfigyelők a gyerekek!

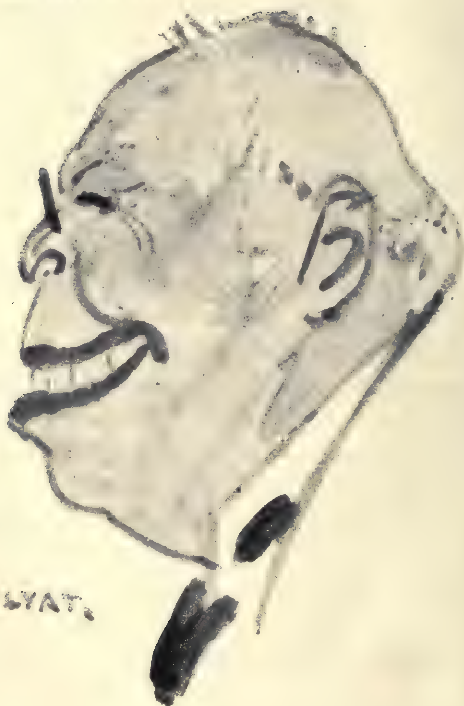
Mikor Pentelei Molnár János még a Benczur-iskolában volt, változatosság kedvéért odahaza csendéleteket festett. (Akkor még halálos sértésnek vette volna, ha valaki megjósolja neki, hogy pár excellence csendéletfestő lesz!)

Rendesen halat, vadat, bort, gyümölcsöt szokott festeni, s mikor a kép elkészült, a modellek aztán a konyhába kerültek, hogy aztán ebédre vacsorára jóizűen elfogyasszák.

Egy nap kissé rosszul érezte magát a festő és nem ment be a mesteriskolába, otthon maradt és mivel nem volt kedve csendéletet festeni, bemegy a gyermekszobába, s oda szól a kislányának:

— Erzsike gyere be a műterembe, ma téged foglak festeni.

LÖWENSTEIN

POLYAT.

De lőn erre nagy sivakodás, Erzsike bőgni kezd, a testvérkéi versenyt bőgnek, s mind oda rohannak hozzá és kérlelni kezdik.

— Ne tessék az Erzsikét festeni édes papa, — az Erzsike jó lány, édes papa.

A művész sehogy sem tudta felfogni ésszel, miért fél a gyerek annyira a modellállástól. Végre a kis fiu kiböki:

— Különben is mi ugyse eszünk az Erzsikéből!

Azt hitték, hogy minden modell sorsa az, hogy festés után megegyék.

100.

Pólya Tibor addig csinálta a Japán asztaltársaság tagjairól a kitünőbbnél kitünőbb karikaturát, hogy kialakult egy új karikatura-elméletem és arról cikket írtam a *Művészet*-ben, persze Pólya karikaturáin bizonyítva az elméletem igazságát.

A karikatura-sorozat egyik legjobb darabja Löwensteint, a Pallas igazgatóját ábrázolta. Rajta azt demostráltam, mint tud Pólya a nevetéssel embert jellemezni, s Löwenstein maszkja is nevet, — írtam a tanulmányban, — «miközben a szemöldöke felfut, az ajkai szétesnek, az orra kacskaringós arabeszk s egész kifejezésében van valami — majomszerű».

Löwenstein, kinek nyomdájában készült a *Művészet*, zokonvette a *majomszerű* kifejezést. Egy nap azzal a hírrel jön a kávéházba, hogy kész a *Művészet* legújabb füzete. Mohón nyúlok utána, s mindjárt az

első lapozgatásnál látom, hogy Löwenstein visszaélve helyzetével, a majomszerű helyett úgy szedette a mondatot, «egész kifejezésében van valami Lázárszerű». Mi ez? Hangos szóval tiltakoztam az ellen, hogy a nyomdász a szövegen változtasson, s elrohantam Singer és Wolfnerhez, a *Művészet* kiadóihoz, ahol persze megnyugtattak. Nem fogják átvenni az ívet!

Csakhogy mire visszajöttem, az asztal sunyi mosolygásán azonnal láttam, hogy — beugrottam. Megértettem, hogy a változtatás bizonyára csak abban az egyetlen példányban fordul elő, melyet Löwenstein elhozott és most rajtam mulat az egész asztal.

Itt csak egy jó tanács segíthet.

— Nos, mi van a Művészettel? — mondja Ligeti.

— Löwenstein fizet, — mondom, — az auflagot megsemmisítik, ha hozzá mert nyúlni. Csakhogy, ahogy én őt ösmerem, bizonyára csak ebben az egyetlen példányban lesz változtatás, a többihez nem mert nyúlni. Meglátjátok, — kurázsi kék ahhoz.

— Hát akkor mit dühöngtél?

— Én? Hát még nem ösmertek? Tréfa volt az egész!

— Hohó, — tréfából az ember nem ordít, — tréfából az ember nem rohan, — szép tréfa az ilyen . . .

— Hát jó, — megadom magam. Löwenstein lefőzött. Kiadom irásban . . .

Ime kiadtam.

U. i. — — Löwenstein ujra lefőzött. Boszúból e könyvet ő adja ki.

(Vége.)